SVENSKA MEMOARER OCH BREF. V.

Erik Bergensköld.

SVENSKA MEMOARER OCH BREF

utgifna af

HENRIK SCHÜCK

och

OSCAR LEVERTIN

V.

GUSTAF III:s RESA I ITALIEN

ANTECKNINGAR AF GUDM. GÖRAN ADLERBETH

UTGIFNA AF

HENRIK SCHÜCK

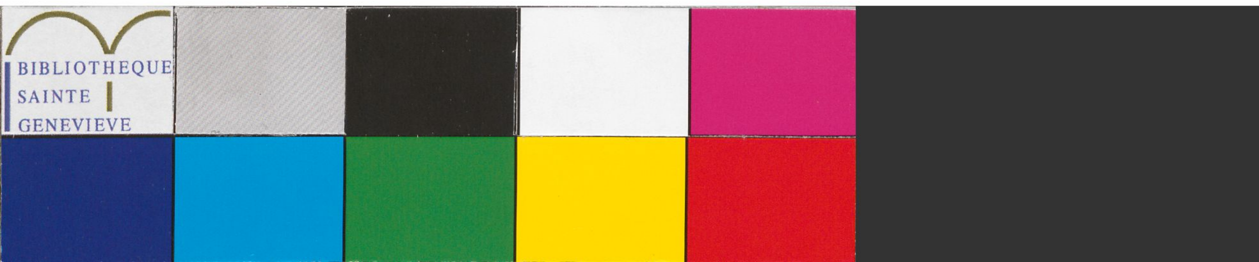

~1902~

Stockholm
Albert Bonniers förlag

MCMII

Pris 3: 75.

BIBLIOTHEQUE
SAINTE
GENEVIEVE

Gunnar W. Lundberg
– Upsala 1925 –

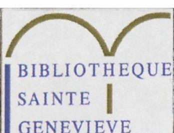
d. 19/11-02.

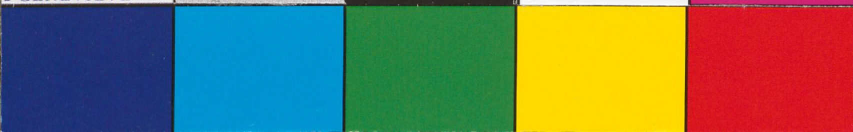
SVENSKA MEMOARER OCH BREF

V

GUSTAF III:s RESA I ITALIEN

ANTECKNINGAR

AF

GUDM. GÖRAN ADLERBETH

UTGIFNA AF

HENRIK SCHÜCK

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1902.

Det manuskript, som härmed utgifves, förvaras i Kungliga Biblioteket och är bundet i tre prydliga skinnband, tillverkade af F. W. Statlander. Det första bandet tillhörde fordom Karl XV:s boksamling och kom med denna 1873 till Kungliga Biblioteket. De båda senare delarna inköptes, enligt uppgift af Harald Wieselgren, 1896 från lektor Edström i Västerås; »hans svåger hade bekommit dem i Schweiz, och han trodde, att Gustaf IV Adolf dit medfört dem.»

Såsom af dedikationen framgår, var exemplaret utskrifvet för Gustaf IV Adolf och har äfven till honom öfverlämnats. Själfva utskriften har skett under åren 1800 samt 1801, och författaren nämner i dedikationen, att dessa bref varit »snart sjutton år förvarade i mina gömmor». Originalbrefven skrefvos verkligen under resan 1783—84, hvilket är tydligt dels af denna uppgift, dels af notiser i brefven, dels af senare, i noter gjorda tillägg.

Resebeskrifningens officiella titel är »Bref af en Svensk om Dess Resa i Italien Åren 1783 och 1784», och författaren är, som bekant, expeditionssekreteraren Gudmund Göran Adlerbeth.

Konceptet till detta arbete är också i behåll och finnes med signaturen X 406 i Uppsala Universitetsbibliotek, dit manuskriptet kommit med sonens, friherre J. Adlerbeths samling. På ett senare infogadt blad har författaren gjort

följande anteckning: »Med denna titel blefvo följande 70 bref, bundne i tre kvartband, öfverlämnade till konungen den 15 februari 1801». Sedan han därefter afskrifvit dedikationen, fortsätter han: »Till slut efter brefven följde de äfven härhos lagda anmärkningar vid Gorani Mémoires secrets sur les Cours d'Italie. De sex särskilda brefven öfver resan genom Tyskland voro icke intagne i det till konungen lämnade exemplar. Min resa genom Tyskland både till och ifrån Italien skedde så hastigt, att jag icke med mina anteckningar öfver den trott mig böra öka vidlyftigheten.»

Utom dessa »Bref» finnes i Kungliga Biblioteket en fascikel, bestående af sju foliolägg, hvart och ett sammansydt med silke och linnetråd. Denna fascikel, som 1870 af B. von Beskows sterbhus såsom depositum öfverlämnades till Kungliga Biblioteket, är egenhändigt skrifven af Adlerbeth och kallas »Dagbok öfver En Resa genom Tyskland och Italien åren 1783 och 1784 af G. Adlerbeth». Öfverensstämmelsen mellan »Brefven» och »Dagboken» är ofta ordagrann, och det är tydligt, att den senare utgjort det första utkastet till de förra.

Titeln »bref» är icke exakt, så till vida som dessa »bref» aldrig tyckas hafva varit afsända till eller ens afsedda för någon viss person. Detta framgår ock af början till det första i »konceptet» intagna brefvet:

»I dag för åtta dagar sedan kom jag på tysk botten, och se! nu begynner jag blifva resebeskrifvare. Jag har lofvat det, och hvarken resans skyndsamhet eller det arbete, som ofta upptager mina rasttider, skola hindra mig att uppfylla mitt löfte. Jag har föreskrifvit mig en lag, att ingen afton gå till sängs, innan jag antecknat, hvad jag om dagen sett eller funnit minnesvärdt. Jag inbillar mig, att dessa

anteckningar framdeles skola roa mig själf och att de äfven torde blifva välkomna hos mina vänner.» (Jämf. härmed detta arbete s. 12.)

Och i dedikationen till konungen yttrar han: »Det var för att hos mig själf emot tidens plånande hand fästa de intryck af nöjen jag åtnjöt, som jag författade närvarande anteckningar, och jag trodde formen af bref vara för dem bäst passande, då mina omständigheter hvarken tilläto mig utarbeta en fullständig resebeskrifning eller följa någon viss ordning i ämnenas framställning».

I Svenska Parnassen för 1784 (s. 94, 120, 154, 188) meddelas utdrag ur elfva andra bref, sända till C. F. Fredenheim, men dessa finnas icke intagna i den handskrifna samlingen.

I dedikationen uttalar Adlerbeth den förmodan, att han ensam bland konungens följeslagare tecknat sig något till minnes rörande denna resa. I den punkten misstog han sig likväl, och i sin monografi öfver Armfelt har E. Tegnér meddelat ganska vidlyftiga utdrag ur dennes bref och anteckningar från den italienska resan.

Adlerbeths arbete utgifves icke fullständigt, utan har jag ansett lämpligt att utesluta en mängd, ofta nästan katalogartade beskrifningar på museer, kyrkor och städer. För vår tid kunna dylika redogörelser knappt hafva något intresse, och de flesta af dem återfinnas med få förändringar i den tidens resehandböcker. Den, af hvilken Adlerbeth tyckes hafva begagnat sig,* var *de Lalande*: Voyage d'un François en Italie, ett arbete i sju band, hvars andra upplaga utkom 1769.

Ej heller Adlerbeths anteckningar rörande de besök, han aflagt hos den tidens numera bortglömda lärda, har

* Se brefvet till Fredenheim. Sv. Parnassen 1784, sid. 121.

jag ansett förtjäna en plats i den tryckta upplagan, som utan dessa uteslutningar skulle hafva blifvit nästan dubbelt så stor som nu. Det värde, som dessa anteckningar numera kunna hafva, ligger naturligen så godt som uteslutande i skildringen af de resande svenskarnas lif i Italien samt af deras intryck af land och folk. Det är också denna synpunkt, som varit den ledande vid redaktionen af den tryckta upplagan. De principer, efter hvilka arbetet utgifvits, hafva för öfrigt varit desamma som vid de föregående delarna. Adlerbeths stil är dock så pass god, att några språkliga rättelser nästan aldrig behöft företagas. Äfven orts- och personnamnen äro i regeln rätt skrifna.

Stormäktigste, Allernådigste konung!

Eders Kongl. Majestät värdes icke anse för ett straffbart öfverdåd, att jag under dess högtupplysta ögon vågar lägga följande bref. Min förtröstan att Eders Kongl. Majestät upptager dem med nådigt välbehag grundar sig förnämligast på deras ämne. De angå den resa till Italien, hvarvid jag hade den nåden att vara Eders Kongl. Majestäts högst salige Herr Fader följaktig. Mitt minne smickras lifligen af den ära jag ägde att därunder af denne store konung vara nyttjad till föredragning af kansliärenden samt till biträde vid ministeriella brefväxlingen, en lycka, hvilken tillika beredde mig ett önskadt, men annars saknadt tillfälle att se ett land, det naturen och konsterna, forna och senare tidehvarf täflat att göra märkvärdigt. Det var för att hos mig själf emot tidens plånande hand fästa de intryck af nöjen jag åtnjöt, som jag författade närvarande anteckningar, och jag trodde formen af bref vara för dem bäst passande, då mina omständigheter hvarken tilläto mig utarbeta en fullständig resebeskrifning eller följa någon viss ordning i ämnenas framställning.

Snart sjutton år förvarade i min gömma utan anspråk att se dagsljuset, läggas de för Eders Kongl. Majestäts fötter

i en stund, då våldsamma skakningar så förändrat det landets utseende, de röra, att det nästan ej annorlunda kan anses än såsom en ruin af hvad det var, då de författades. Och då en del af dess stater blifvit omstörtade, dess regeringar upplösta, dess minnesmärken skingrade, dess mästerstycken utur dess sköte flyttade, med ett ord, det mesta under segerns hand antagit en ny skapnad, må dessa anteckningar, änskönt allenast med strödda drag, måla, hurudant Italien visade sig för Gustaf III.

Såsom inledning till mina bref torde mig nådigst tillåtas nämna, att följderna af ett armbrott om sommaren 1783 och läkarnes råd stadgade konungens beslut att nyttja de berömda baden vid Pisa; och den stillhet, Europa detta år återvunnit, gynnade Hans Majestäts uppsåt att på längre tid vistas utom sitt rike för att vid samma tillfälle bese Italiens märkvärdigheter, hvilka icke kunde vara utan behag för en prins af hans snille och insikter. Hans Majestät anträdde sin resa från Drottningholm den 27 september 1783. De personer, som hade befallning att därvid vara följaktiga voro: herr riksrådet m. m. friherre Carl Sparre, öfverstekammarjunkaren m. m. friherre Taube, öfverstekammarjunkaren friherre Armfelt, kaptenlöjtnanten vid lifdrabantkåren m. m., grefve Axel Fersen, hofstallmästaren friherre von Essen, hofmarskalken m. m. friherre Cederström, kammarjunkaren de Peyron, presidentssekreteraren m. m. Franc, undertecknad, professoren m. m. Sergel, konungens lifkirurg, assessor Salomon.

Ifrån Ystad lät Hans Majestät med en postjakt föra sig öfver hafvet och anlände till Warnemünde utanför Rostock den 3 oktober. Så snart Hans Majestät befann sig på utländsk botten, antogs namn och titel af grefve af Haga, under hvilket inkognito den fastställda resan skyndsamt fullföljdes öfver Braunschweig, Nürnberg, Augsburg, München, Innsprück och Verona till baden vid Pisa, hvarest konungen inträffade den 2 november. Sedan de i tre veckor med framgång blifvit brukade, förfogade Hans Majestät sig den 24 november till Florens, den 24 december till Rom, den 31 januari

1784 till Neapel, den 11 mars åter till Rom, den 25 april till Parma, den 3 maj till Venedig, hvarifrån jag, med en del af Hans Majestäts svit, hemförlofvades öfver Wien, Dresden och Berlin; men Hans Majestät själf, endast åtföljd af friherrarne Taube och Armfelt, grefve Fersen, kammarjunkaren de Peyron, presidentssekreteraren Franc och assessor Salomon, begaf sig den 15 maj öfver Milano och Turin till Genua, samt därifrån på feluck till Antibes och vidare öfver Lyon till Versailles. Konungens möte därstädes den 9 juni med sin gamla bundsförvant konungen af Frankrike stadgade den vänskap, som under deras samvaro .på samma ställe tretton år tillbaka blifvit grundlagd. Hans Majestät uppehöll sig i Frankrike till den 20 juli. Återresan skedde genaste vägen öfver Reims, Aachen, Düsseldorf, Osnabrück och Lüneburg med den skyndsamhet, att konungen den 29 juli befann sig i Warnemünde, hvarifrån Hans Majestät på jakten Amadis nyttjade sjövägen till Dalarön och återsåg sitt rikes hufvudstad bland sina undersåtars glädjebetygelser den 2 augusti.

Sådan var fortgången af denna resa, som alltid skall intaga ett utmärkt rum i tideböckerna. Efter konung Kristian I af Oldenburg, Eders Kongl. Majestäts höga stamfader både på fäderne- och mödernesidan, som år 1474 besökte Rom, har ingen konung, som beklädt Svea-tron sett Italien förr än Gustaf III. Af svenska drottningar lär ingen varit på södra sidan om Alperna utom Kristina.

Europas öden voro under resan ett lika beständigt föremål för Eders Kongl. Majestäts Glorvördige Herr Faders uppmärksamhet som de länders märkvärdigheter, han med snillets blickar beskådade. Europas ögon voro jämväl fästade i hans spår, och personlig bekantskap med flera dess mäktigaste furstar bekräftade den aktning, han redan af dem sig förvärfvat.

Men att upphöja föremålet för mina anteckningar är att kanhända lägga deras brister i så mycket klarare dag. De skola i alla händelser icke undfalla Eders Kongl. Majestäts ögonkast, om Eders Kongl. Majestät dem därmed

bevärdigar. Till min ursäkt vore jag frestad tillägga, att jag varit en af de första svenskar, och så mycket mig veterligt är, den enda af Högst Salige Konungens medföljare, som tecknat något till minnes öfver Italien; men med säkrare hopp tillförser jag mig nådigt undseende af Eders Kongl. Majestäts mildhet och ädelmod. Med djupaste vördnad och oföränderligt nit framhärdar

Stormäktigste Allernådigste Konung,

Eder Kongl. Majestäts

Allerunderdånigste Tropliktigste undersåte

G. Adlerbeth.

FÖRSTA BREFVET.

Verona den 28 oktober 1783.

Jag har lofvat underrättelser om min resa, och nu då jag varit en hel månad utom fäderneslandets gräns och är på mer än 100 svenska mils afstånd från Östersjöns södra strand, skrifver jag mitt första bref. Jag väntar mig förebråelser därför; men se här mitt svar! Jag har lofvat en resebeskrifning och icke en tysk landsvägshistoria. Det är blott med en sådan, jag hitintills kunnat tjäna. Vi hafva måst resa genom natt och dag och öfver hufvud ej hvilat öfver fyra timmar om dygnet. Ingenstädes hafva vi uppehållit oss öfver två dygn. Sömn och förfriskning hafva då fordrat någon fullständighet, och herr grefven af Haga använder sina rastetider på ett sätt, som icke lämnar hans sekreterare sysslolösa. Anmärkningar öfver ett land, gjorda ur resvagnen, äro sällan värda att meddelas.

Jag har således genomfarit det heliga romerska riket, utan att känna det mer än till ytan, och knappt så mycket. Fordras en lista på de förnämsta städer, som legat i vår väg? Välan! De heta Rostock, Lüneburg, Braunschweig, Erfurt, Bamberg, Nürnberg, Augsburg, Innspruck; fordras, min okunnighet oaktad, att jag ändå skall säga något om själfva landet? Må göra! Men med den korthet, hvarigenom en så ytlig beskrifning allena kan bli dräglig.

Vi hade rest öfver 40 tyska mil ifrån Östersjön genom hertigdömena Mecklenburg, Lüneburg och Braunschweig, innan vi sågo något berg. Dessa slättbygder äro olika fruktbara. Mecklenburg synes hafva bördig jord, där ek- och bokskogar omväxla med åkerfälten, men ej vara i lika mån uppodladt. Därtill bidrager ofelbart lifegenskapen. Man berömmer väl den mänsklighet, hvarmed vederbörande handtera sina underhafvande, men där folkets trygghet beror på herrarnes karaktär, har idogheten ingen pålitlig uppmuntran. Landskötseln synes i allmänhet likna den skånska. Lüneburg består, så långt jag kunde se, af tämligen magra hedar. Klokare hushållsförfattningar hafva ej kunnat ersätta hvad naturen nekat; och folkmängden skall, i jämförelse med arealinnehållet, där vara mindre än på de flesta orter i Tyskland, utgörande ej mera än 1,000 själar på hvar tysk kvadratmil. Det är dock så mycket folk, som finnes i Sveriges bättre provinser.

Däremot har Braunschweigska landet ett rikare utseende. Självfva hufvudstaden, tämligen stor, gammalmodigt och oordentligt byggd, drifver en fördelaktig handel. Man finner där nästan alla slags köpmansvaror för skäligt pris. Nejden är välodlad; och den mil, man passerar därifrån till Wolffenbüttel, är den vackraste promenad mellan landthus och trädgårdar. En dagsresa därifrån inkommer man i en vild bergsbygd. Det är den så kallade Hartzskogen, en lämning af den gamla Silva Hercynia, annars nogsamt känd genom dess grufvor och bergverk. Dess bergstoppar gifva sig på flera mils afstånd tillkänna. De tre mil, vi i denna skog tillryggalade, voro de förfärligaste jag rest. Nedra Tysklands vägar äro ingalunda värda beröm — ömsom djup sand och lera, sammanvräkta stenar till så kallade chausséer, som skaka odrägligt, stora vattengölar eller bäckrännilar, som öfverfaras utan bro, se sådana äro de! När därtill komma tröga och sturska postiljoner, som efter författningarna hafva rätt att köra de resandes vagnar, hålla vid hvar krog för att supa, och skyddade under landsherrens livré, äro döfva för alla föreställningar om mera skynd-

samhet, utom drickspenningar, så finnes lätt, att en resa i dessa länder kunde vara en nyttig tålamodsöfning för brådskande svenska ungherrar, och att jämväl vi, utan stora anspråk på bekväm fortkomst, nalkades Hartzskogen. Men den väg, vi där funno, vek alldeles ifrån det begrepp, jag gjorde mig om väg. Den följde vattendragen åt emellan en mängd tätt belägna höjder och branta, men skogbeklädda berg, och är vid vattenflöden alldeles obrukbar. Man föres utan omsvep öfver jordbalkar, trädrötter, bullerstenar, djupa vattenhålor, och jag begriper, hvarken huru vagnen kunde hålla eller stå uppe.

Utom Thüringerskogen emellan Erfurt och Bamberg äro sedermera slättbygder rådande ända emot tyrolska gränsen och i allmänhet landet härligt. Bamberg kan skryta af frukter och trädgårdar framför de flesta orter i Tyskland. Däromkring begynna vingårdar bli allmänna. Af drufvorna pressas ett godt och lätt vin, som kallas frankenvin och smakar som svagt Mosel. Med frankiska kretsen börjas det egentligen så kallade *Riket.* Man ombyter där under en dagsresa flera gånger gebiet, och de många små furstarna, som styckat landet, hafva åt kejsaren uppdragit vården om väg- och skjutsinrättningen, som med mera ordentlighet bestrides än i nedersachsiska länderna. Vägen är mycket bättre hållen: fontäner och ständigt rinnande vatten, synas ej allenast i städerna utan ock i de flesta byar. Jag bör till protestantiska lärans heder anmärka, att de länder, där den är antagen, synas bättre häfdade än de katolska. Mariabilder och krucifix vid vägarna åtföljas merendels af vårdslösade åkrar och en besvärlig mängd tiggare, som vittna både om brist på idoghet och om lätt åtkomst till allmosor af den förblindade vidskepelsen.

De mest betydliga städer, som vi besökt, äro Nürnberg och Augsburg, båda belägna i en bördig trakt, båda i medeltiden nederlagsplatser för handeln emellan Venedig och Antwerpen, båda då rika och mäktiga, nu blotta skuggor af hvad de fordom voro. Hvardera har vid pass 5,000 hus och föga mer än 30,000 människor. Dessa städers stunde-

liga aftagande påskyndas af deras aristokratiska regeringssätt. Inbyggarna sucka under förtryck, sakna uppmuntran till idoghet, försmäkta eller bortflytta. Nürnberg skryter med den hedern, att fordom hafva varit kejsarnas residens, och äger allt sedan 14 århundradet vården om de flesta af rikets insignier. De visas ej för andra än furstliga personer eller kejserliga sändebud. Nu då herr grefven af Haga åstundade se dem, fick jag begagna mig af tillfället. De bestå i krona, scepter, äpple, kejsar Karl den stores tvåhändade svärd, en röd sidentygsmantel, som i anledning af en därpå broderad arabisk inskription tros vara skänkt af sicilianska araber till konung Roger I:s i Sicilien kröning och af kejsar Henrik VI eller Fredrik II lagd till tyska regalierna; en svart sidentygsunderrock, röda handskar, skor och axelgehäng, allt af ganska åldrigt utseende, och därtill med en hop reliker, som nu göra en lustig figur i lutherska nürnbergares händer. Resten af detta vördiga inventarium finnes i Aachen. En sak såg jag ock, som angick Sverige. Det var ett monument af brons, föreställande en kolossal Neptun och flera sjögudar, som staden Nürnberg skall ärnat uppresa konung Gustaf Adolf till ära, men hvaraf grannlagenhet i afseende på kejsaren hindrat verkställigheten. Förmodligen syftade denna minnesvård på tåget öfver Rhen eller Lech. Man tillbjöd herr grefven af Haga att köpa det; men som inga attributer utmärkte, hvem det var tillägnadt, antogs ej anbudet. Konung Gustaf Adolf anses annars i Nürnberg såsom en skyddsgud, och tiden tyckes icke hafva minskat den vördnad, man för honom hyser.

Nürnberg är på långt när icke så vacker stad som Augsburg. Den sistnämndes gator äro breda, dess torg rymliga, dess hus stora och präktiga. Stadshuset är ett af Tysklands ansenligaste byggnader och genom augsburgiska bekännelsen, som där grundlades, säker om ett evigt rum i historien. Vattenledningarna från Lechströmmen, som dels drifva några kvarnar och andra mekaniska verk, dels meddela friskt vatten, som genom tryckverk uppfordras i

tre platta torn samt därifrån kringföras i hela staden, äro hedrande och nyttiga arbeten. En fabrik för bomullsväfnader, inrättad därstädes af en Schülin, som säges sysselsätta omkring 1,000 personer och årligen tillverka 40,000 Indienner, lika utmärkta genom deras finhet och smak, förtjänar en resandes uppmärksamhet. Huset, som för denna fabrik är uppbyggdt, liknar ett furstligt palats. Schülin har fått bara afund till tack för sin möda och blifvit förföljd med hvarjehanda rättegångar och chikaner, till följe af rådets och de härskande patriciernas grundsats att icke gärna tillåta någon borgare bringa sig upp till en förmögenhet, som kan göra honom alltför betydande.

Tolf mil från Augsburg ligger den lilla staden Fuessen, hvarest vi på posthuset hade ett nattläger just i samma rum, där freden den 24 april 1745 tecknades emellan drottningen af Ungern och kurfursten af Bayern. Åminnelsen af denna händelse var förvarad med en inskription på väggen. Strax utom Fuessen foro vi på en bro öfver Lechströmmen och inträdde med detsamma i Tyrolen. Detta land är sublimt öfver all beskrifning. Det är uppfylldt af berg, för hvilkas storlek ögat häpnar, merendels beklädda med högvuxen skog, men ock stundom framställande sina kala klippor, som bestå i pelarlika kalkspetsar. Dessa berg, hvilkas toppar gnistra af snö och ofta hvarftals omgifvas af moln, innesluta emellan sig vidsträckta dälder, beströdda med byar, kyrkor och slott, hvilka synas så små som korthus och ofta trappvis äro anlagda högt uppåt bergsryggarna. Gamla halfförstörda bergfästen öka med sina ruiner det majestätiska af dessa utsikter. Rika vattenådror nedbrusa ifrån höjderna och bada de fruktbara fälten, där åkrar och ängar stå i härlighet och betande hjordar fägna ögat. Man skördade nu andra grödan för detta år. I byarna voro murarna täckta af nybärgad majs, som hängde att torkas. Nyslaget hö gaf en vederkvickande lukt, och man kunde ännu hvila i gräset mellan väppling och fjärilar. Vägarna i detta land äro mästerstycken af konst och dristighet. De äro förda i ett slags snäcklinje omkring bergen,

hvarigenom backarnas stupning mycket förminskas. Den resande har då merendels på ena sidan en tvärbrant höjd och på den andra en afgrund, emot hvilken hans säkerhet är förvarad medelst pelare och bröstvärn af sten. Ofta finnes vägen utbruten eller sprängd i självfva hälleberget, ofta mot detsamma grundmurad till en hängande chaussée, som understödes af flera hvarf hvalfbågar ända ned i djupaste dälden. På somliga ställen har man slagit hvälfda bryggor af sten ifrån den ena klippan till den andra, öfver omätliga afgrunder.

Tyrolen skall föda ungefär 600,000 människor. Bergen frambjuda nästan alla slags metaller, mångahanda ädla stenar och marmorarter. Jordbruk, boskapsskötsel och vinplantering äro här äfven lönande näringar; och invånarna drifva dessutom handel med gips- och alabasterarbeten, dem de tämligen skickligt förfärdiga, med italienska kramvaror och med kanariefåglar, som hos dem i myckenhet finnas. Tyrolarna äro ett raskt och välbildadt folk och förtjäna, äfven som deras land, att målas af en skicklig pensel. De skilja sig i seder och dräkt ifrån de öfriga tyskarna. Deras utsydda kläder och tennbeslagna bälten gifva dem ett pittoreskt utseende. Kvinnfolken bruka stora, nockade yllemössor och långa vida strumpor, som falla i parallella tvärveck benet utför. Byggnadssättet närmar sig till det italienska. I städerna ser man ej mera gaflarna på husen vända utåt gatan eller torgen. Taken, äfven i byarna, äro platta och utskjuta ett stycke utom husen, hvilka äro byggda af sten eller korsverk. Landet har öfverflöd på godt villebråd och strömmarna på fisk, så att en resande mår väl på värdshusen, där man äfven slipper de besvärliga tyska dunbäddarna och får hvila i svalare och hårdare sängar.

Innspruck, så kallad af en stor träbrygga öfver floden Inn, är hufvudstad i Tyrolen och byggd på italienska viset. Dess 4 till 5 våningars stenhus se så förkrossade ut under de öfverhängande bergen, att man knappt tror sig kunna gå rak under taken. Dess folkmängd skattas åtminstone till 14,000 människor. Kyrkorna äro präktiga, prydda med

marmor, förgyllning och målning, med ett ord: de förebåda Italien. Franciskanerkyrkan, där drottning Kristina afsvor lutherska läran, förtjänar att ses, mindre för denna händelse, hvaraf intet minnesmärke där förvaras, än för kejsar Maximilian I:s präktiga grafvård, 28 statyer af österrikiska prinsar och prinsessor, och det så kallade silfverkapellet, där kejsar Ferdinand I:s son, ärkehertig Ferdinand af Tyrol och Elsass, är begrafven.

Städerna Brixen, Bolsano, Trident och Roveredo, som vi sedermera genomreste, hafva inga anspråk på synnerlig uppmärksamhet. 34 mil från Innspruck och 3 från sistnämnda lilla stad inträdde vi i Italien. En sten, hvari riksörnen på ena sidan och S. Marci lejon på den andra voro uthuggna, utmärkte gränsen. Bergsbygden fortfor ännu ett par mil.

Vi funno då vägen bruten genom ett alldeles naket berg, hvars stela vägg hängde öfver oss på den ena sidan och på den andra lika brant sänkte sig till floden Adige. I bergsväggen läste vi en latinsk inskription, som innehöll, att år 1774 vägen, till afhjälpande af en gruflig backe, på en längd af 180 steg genom bergets utsprängning blifvit hela 20 fot sänkt. Ett gammalt slott, anlagdt i själfva klippan att bevaka detta pass, la Chiusa, och försedt med vindbrygga, framviste där ännu sina förfallna öfverlefvor. Ett i klippan äfven uthugget kapell utmärkte, huru högt vägen tillförne framstrukit, men stod nu för högt att kunna besökas. Berget var spräckt och liksom afdeladt i stora utgående pelare, till en del sönderfallna. Deras tegellika färg gaf dem anseende af verkliga murar och bidrog att fullkomna deras likhet med ofantliga ruiner.

Det är vid denna besynnerliga genomfart, som man inträder på italienska slätterna och på en gång, nästan som genom en förtrollning, finner sig utur den vildaste bergsbygd flyttad i den härligaste trädgård. De plattnande bergen gifva rum åt vidsträckta slättmarker, utan någon enda sten eller märklig backe, besådda med säd eller planterade med andra nyttiga växter. Idogheten har icke nöjt sig med

denna enkla skatt af jorden, utan åkrarna äro jämväl betäckta med träd i rader satta, merendels lönnar, som hvardera låna sin stam till stöd för en vinranka. Dessa rankor, höljda af drufklasar, blanda sina löf med trädens och kasta sig i sin frodiga växt från den ena kronan till den andra, utgörande således en skönare berså, än konsten till äfventyrs på något annat ställe förmått uppfinna. Lefvande häckar af hagtorn omstänga dessa leende fält, och där ögat hinner framtränga genom den mångfaldiga rikedom, som höljer jorden, blir det mot sluttningen af omgifvande höjder varse tätt till hvarandra belägna byar och boningsställen. Denna oafbrutna lustgård räcker öfver en mil till Verona, dit vi anlände nu i afton klockan 6, två timmar efter herr grefven af Haga, och fingo rum i värdshuset *Le duc Torre*. Herr riksrådet m. m. friherre Carl Sparre och professor Sergel hade i går härstädes inträffat.

Och därmed slutar jag detta bref. Det har emot min vilja redan blifvit för långt. Må således tjäna till ett företal för de följande. Vi förblifva här några dagar, så att jag hoppas ännu härifrån få meddela vidare underrättelser. Jag skall härefter blifva så flitig, som jag hittills varit försumlig. Jag är nu i själfva Italien och således vid målet för vår resa och för min uppmärksamhet. Jag har föreskrifvit mig en lag, att ingen afton gå till sängs, förrän jag antecknat, hvad jag om dagen funnit minnesvärdt. Dessa anteckningar skola, som jag tror, i en framtid roa mig själf och kanhända blifva välkomna hos mina vänner. Icke desto mindre ser jag förut, att de aldrig kunna bli annat än ofullständiga. Människo- och statskännedom i ett land fordrar längre tid och mera ledighet, än jag får härstädes. Men det må icke hjälpa, och ehuru magra underrättelser jag kommer att meddela, skola de ändå med nygirighet emottagas, då de hafva gemenskap med den herrens resa, hvilken jag har den äran att vara följaktig, och som, ehvart han far, beledsagas af välsinnade undersåtars hjärtan.

ANDRA BREFVET.

Verona den 30 oktober 1783.

Jag skall nu beskrifva Verona, eller rättare sagdt, hvad jag sett i Verona. Sakerna skola anföras i den ordning, hvaruti jag blifvit dem varse.

Det var mörkt när vi kommo till denna stad i förgår; och vi dröjde ej länge, förrän vi beságo marknaden, hvilken nu hölls härstädes och i väntan på herr grefvens af Haga ankomst var väl eklärerad. En eldsvåda, som år 1712 förtärde de dessförinnan brukliga marknadsstånden af trä, gaf anledning att i deras ställe uppföra en varaktig stenbyggnad, *fiera di muro*. Den består af en vid östra ändan af staden murad vidsträckt fyrkant, försedd med flera portar och inneslutande en borggård, hvarpå 16 nätta paviljonger äro uppförda af sten, hvilka utgöra fyra reguliera kvarter, som med breda gator äro åtskilda. I dessa paviljonger äro 270 bodar inrättade. De voro nu präktigt upplysta med glaslyktor och ljuskronor. Öfver gatorna var väf spänd att betäcka de spatserande för oväder. Rörelsen var liflig genom den myckenhet af folk, som ända till trängsel här var församlad. Men marknaden var i sig själf mera lysande än betydlig. Silkesstrumpor och näsdukar voro de mesta varor som försåldes.

Herr Savorgnano, republiken Venedigs podestà eller guvernör i Verona, hade för herr grefvens af Haga nöje i sitt hus anställt en assemblée eller *conversazione*, till hvilken vi sedermera begåfvo oss. Sällskapet var talrikt, rummen väl inredda och salongen, där konversationen hölls, stor, hög och förträffligt upplyst. Främst, midt emot ingången, var en balkong, hvarifrån musik lät höra sig. Intagen för den italienska musiken, lofvade jag mig af denna konsert ett fullkomligare nöje, än jag verkligen åtnjöt. Sångarne, hvaribland den bästa, vid namn Sulzi, var kastrat, eller som man här vanligen säger, *soprano*, voro goda, men ej ypper-

liga; orkestern icke heller hänryckande. En ung man, som hette Vicenzino, spelade dock solo på violoncelle med mycket bifall. Han sades vara lärling af en namnkunnig mästare, Abaco. För öfrigt gjorde sällskapet icke stort afseende på musiken, utan öfverröstade den ofta med prat och skratt. Till förfriskning (rinfresco) kringdelades à la glace, sockerbröd och limonad i buteljer, ur hvilka man drack utan glas. Efter ett par timmar, eller mot klockan tio, skildes man åt.

(Beskrifning af Verona.)

Verona håller i omkrets sex och en half italiensk mil, det är något öfver en svensk. Emot en sådan vidd, är dess folkmängd ej svarande, som icke hinner till 50,000 själar. Staden är nog oordentligt byggd och en del gator trånga. Några äro däremot af ansenlig bredd; husen medelmåttiga, i allmänhet försedda med portiker eller betäckta gångar åt gatan samt balkonger med järngaller utanför fönstren. Sådana omgifva äfven många hus inåt gårdarna, både i andra och tredje våningen. Byggnadsämnet är merendels marmor, som finnes ymnigt i de näst belägna bergen. Fönstren i vanliga rum äro mest af tjockt och dunkelt glas och indelade i små runda eller fyrkantiga rutor. Pappersfönster synas ock somligstädes. För en nykommen främling är ovant att se, huru handtverkare här sitta på gatan och arbeta samt huru de och annat sämre folk därsammastädes under bar himmel äfven koka mat, steka kastanier och så vidare.

Åtskilliga torg äro stora och rymliga Sådan är la Piazza d'erbe, så kallad af den myckenhet frukt och grönsaker som där försäljes. En hög marmorkolonn, på hvilken S. Marci lejon hvilar, är där upprest år 1523. Piazza della Brà har äfven mycken vidd och är prydd med en staty, som föreställer Verona och floden Adige personifierade.

(Beskrifning på kyrkorna, palatsen och gallerierna.)

L'academia Filarmonica och teatern intaga det ansenliga hus, hvartill man har ingång från den omnämnda borggården. Dess fasad är ädel, prydd med sex stora joniska

kolonner. I dess öppna vestibul öfver porten är grefve Maffeis byst uppsatt med en inskription till hans heder. Man ingår därigenom till en stor salong, hvarest allmänna assembléer hållas. De nästgränsande rummen på sidorna tillhöra akademien och användas till dess öfningar och inrättningar. I ett af dessa blef jag varse en samling af de personers porträtt, som med sitt anseende, frikostighet eller annan förtjänst bidragit till akademiens förkofran. I ett annat förvarades en artig samling af antika musikaliska instrument. Midt för salongen är ingången till teatern. Ehuru denna årstid inga skådespel vanligen uppföras, hade man dock herr grefven af Haga till ett nöje i hast sammansmidt ett slags opera eller svit af arier, som i går afton därstädes afhördes och åtminstone gaf anledning att se rummets inrättning. Teatern är byggd af Bibiena, har fem rader loger och är prydd med god smak. Logerna voro alla upplysta med hvita vaxfacklor, som lånade ett ökadt anseende åt den församlade myckenheten af åskådare. Hvar loge är ett litet rum, beklädt med damast, siradt med förgyllda lister, inredt med speglar, bekväma stolar, med mera. Man finner, att sådana inrättningar, som på italienska teatrarna skola vara vanliga, syfta på umgänge, till hvilken ända visiter i logerna gifvas och tagas under hela spektaklet, och flera logers innehafvare äga äfven andra rum bredvid till nyttjande. Sällan märkte jag uppmärksamheten vara fäst på skådespelet. Man såg, man hörde icke hvad som förehades på teatern oftare, än man väntade något särdeles vackert eller umgänget aftynade. Rösterna, som läto höra sig, voro de samma, som redan vid herr Savorgnanos konversation blifvit oss bekanta. De borde ej göra anspråk på oafbruten uppmärksamhet.

(Fortsatt beskrifning af Veronas märkvärdigheter, bl. a. af amfiteatern.)

För att visa amfiteatern i all dess prakt var i går eftermiddag en tjurfäktning där anställd. En baldakin af röd damast var inrättad för herr grefven af Haga. 12 till

15,000 åskådare, som beklädde men icke fyllde bänkarna, hvilka efter uträkning skola rymma 22,000, gåfvo ett rikt utseende. Självfva skådespelet var af föga värde. Inom det på fäktbanan inrättade skranket insläpptes en oxe i sänder, mot hvilken hundar hetsades af slaktaredrängar, klädda i hvita tröjor. Där voro fem statyer ställda på sina piedestaler, en midt i och de andra i hvar sitt hörn. Dessa tjänte både till prydnad och till drängarnas säkerhet, som kunde skyla sig bakom dem, i händelse de af oxarna skulle angripas. Men denna gång var en sådan försiktighet öfverflödig. Både oxar och hundar voro så fredliga, att de knappt kunde retas till våldsamheter. När ändtligen hundarna rusade på oxen och bet honom i hals och öron, befriade han sig väl med hornen och kastade en eller annan af sina fiender till jorden, men utan att göra dem vidare skada. Emellertid ådrogo sig dessa tillfälligheter de ifrigaste handklapp och bifallsrop. Så snart en oxe blifvit trött eller sårad, fördes han ut och en annan insläpptes. En oxe stötte upp porten, så att han kom utom skranket. Denna händelse firades med nytt fröjdeskri. Några man sutto till häst utanför skranket att hålla ordning. Musik af pukor och trumpeter lät höra sig och rafraichissements samt buketter af blommor kringdelades till de förnämsta bland åskådarna under hela spektaklet, som räckte en och en half timme. Man finner lätt af denna trogna beskrifning, att det var åskådarna och skådeplatsen, men icke skådespelet, som förtjänte ses.

(Besök hos abbé Thomaselli.)

Jag kan ej sluta mitt bref utan att anteckna, att jag skrifver det sent på aftonen vid öppna fönster. Här vankas drufvor och fikon till öfverflöd, jämväl smultron, hvilka ännu drifvas i trädgårdarna. De äro större än våra svenska, men ej så smakliga som de.

Herr grefven af Haga med en del af sin svit har redan i dag rest till Mantua. Vi följa efter i morgon.

TREDJE BREFVET.

Baden S. Giuliano vid Pisa d. 5 nov. 1783.

Allt sedan jag sist skref, till i går afton, har jag ständigt stått på resa. Jag skall nu dag för dag göra redo för densamma.

Vi lämnade Verona den 31 oktober om morgonen. Vägarna i den feta och leraktiga jordmånen voro djupa. En oafbruten och härlig slätt var öfver allt odlad och åkertegarna omgifna med planterade träd. Man körde nu i jorden. En person styrde trästocken, som gick på hjul, en annan oxarna. Åkern lades medels breda fåror i höga och kamlika ryggar. Ju närmare vi kommo Mantua, ju sidländare blef marken. I grannskapet af denna stad stodo de kring fälten planterade träden i vattnet högt uppå stammarna. Mantua ligger 3½ post ifrån Verona, det vill säga 28 italienska mil eller ungefär 4⅔ svenska. Staden är belägen i en sjö eller, rättare, ett träsk, som tillkommit genom brist på aflopp för floden Mincio. Det är ej begripligt, huru en så osund plats blifvit utsedd för en stad, än mindre huru den någon tid varit betydande genom handel och folkmängd. Man kommer ifrån Verona intill Mantua öfver en 500 fot lång brygga. På andra sidan är vattnet icke så bredt. Staden är starkt befäst, hvartill läget ej ringa bidrager. Den äger stora och rymliga hus, uppbyggda under Gonzagiska husets lysande tidehvarf; men deras gammalmodiga utseende, de förfallna murarna, de breda men folktomma gatorna, göra nu ett ängsligt intryck. Många hus äro utanpå målade med figurer i oljefärg, såsom i flera stora tyska städer. Mitt korta vistande härstädes, blott under det hästar ombyttes, tillät mig hvarken betrakta stadens märkvärdigheter eller det berömda Palazzo del T, så kalladt, emedan det är byggdt i form af ett latinskt T, och anlagdt ¼ stunds väg utom staden. Den namnkunnige Giulio Ro-

mano var icke allenast dess byggmästare, utan gjorde ock sitt namn odödligt genom sina målningar inuti palatset.

Emellan Mantua och posthuset S. Benedetto gingo vi öfver Po-strömmen, som är ansenligen bred och har grumligt vatten som lervälling. Vi nyttjade en pråm eller färja, bestående af tvenne sammansatta båtar med brädgolf belagda. I ena ändan var ett skjul till de resandes bekvämlighet, när hetta eller regn infaller. Färjan var medels tåg förbunden med åtta efter hvarandra på älfven liggande båtar, bland hvilka den yttersta var med ankar befästad. Ett ankar följde äfven med vår färja att nyttjas, ifall tågen mellan båtarna sprungo. Så snart tåget medels ett spel på färjan spändes, sattes hon genom den snedt anfallande vattenådrans drift och tågens dragning i en sammansatt rörelse, så att hon i en kroklinje fördes öfver strömmen. Detta gick för sig på en fjärdedels timme. Vägen följde sedan strömmen, hvars strand var besatt med popplar. Deras höga stammar och föga utbredda grenar gåfvo dem på långt håll ett utseende af svenska majstänger. Popplar äro i denna nejd mycket allmänna.

I S. Benedetto funnos ej hästar. Vi blefvo därför föranlåtna till det nya rön att låta spänna fyra par oxar för vår vagn. Dessa djur äro här i landet mycket stora. De medelmåttiga hålla 15 kvarter i längden och 10 i höjden. Deras horn äro vida och prydliga; färgen utan undantag grå. Vårt spann var således rätt ansenligt och tillika så sedigt, att körsvennerna gingo bredvid och styrde med rösten samt med ett långt spö, utan tömmar. Men som oxarna ej gingo fortare än fot för fot, så använde vi 3 timmar på halfva posthållet till Nuovi, eller på vid pass 5 italienska mil, då vi till all lycka mötte sex från Nuovi återkommande hästar, som befordrade oss dit. I mörkningen såg jag karlar mjölka kor. Detta är vanligt i Italien, hvarest mångfaldiga sysslor, som hos oss förrättas af kvinnkönet, så inom som utom hus, äfven fallit på manfolkens lott.

I Nuovi nytt uppehåll genom brist på hästar. Men ehuru sådana fram på natten ankommo, blefvo vi ändå

under hvarjehanda förevändningar kvarhållna till följande morgonen. Vi tillbragte således natten nog obehagligt i vår vagn. Våra förra postiljoner hade väl tillbjudit att skjutsa oss längre, men begärde tredubbla skjutspengar, som för 6 hästar på en post skulle utgjort 4 sequiner. Nattlägret var af så uselt utseende, att vi ansågo vagnen bekvämligare. Vi voro ej bättre belåtna med förtäringen. Ett uselt hvetebröd, grått, torrt och degbakadt, ett stycke ost och några ägg utgjorde allt hvad vi kunde få. Det var ock en fredag, då man för fastans skull på värdshusen fåfängt väntar någon kötträtt. Till bränsle i en rökande, men föga värmande spis brukades ett slags rör, som växer här i orten till flera alnars höjd.

Den 1 november i dagningen blefvo vi ändtligen affärdade från Nuovi. Väderleken var rätt kulen, och om natten hade starkt frusit. Icke desto mindre gick folket barfota, så att ömtålighet för köld icke syntes tillhöra dess seder. Landet var lika slätt, odladt och planteradt som kring Verona, frambringar säd, vin och frukt i ymnighet, men blifver i längden monotont för ögat.

Carpi, en liten stad med biskopssäte, den vi genomreste, ägde åtskilliga vidsträckta byggnader och en vacker katedralkyrka. Den var inuti dekorerad med sköna korintiska kolonner och behagade genom en ädel enfald.

Under väntan på hästar togo vi oss frukost på posthuset. Den bestod för tre personer i ett stycke ost, bröd och en butelj af landets vin, som var så surt, att det blott kunde drickas med vatten. Vi måste därför betala en sequin. Några koppar choklad måste hämtas från ett kaffehus och betalades särskildt, emedan posthusen ej få ingripa i deras näring. Utom allt detta kräfde *il cameriere*, en uppassare, som i Italien har svenska och tyska källarepigors befattning, särskilda drickspenningar. Jag anför dessa detaljer såsom bevis, att italienarna ej med oskäl synas fått den beskyllningen att preja främlingar. Vi anlände middagstiden till Modena vid pass 40 italienska mil ifrån Mantua. Väderleken var så vacker, att vi sågo folk utanför staden spat-

sera i det gröna och roa sig med bollkastning. Flugor och getingar voro besvärliga såsom om sommaren.

Modena är icke en stor, men en vacker stad. Gatorna äro breda och raka, husen allmänt af ansenlig och nästan jämn storlek, med höga och rymliga portiker åt gatan. Hertigarna af Esteska huset, men i synnerhet Franciscus III, den nu lefvande hertigens fader, hafva mycket bidragit till denna stads prydnad och anseende. Strax vid porten åt Mantua är ett litet torg, hvaraf hospitalet och hittebarnshuset, tvenne ansenliga byggnader, intaga hvar sin motsvarande sida. Där står äfven hertig Francisci III:s ärestod till häst af hvit marmor. Arbetet är icke just mästerligt.

Hertigliga palatset är stort och vidsträckt. Dess fasad är präktig, men nog öfverflödigt grann. Inåt borggården har palatset varit omgifvet af en skön, öppen kolonnad; men den är nu på en sida igenbyggd, tvifvelsutan för att öka rummens antal, storlek eller bekvämlighet. Detta slott har fordom hyst en dyrbar samling af taflor; men för några och fyrtio år sedan såldes det förnämsta däraf för 1,200,000 riksdaler till Sachsen och pryder nu galleriet i Dresden. Icke desto mindre skola de ännu behållna samlingar af målningar, mynt, skurna stenar och böcker förtjäna att ses af en resande, som är mästare af sin tid. En del byggnader, synnerligen de som ligga i utsikt ifrån slottet, äro målade med dekorationer, föreställande kolonnader, bousquets och fontäner m. m., prydnader, i sig själfva af ringa värde, men så lyckliga, att de på ringa afstånd bedraga ögat. Vid ändan af en promenad från slottet, har hertigen låtit anlägga en rotunda, som gör täck verkan. Utsikten därifrån åt staden och landet är behaglig, men skulle vara vida bättre, om detta lusthus låge högre.

Modenas folkmängd uppgifves till några och 20,000 själar. Fruntimmer, som gå ute, bruka slöjor öfver hufvudet, som äfven tjäna till halsdukar, de bättre af svart siden, de sämre af hvitt lärft. Bondkvinnfolkens tröjor i grannskapet sitta tätt åt lifvet; skörten äro betäckta under kjolen; små runda halmhattar på hufvudet kläda dem öfvermåttan väl.

Middagsmåltiden gaf ej det fördelaktigaste begrepp om vällefnaden. Brödet var illa tillredt, grått och torrt. Ett slags metvurst var så kryddad med lök, att den knappt kunde ätas; saltet oraffineradt af landets egen produkt, emedan främmande skall vara till införsel förbjudet. Smör, som här och allmänneligen i Italien är sällsynt, emedan det ej håller sig i klimatet, helst det aldrig saltas, var drifvet genom durchslag och liknade vermicelli. På mångelske-stolar såldes korf alntals.

Om aftonen uppfördes en tragedi. Teatern var liten, salen åttkantig och sådan, att ifrån närmaste logerna till teatern kunde man ingenting se af skådespelet. Detta förtjänade ock hvarken att ses eller höras. Pjäsen var Sabinskornas borttröfvande. Aktörernas köld och predikoton lockade till sömn. De kunde sina roller så illa, att sufflören måste oupphörligen läsa för dem nästan i lika hög ton som de talade. Jag uthärdade ej mer än två akter.

Den 2 november om morgonen begåfvo vi oss från Modena till Bologna, dit vi hade 3 poster eller ungefär 24 italienska mil. Vi funno i början landet lika beskaffadt som å andra sidan om Modena. Men redan därifrån synes apenninska bergsryggen söder ut som en molnvägg. Floden Panaro är 5 mil ifrån Modenagränsen emellan hertigdömet af samma namn och påfvestaten.

Vi foro där tvärt igenom vattnet, men betalade ändå fulla färjepenningar. Landet är vackert och jämnt, men synes redan vittna om ringare folkmängd och odling. Några stenportar med järngaller utmärkte här och där avenyer till herresäten och landthus. Emellan posthuset Scamoggia och Bologna passerade vi på en stenbro af 22 bågar öfver älfven Reno, eller rättare hans säng, ty nu var han mest uttorkad, som vanligen händer med italienska floderna, hvilkas tillväxt om våren genom snösmältningarna är omåttlig. Middagstiden framkommo vi till Bologna, hvilken stora stad vi blott sågo ur vagnen eller utur värdshuset Il Pellerino, hvarest vi spisade. Den förekom mig smutsig. De breda portikerna inskränkte gatorna till alltför ringa bredd.

Tiggare och krymplingar besvärade vid hvart steg och ropade *per la caritá*.

Eftermiddagen begynte vi sträfva uppför apenninska bergen. Backarna äro mera långa än branta och gå i sicksack; vägen tämligen väl underhållen. På sidorna äro somligstädes farliga precipicer; men man har där sörjt för de resandes säkerhet med stenmurar. Denna bygd företer en oräknelig hop större och mindre jordkullar, bevuxna med småskog, den man ofta ser nedom sig. Utsikten är ödslig och ful, i stället för det att de tyrolska bergens vilda majestät uppväcker en hög känsla.

Odling af åkerjord och vingårdar syntes obetydlig. På somliga ställen såg man berg- eller jordras, och jordhvarfven lågo helt tydligen i dagen. Af den oordning, här synes härska i naturen, bringas man lätt på den tanken, att hela trakten blifvit omhvälfd af jordbäfning. Naturforskare påstå sig ock häromkring finna spår af vulkaner.

Man träffar få hemman, och dessa äro usla och enstaka, husen små, låga, uppförda af rå sten och bärande utvärtes märken af den fattigdom, som bor därinne.

Vi kommo i mörkret till Lujano, ett posthus, där vi togo nattläger. Sängarna voro hårda och utan fotbräden, så platt uppbäddade, att man lätt kunnat falla utur dem. Den upptäckt att i min säng, när den bäddades, funnits en skorpion, befordrade icke min nattro. Detta slags djur är dock i dessa orter både mindre vanligt och mindre farligt, än jag föreställt mig.

Då vi den 3 november anträdde resan, betog dimman all utsikt. Jag fann sedermera, att landets beskaffenhet var oförändrad. Vi förbiforo den ett stycke från landsvägen befintliga jordbranden vid Pietra-mala, som italienarna kalla *fuoco di legno*. Vi fingo dock ej tid att bese den. Efter beskrifning skall en vidd af 10 till 12 kvadratfot på sluttningen af ett berg kasta lågor, som icke gå utom denna krets, icke heller förtära själfva jorden, men väl trä och andra eldfängda ämnen, som hållas där intill. Branden skall hvarken öfverallt eller alltid vara lika stark.

Vi mötte denna dag, mer än tillförne, så kallade *vetturiner* eller formän, som mot öfverenskommen betalning forthjälpa resande med sina *sedie* eller halftäckta postschäsar, dragna af mulåsnor. Detta sätt att färdas i Italien är tämligen bekvämligt och faller långt lindrigare än extrapost eller skjuts genom postiljoner mellan de så kallade posthusen, som svara mot Sveriges gästgifvaregårdar. Man undgår ock därigenom det olidliga och vid hvart ombyte förnyade grälet med postiljonerna om drickspenningar. Äfvenledes mötte vi många lass dragna af de starka och här i landet så nyttiga mulåsnorna. Man hade bundit dem halmkorgar för munnen, med foder uti, hvaraf de under dragandet åto.

När vi kommo till Monte Carelli, klarnade himmeln, och de skingrade molnen flöto långt nedom den bergås, hvaröfver vi färdades. Vi igenkände således Ovidii *Nubifer Apenninus*. Landet plattnade, åkrar, vinberg och tätt belägna byggnader fägnade ögat. Man arbetade i jorden. Somliga uppkörde fåror, andra krattade kammarna jämna emellan dem. Hvete och lin såddes, medan dessa sädesslag på andra tegar voro uppkomna och gröna. Kvinnfolken sysselsatte sig med spånad, icke på rockar, utan på sländor, ej mindre ute på marken än inne i husen. Cypresser prydde avenyerna till herrgårdar. Vi kommo till Florens 2 timmar efter solens nedgång. Från Bologna till denna stad är 9 posters väg. Vid porten fråntog man oss nycklarna till våra koffertar för att i vårt kvarter anställa visitation. Men detta skedde blott för syn skull; och så snart vi afstigit, återställdes oss nycklarna af en tullbetjänt, emot en ringa drickspenning, i hvilket förfarande vi igenkände aktning för den herre, till hvars svit vi hörde. Vi blefvo härbärgerade i Vanninis värdshus, som uppfyller allt hvad en resande med skäl kan vänta.

Som vi framdeles lära komma att längre vistas i Florens, må alla anteckningar om denna präktiga stad dittills besparas. Men det nöjet jag där åtnjöt, att första gången höra Italiens förnämsta nu lefvande sångare, Marchesi, kan

jag ej förtiga. Han spelade första rollen i operan Ezio, som denna afton uppfördes på teatern la Pergola, dit vi genast begåfvo oss. Då jag nämner en röst af 3 oktavers vidd, af en styrka som öfverröstade orkestern och de andra stämmorna i en kvartett, af en klarhet som en silfverklocka, af en jämnhet som rullande pärlor, af en böjlighet som en kvittrande fågel, beskrifver jag, men gifver ej begrepp om honom. Han är sopran, ung, vacker, präktigt klädd och äger konsten att spela med oändligt företräde för vanliga italienska aktörer. Hans blotta ankomst på teatern kommenderade tystnad. Knappt vågade man andas. Hans bortgång var en signal till buller och gny, utan minsta uppmärksamhet på spektaklet.

Tvenne arier blef han förmådd att sjunga om. Bifallstecknet vid deras slut genom ett allmänt *bravo* och salfvor af handklapp utmärkte på en gång hans förtjänst och åhörarnas lifliga känsla.

I går eftermiddag fortsatte vi vår resa genom Pisa till härvarande bad, 6½ post. Hela vägen var god och förde oss nästan genom en oafbruten stad, där präktiga slott, landthus och andra boningsställen endast voro åtskilda genom trädgårdar, vingårdar och åkerfält, planterade med oliv- eller andra träd. På höjderna växte nog allmänt en art tall (pinus pinea) till barren lik vår, men med bar och hög stam och krona, utbredd som en uppspänd parasoll. Detta träd bär ett slags kottar med långa, smala kärnor som kallas pinocchi eller pinioli och likna små mandlar, hvilka de till smaken, i finhet och ljuflighet öfvergå. De brukas mycket till dessert.

Några stenhuggerier i ett löst och gulaktigt brott blef jag varse. Ett och annat tegelbruk syntes äfven.

Vid vår ankomst till Pisa i mörkret, var staden illuminerad; storhertigen med sin familj uppehöll sig där, efter sin vana om vintrarna. Storhertiginnan, lyckligen förlöst med en prins, hade samma dag blifvit kyrkotagen, och fägnaden däröfver betygades genom illuminationen; men himmeln hade anställt en mera lysande, ty det blixtrade häftigt

och oupphörligen och dundrade äfven något. Vi hunno ej till baden förr än klockan 1 i natt. De ligga 3 italienska mil från Pisa. Åskmolnen hade då dragit sig öfver himmeln och utgöto ett hällande regn. Vi fingo genast den glada underrättelse, att vår grefve, som från Modena tagit vägen öfver Pistoja, redan den 2 i denna månad lyckligen hitkommit. Denna väg är genare och skall genom storhertigens af Toscana och hertigens af Modena gemensamma anstalter, i trots af berg och en hinderlig natur, vara förträfflig. Genast efter ankomsten besökte herr grefven storhertigen och emottog i förrgår kontravisit af honom jämte dess fyra äldsta söner. I går bevistade herr grefven ceremonien i Augustiner S. Nicolaikyrkan, då storhertiginnan frambar den nyfödde ärkehertigen till altaret, i närvaro af storhertigen, alla tolf ärkehertigarna och ärkehertiginnorna, hela hofvet och prästerskapet. Herr grefven spisade därpå middag med storhertigen och dess familj, besåg efter middagen ett på Arnoströmmen tillställdt kappseglande af flera lätta fartyg, och tog jämväl om aftonen de illuminationer och fyrverkerier i ögonsikte, med hvilka högtidligheten i Pisa firades. I dag har herr grefven begynt nyttja baden, af hvilkas verkan, som vi önska må blifva den bästa, beror, huru länge vi här komma att vistas.

FJÄRDE BREFVET.

Baden S. Giuliano den 8 november 1783.

Nu vore jag utan ursäkt, om jag ej skrefve flitigt, ty här vankas icke många förströelser. Sant är, att herr grefven af Haga postdagarna arbetar som en herre, icke mindre i Italien än i Sverige, och vi, hans båda sekreterare, med honom; men dessemellan hafva vi icke stort att göra. Värst

är, och en följd af just denna ledighet, att jag icke heller har stort att skrifva om. Vi utgöra en liten svensk koloni, som lefver i tysthet inom sig, nästan som munkar i ett kloster, ty nu besökas baden af ingen annan än vår grefve och hans medföljare. Den viktigaste och tillika tacknämligaste tidning jag kan meddela är, att bemälde herre nyttjar dem med framgång och i önskelig välmåga.

Dessa bad skola blifva nästa ämnet för detta bref. De ligga norr om staden Pisa, vid foten af ganska höga kullar, hvilkas toppar och öfra del äro nakna och oftast besökas af moln samt äro betäckta med större och mindre lös sten af mångfaldig skapnad och utseende. Närmare foten äro bergen bevuxna med buskar, merendels lager; och ännu lägre ned äro på dem hela skogar af olivträd planterade, som nu bära en ymnighet af sin beska och nyttiga frukt. Man har fört jord uppå bergsluttningen och med stenmurar understödt dessa jordvallar för att få en god och emot ras säker grund åt rötterna. En park af gran bekläder ett af dessa berg. Utur deras djupa bäddar uppspringa ådrorna till de berömda Pisabaden, som skola vara nyttjade redan i Neros tid. En gammal munkinskription, som förvaras i muren af badhuset, vittnar om deras bruk i 14:de århundradet. Men för det bekvämliga skick, hvari de nu finnas, och för byggnaderna till deras tjänst, som nyttiga baden, har man att tacka storhertigen af Toscana, sedermera romerska kejsaren Franciscus I, som 1744 genom sin ståthållare, grefve Richecour, lät därom föranstalta. En latinsk inskription på stället förvarar åminnelsen af denna för mänskligheten gagnande sorgfällighet. Kostnaden skola toskanska klostren blifvit förmådda att genom frivilliga gåfvor bestrida.

Badrummen äro 36, infattade i tvenne reguliert mot hvarannan anlagda corps de pavillons, som hvardera innesluta en liten borggård. Till hvarje rum föres vattnet genom en underjordisk kanal. Sex bad äro allmänna eller ärnade att nyttjas af flera personer på en gång. De öfriga äro blott för en i sänder. Tvenne af de förra äro präktiga.

Golfvet eller bottnen af den ovala bassängen samt trappor och skrank där omkring äro af marmor, och taket hvälfdt i form af dôme. De andra baden äro mindre dyrbara, men snygga och belagda med täljsten. Då man står rak i dem, stiger vattnet något öfver knäna. Sex af baden, afstängda och med egen ingång försedda, nyttjas endast af judar. Tvenne äro enskildt inrättade för de fattiga.

Bland alla 36 baden är icke mer än ett enda kallt; det är ock det enda, som ingen mineral håller. De öfriga äro mer och mindre varma, dock icke något hvars värme öfverstiger 32 grader på Réaumurs termometer. Jag kan ej märka, att de hafva annan smak än vanligt ljumt vatten; men får vattnet stå ett par dagar i bassängen, utan att ombytas, så sätter sig där ofvanpå en hvitaktig hinna, som ser oljaktig ut. Man har i senare tider äfvenledes här inrättat duscher af varmt vatten och immbad. Framför badhusen är ett stort hotell uppfördt. Dess ena långsida, inrättad med portiker, vänder sig mot ett berg, hvarför man till utsiktens förbättrande däråt anlagt en terrass, på hvilken en häck af cypresser är planterad. I detta hus, som äger två våningar, finnas rum för 36 hushåll, tre till fyra snygga kamrar på hvardera beräknade, och till den ändan bekvämligen till hvarandra lagda. Inredningen är ganska simpel: ingen annan tapet än hvita muren, golfvet af tegel, några stolar och ett träbord i hvart rum. Sängarna äro försedda med myggtjäll, som medels snören kunna dragas omkring dem. Denna försiktighet är nödig emot ett slags besvärliga myggor, som ända intill denna årstiden störa nattron. För dem, som roa sig med spel och dans, äro särskilda salonger inrättade. Detta hotell, så väl som baden, tillhör storhertigen. Men här finnas ock flera våningsrum, tillkommande enskilda personer, i smärre byggnader utan särdeles ordning.

Gästernas antal, som årligen nyttja dessa hälsovatten, skall ungefär stiga till 400. Rätta årstiden därtill är ifrån maj till september månader. De flesta bo i Pisa, hvilket fordom var en nödvändighet, innan tjänliga rum funnos på

stället. Man dricker ock för hälsans skull såväl af varma vattnet som af en annan här befintlig mineralådra, hvilken skall vara mycket stark och angripa hufvudet.

Innan jag affärdar detta bref, får jag anledning att göra en tilläggning, som dess korthet äfven kan tåla.

Herr grefven af Haga företog i dag bittida en lustresa till Livorno. Jag nyttjade denna ledighet och gjorde öfverstekammarjunkaren baron Armfelt sällskap till Lucca, som ligger blott $1\frac{1}{2}$ timmes väg härifrån, och hvarifrån jag för ett par timmar sedan är återkommen.

Vägen går genom en vacker däld, omgifven på ömse sidor af berg, men odlad som en trädgård och medels grafvar och diken mycket ordentligen i tegar indelad. Hopar af folk voro i rörelse; somliga uppgrofvo jorden, somliga jämnade den med krattor, somliga sådde säd eller satte trädgårdsväxter. Lefvande häckar af flera slags taggiga buskar stodo i grönska och blomma. Marken pryddes af tusenskönor (Bellis perennis), pis-en-lit (Leontodon Taraxacum) och andra blomster.

En liten sten gör skillnaden emellan Toscana och republiken Lucca. Odlingen är där drifven till all möjlig höjd. Man ser ej en tum jord onyttig lämnad. Tvärtom har man gjort inkräktningar på själfva bergen; och de tjäna till grund för jordvallar, på hvilka man planterat oliv- och kastanieträd eller vinrankor.

Staden Lucca ligger på en fruktbar slätt nära vid floden Serchio. Denna stad är ej stor och håller knappa 3 italienska mil i omkrets. Den är befäst och ifrån dess väl underhållna vallar, besatta med träd, har man en rik utsikt till den omgifvande amfiteatern af höjder, som äro späckade med så kallade *ville* eller landhus, merendels tillhörande Luccas adel. Husen äro höga, men icke särdeles väl byggda, gatorna trånga och krokiga, men väl belagda med flata stenhällar. Man finner här icke så många portiker som i lombardiska städerna. Katedralkyrkan, som bär namn af S. Martino, är en götisk byggnad, hvars fasad är prydd med flera rader kolonner och beklädd med marmor af åtskilliga

arter, inlagda i hvarjehanda figurer. Kyrkans inre utseende behagar. I fönstren äro, på gamla viset, inbrända målningar af de lifligaste färger, som gifva en besynnerlig dager. Här finnas skäligen goda målningar. Bland stadens öfriga kyrkor såg jag ingen mera än Olivetanerbrödernas. Den var vacker och ägde utom andra målningar, hvilka utgåfvos för Tintorettos och Spagnolettos, en af den ännu i Rom lefvande berömda konstnären Pompeo Battoni. Den föreställde Bartholomæi martyrium. Målaren hade valt det ögonblick, då bödlarna begynt draga huden af ena armen. Uttrycket var alltför hiskligt att kvarhålla åskådaren. I samma kyrka var ett dyrbart altare af flera sällsynta marmorarter upprest, enligt påskrift, 1735 af grefve Baratta.

Lucca har för sin idoghet fått tillnamn af *l'Industriosa*. Dess folkmängd uppgifves vara 30,000 själar. Dess sidenfabriker berömmas. Tillverkningarna äro vackra, men mycket tunna, som bäst skickar sig för klimatet. De skola mest afsättas till Levanten och Barbariet, hvarest lätta tyg äro begärligast. Broderier af guld och silke funnos med god smak arbetade. En mängd silfversmycken, arbetade som filigran, med medaljer, att bära i radband, såg jag äfven förfärdigade. De finna god afsättning genom vidskepelsen.

Luccas boktryckerier äro mycket berömda. Jag såg dem. De äro vackra, men komma hvarken upp mot de franska eller engelska.

Republikens palats är en vidsträckt byggnad. Där har regeringen sina rum. Där finnes äfven en arsenal, bestående af skjutgevär för 25,000 man. Gevären voro med mycken snygghet och i god ordning förvarade. Jag såg där ock gamla kärrebössor eller gevär på lavett.

Lucca skryter af frihet och firar densamma genom inskription af *Libertas* på mångfaldiga byggnader. Allt sedan år 1369 har denna stat bibehållit sin nu varande regeringsform. Den är aristokratisk. Högsta makten är delad mellan ett råd af adelsmän, som ombytas hvart år, och den så kallade Magistrato Supremo, som i bemälte råd föredrager alla angelägna ärenden.

Denna är sammansatt af en Gonfaloniere och nio Anziani, hvilka ombytas hvarannan månad. Nu för få dagar sedan hade ombytet skett. Den nyvalde Gonfalonieren har redan fyra gånger innehaft detta yppersta ämbete. Vid högtidliga tillfällen visar han sig, beledsagad af schweizervakt, i röd, fotsid klädnad af sammet, röda skor och röd hatt. Under sin ämbetstid bor han i republikens palats.

Vår svenska koloni har blifvit talrikare genom herr riksrådet m. m. friherre Carl Sparres och professor Sergels hitkomst den 6; och nu i aftonstunden anlände löjtnant de la Grange såsom kurir ifrån Paris.

FEMTE BREFVET.

Baden S. Giuliano den 13 november 1783.

Mig har händt, hvad vanligen händer. Man ser sist det, man har tillfälle att se först. Jag besåg Pisa första gången i förrgår, då herr grefven af Haga begifvit sig till Lucca för att bevista S. Martins fest, hvilken där firas med stor ståt och hvarvid ärkebiskopen själf förrättar mässan.

Staden Pisa är ej mer än en skugga af hvad den var för några hundrade år sedan. Dess vidsträckta omkrets, som fordom hyste 150,000 människor, härbärgerar nu allenast 15,000. En del af dess breda gator grönska. De stora ansenliga husen likna snart ruiner. Tiggare utgöra största folkmängden, som rör sig på gatorna.

Den vackraste delen af staden, hvarest ännu lyser en gnista af lif, omgifver dess tre stenhvälfda bryggor öfver den breda, men blacka Arnofloden. Längs utmed dess stränder äro vackra strandgator, quais, anlagda, försedda med bröstvärn af sten. Köpmansbodarna äro inrättade under portiken.

Det palats, som af storhertigen under dess härvaro bebos, är ett stort, men simpelt hus af tre våningars höjd, genom en korridor förbundet med slottskapellet, som icke heller skall vara lysande af någon utmärkt prakt. Nedanom storhertigens palats emot strömmen, står storhertigen Ferdinand I Medicis staty af marmor.

Pisa kan berömma sig af några byggnader, som ehuru de bära stämpel af medelålderns felaktiga smak, likväl genom sin storlek och prakt förtjäna uppmärksamhet. Den första är domkyrkan, en stor massa af götisk arkitektur, bekrönt med en kupol, som ökar dess majestätiska anseende. Fyra rader kolonner pryda dess präktiga fasad.

(Beskrifning af domen.)

Campo-Santo kallas en märkvärdig kyrkogård nära domkyrkan.

(Beskrifning af Campo-Santo.)

Muren i galleriet är målad al fresco, mest med andliga historier. Man igenkänner där medelålderns ofullkomliga konst. Sammansättningarna röja en nog otyglad inbillningskraft. Man ser till exempel änglar och djäflar strida i luften om aflidnas själar, som i skapnad af nakna barn flyga utur kropparna. Campo-Santo har varit ryktbar för den egenskap, att därstädes nedsatta lik inom 24 timmar blifvit af förruttnelse alldeles förtärda; och sådant har man ansett för en underbar verkan af helig jord, som ditfördes från Jerusalem i 13:de århundradet.

Pisa, som då var en mäktig republik, skickade kejsar Fredrik II under dess korsfärd i Palestina en betydande hjälp, och galärerna, som ditbragte densamma, hämtade hem med sig denna undergörande jord. Man har syftat på denna händelse med en målning uppå muren, som föreställer de pisanska chefernas återkomst och därutmed tre lik i de tre förvandlingar, de inom 24 timmar undergingo, nämligen: det första uppsvälldt, det andra med köttet fallande ifrån benen och det tredje såsom ett alldeles naket benrangel.

En så hastig förgängelse äger nu ej rum i Campo-Santo. Den torde fordom haft sin orsak i ymniga kalkpartiklar, som jorden hyst därstädes och som sedermera blifvit så utblandade med vegetabiliska och animaliska tillsatser, att de förlorat sin kraft.

Baptisteren är en särskild kyrka, helgad åt Johannes Döparen och endast ärnad till dops förrättande. Så beskaffade byggnader uppfördes fordomdags af helig nit i nästan alla betydande städer.

Baptisteren ligger nära till domkyrkan, är byggd af marmor år 1153, till formen rund och krönt med en kupol.

Utanpå är den prydd med flera kolonnader öfver hvarandra och mellan kolonnerna med bilder af helgon, många krusade sirater att förtiga. Inuti stå åtta grofva granitkolonner kring murarna, bland hvilka de två, som omgifva ingången, hvardera äro af ett stycke. Dessa stora pelare bära smärre, som understöda kupolen, hvars höjd ifrån golfvet skall utgöra 105 braccie. Midt i kyrkan står ett stort åttkantigt marmorkärl och däruti en Johannes Döparens staty af brons. I hörnen har det fyra urholkningar eller djupa rum, som från mellersta bassängen äro afskilda. Det tyckes som de varit fyllda med vatten och tjänt till funtar åt dem, som skulle döpas, då prästen stått torrskodd midt uti. Utsidan af detta kärl är sirad med fint uthugget blomverk. Predikstolen hvilar på kolonner af orientalisk granit, siciliansk och spansk marmor. Genljudet är ovanligt starkt ifrån hvalfvet, hvars eliptiska form verkar, att hvad som hviskas vid en sida däraf, höres tydligen tvärt öfver vid den motstående.

Midt för baptisteren på andra sidan om domkyrkan står det *lutande tornet*, en klockstapel, uppbyggd år 1174 i form af en stympad kägla och således platt ofvanpå. Utomkring är den omgifven med åtta rader marmorkolonner, mellan hvilka och dess mur äro öppna gångar, så att man kan spatsera däromkring i åtta särskilda höjder. Kolonnerna äro af olika arkitektur och efter allt utseende antika. Trappan upp i tornet, från hvilken man genom därtill inrättade

portar har utgång till portikerna, går i spiral och består af 256 steg. Öfverst hänga klockorna, fem större och två mindre. Som tornet är ihåligt, så kan man därifrån se ned till dess botten såsom i en djup brunn. Man har där en vidsträckt utsikt öfver staden Pisa, dess många trädgårdar och hela nejd, hvars åkerfält och byggnader ligga såsom på en karta under ögonen. Norra och östra horisonten är innesluten af den bergskedja, lik stelnade hafsvågor, vid hvars fot baden ligga. Väster ut ser man Arnofloden efter hundrade bukter förlora sig vid himlabrynet; och när luften är fullkomligen ren, upptäcker ögat hafvet och Livorno.

Det lutande tornet skall vara 95 braccie högt och lutar så mycket, att en från öfversta planen nedfälld lodvikt, faller 15 fot utom dess basis, hvilket lärer utgöra fem grader från lodlinjen. Man har påstått, att dess byggmästare, Bonnano Pisano, för att visa prof af sin mekaniska insikt, med flit uppfört tornet lutande. Men som piedestaler och soubassement under nedersta kolonnaden på den lutande sidan äro i jorden nedsjunkna hela två alnar djupare än på den andra, och stenhvarfven i muren i lika mån luta mot horisonten, så finnes lätt, att lutningen är en verkan af grundens sjunkning. Lutande torn finnas på flera ställen i Italien, förmodligen af samma orsak.

(Fortsatt beskrifning af Pisa.)

Klimatet i Pisa är kändt såsom särdeles ljufligt. Ehuru nära baden ligga till denna stad, är likväl luften omkring dem skarpare i anseende till de höga bergen, som sprida kyla ifrån sig. Vägen emellan staden och baden är ganska behaglig; landet platt, odladt och med nyttiga träd planteradt. En kanal, som förenar Arno med floden Serchio, tjänar till transporter emellan Pisa och baden.

Båtarna dragas där med tåg. Stenbryggor öfver densamma tjäna på en gång till prydnad och varaktighet. Ungefär fyra italienska mil från Pisa finnes en källådra i berget Asciano, som medelst en vattenledning, hvilande på 1,000

murade hvalfbågar förser staden med friskt vatten. Denna vattenledning, som varit förfallen, har år 1774 blifvit iståndsatt af nu regerande storhertigen.

SJÄTTE BREFVET.

Baden S. Giuliano den 17 november 1783.

För tre dagar sedan besökte jag i sällskap med öfverstekammarjunkaren baron Taube och presidentssekreteraren Franc ett bekant kartheuserkloster, beläget sex italienska mil i öster härifrån. Vägen följde på södra sidan den höga bergsryggen, jag tillförne beskrifvit, med den vid dess fot planterade olivskogen. Bergen hade somligstädes rasat och delat sig i ofantliga massor, som syntes förråda verkan af någon jordbäfning.

(Beskrifning af klostret.)

Munkarna bo rymligt. Hvar och en har tre små rum på första bottnen, lika många ärnade till arbete en trappa högre upp, och sin lilla trädgård, den han använder till oskyldigt tidsfördrif. Således sysselsatte sig en broder med bomullsspånad och hade en plantering af bomullsträd i sin trädgård. Priorn hade än flera och större rum. Han var älskare af naturalhistorien, hvari han samlat ett artigt kabinett, synnerligen utur stenriket, jämte ett bibliotek i samma ämne. En portik utanför hans rum företedde ett slags löfsal, formerad af en frodig amerikansk ranka (Bignonia), som lindat sig om alla kolonnerna och hängde i festoner ned ifrån taket. Dess löf skola tämligen tåla köld. Några andra utländska växter stodo i samma portik i krukor.

I arkivet förvarades, med mycken ordning, klostrets gamla diplomer och pergamentsbref. De lågo i rullar på

hyllor. Under hvar rulle stod dess nummer antecknad efter katalogen, så att man utan svårighet fick rätt på den handling man sökte.

Munkarnas antal sades vara tjugu, novisernas endast två. Tjänande bröder, hvilka utgöra en särskild klass och aldrig befordras, skola vara lika många som munkarna. Ordensreglerna äro, som man vet, ganska stränga. De bjuda bland annat att aldrig äta kött, att större delen af året ej äta mer än ett mål om dagen (dock tillåtes att dricka ett glas vin om aftonen); att aldrig resa bort, utan för ordens angelägenheters skull; att aldrig tala, undantagandes vissa frigifna dagar, utan måste hvar och en ensligt tillbringa tiden i sin cell och äfven där spisa ensam. Högtidsdagar äta dock munkarna tillsammans i sin refectoire. Prioren sitter då främst; därnäst prokuratorerna, som äro fem och förvalta medlen samt ekonomiska ärenden; nederst samtliga bröderna. Hvar munk har ett eget kapell och är pliktig att där säga mässan vissa timmar. En del af natten användes ock till gudstjänst. Priorn sade sig hafva varit fyrtio år i klostret och däraf trettio år munk (frate chiostrato). När man besinnar denna stränga enformiga lefnad, blir munterhet ett underverk och troligare, att dessa munkar efterrapa än äga den. Vanan har dock ofta en verkan, som öfvergår allt begrepp. Deras bord, ehuru alltid magert, det är utan kött, skall vara läckert, och de se gärna främmande, som de väl undfägna. Klostret stiftades år 1365 af en armenisk köpman och har stora egendomar i Toscana och på Korsika. De fattiga få därifrån ansenliga allmosor och genom arbete ett nyttigt tillfälle att förtjäna födan. I förrgår åt herr grefven af Haga i sällskap med storhertigen middag i det beskrifna klostret, men var ej munkarnas utan sistnämnde herres gäst. De regalerade honom likväl med en stor omelett tillagad med olja. Jag använder många af mina lediga stunder till promenader. Luften och jorden äro nu här sådana som vanligen mot augusti månads slut i Sverige. Marken äger sin friska grönska och prydes ännu af blommor. De flesta träd äro dock bara. Oliv-

träden och lagrarna stå allena gröna och fälla ej sina löf emot vintern. Men äfven de nakna träden låna grönska af murgrön (hedera helix), som mycket allmänt härstädes slänger sina refvor omkring dem. Denna växt upplifvar jämväl utseendet af de vördiga ruiner, hvilka uppfylla detta land. Den omfamnar och bekläder de söndervittrade murarna och öfverskyler spåren af tidens förödelser. En rad af åtta stycken stora tegelbågar, som förmodligen fordom understödt en vattenledning, står vid landsvägen åt Lucca så godt som höljd af denna främmande, men behagfulla prydnad.

Jag har klättrat uppför bergen häromkring. Ehuru de äro branta och öfverst täckta med klappersten, hvilka göra dem besvärliga att bestiga, ser man dock herdar på dem valla sina får. Stenlagda vägar förde i sicksack öfver bergsryggen, befordra hvarjehanda transporter till andra sidan, som är mera långsluttande och äger gårdar och uppodlingar. Sten brytes här ymnigt till byggnadsämnen. Den är gulaktig och så lös, att det blott behöfves vigg och slägga. Jag kan ej förtiga den besynnerliga erfarenhet jag haft, att dessa berg på långt när icke se så höga ut, som de verkligen äro. Man inbillar sig i dälden, att på en fjärdedels timme stiga till deras topp, och det låter sig ej göra på en hel. Jag känner ej skälet till denna synvilla, som troligen kommer af den omgifvande nejdens dimensioner och förhållande mot bergen.

Min landtlefnad i fjorton dagar har vändt min uppmärksamhet på hushållningen härstädes. Jag tror mig väl ingalunda känna den grundligen, men några få anmärkningar vill jag dock meddela, hvilka i den vägen kunna tjäna till jämförelse emellan Italien och mitt fädernesland.

Åkern, som består af en fet, djup, lerblandad mylla, skötes nästan som vår trädgårdsjord. Detta verkställes utan mycken svårighet, ty landet är tätt bebodt, ägornas utrymme ringa och jorden kan brukas hela året igenom. Är den bunden med gräs eller rötter, så uppgräfves den med spade. När den skall besås, lägges den medels trästock, som är försedd med mycket vida öron, i djupa breda fåror

som formera mellan sig höga ryggar, lika kammar, och den utsådda säden nedkrattas. Genom dessa djupa fåror tyckes väl jord spillas, ty syran, som stannar i dem, gör att säden mest går ut; men jag föreställer mig, att detta brukningssätt lär vara nödvändigt i anseende till däldernas flacka läge och till de häftiga regnen, hvilkas vatten icke genom blotta diken kan afledas, hvarför ock efter en regndag fårorna ofta stå fulla af vatten.

Sädesslag nyttjas här mångahanda: hvete, råg, korn, bönor, majs, som kallas saggina och användes till föda både för folk och boskap, lin, flera slags frön, som hos oss blott tillhöra trädgårdarna. Italienska åkrarna bära både lök, kål och jordfrukter. Ett slags vickärtor utsås endast för gödningens skull och nedköras när de stå i blomma. Sädestiderna äro ej så reglerade som i Sverige, ty där aldrig käle är i jorden, verkar tidigare eller senare såning endast tidigare eller senare skörd. Hvete, råg och korn lära dock gemenligen sås i oktober och november och bärgas i juni. Då jorden behörigen gödes, kan den ofta bära två grödor om året.

Sällsamt har mig förekommit, att ehuru under vår härvaro åtskilliga så starka nattfroster infallit, att is legat på vattenpussar ett stycke fram på dagen, har dock nyss uppkommet lin och andra hos oss ömtåliga växter icke däraf tagit skada. Jag vet ej, om orsaken ligger i jordmånen, i underjordisk värme eller någon annan förborgad kraft.

Jag har redan tillförne anfört, att italienarna i sina åkrar plantera hvarjehanda nyttiga träd, hvilka gifva stöd åt vinrankor. Jag har således sett orginalet till Horatii vackra målning:

Adulta vitium propagine
Altas maritat populos.

Och dessa trädplanteringar utgöra en viktig del af italienska landskötseln. Af mullbärsträdens blad födas silkesmaskar, och till en del fodras boskap. Olivträdens frukt, som skördas i februari och mars månader, gifver olja, hvilken här nyttjas till samma behof som smör i våra nordiska

länder. Vinet åter gör öl och dricka både onödigt och okändt. Popplarnas kvistar användas till bränsle.

Bönder äro väl här icke jordägande, utan landtboer åt egendomsherrarna, under villkor som någorlunda svara emot vårt hälftenbruk, men så äro de ej heller lifegna såsom i flera tyska stater. Deras hus äro, såsom alla byggnader här i landet, af sten, och nyttjas till dem ömsom tegel och klapper. Många af dessa kojor äga intet fönster, utan dagern får falla in genom den öppna dörren, så länge ljust är. Andra hafva gluggar med träluckor för; och det är nästan en yppighet, när de äro försedda med pappersfönster. Golfvet är stenlagdt såsom en stadsgata. Boskaps- och nödiga redskaps- samt uthus äro sammanbyggda under ett tak med mangården.

Boskapsskötseln synes här vara mindre vårdad. Brist på äng och bete lär därtill vara vållande. Emellertid äro oxarna af ovanlig storlek; jag har redan anmärkt, att de allmänneligen äro gråa till färgen. Man föder boskapen mest inne med halm eller annat foder. När säden är uttröskad, uppdösas halmen i stora pyramider utanför husen. Man skär hackelse af dessa där de stå, så att de ofta äro på vägen att falla ikull och med störar måste understödas. Hästar och får gå ute hela året. De senare vallas af herdar och finna tillräcklig föda på bergshöjderna; men de förras fodring underhjälpes mycket med spannmål, och har jag sett dem gifvas stridt korn.

Nuvarande storhertigen är en stor beskyddare af jordbruket. Genom den författning, att spannmål, när den faller under ett visst pris, får fritt utföras ur landet, har han mycket uppmuntrat uppodlingar. Men jag föres nu oförmärkt ifrån landsbygden till hofvet. Leopold är en af de prinsar, som icke blifvit förblindade af den glans deras stånd omgifver. Han är blott furste för att regera med vishet och människokärlek. I väsende och lefnadssätt skulle man taga honom för en enskild person. Han går antingen klädd i en österrikisk uniform eller i släta grå kläder. Hans hof liknar ett hederligt enskildt hus. Han äger inga

andra kavaljerer omkring sig till sin uppvaktning än sina söners informatorer, och hans gemål inga andra damer än sina döttrars guvernanter. Detta höga par uppfyller alla plikter af ömma makar och af hulda föräldrar för en talrik familj. De neka sig nästan alla publika nöjen, och storhertigen arbetar med en flit, som ofta föranlåtit hans läkare till föreställningar, att han icke därmed måtte skada sin hälsa. Postdagar tillbringar han ofta oafbrutet i sitt kabinett för att själf uppsätta sina bref. Hans författningar vittna om upplysning och vaksamhet. Skada allenast, kan hända, både för honom och för hans folk, att han är utländing! Florentinerna glömma ej sina infödda mediceer, och aldrig märkes nationers skiljaktiga lynne mer eller gör det en obehagligare verkan, än då regenten är främling bland sina undersåtar. I går blef herr riksrådet friherre Sparre jämte de öfriga svenska kavaljererna, alla i svensk hofdräkt, presenterade vid storhertigliga hofvet. Herr grefven af Haga spisade där ock middag tillika med dem. Storhertigen har fått besök af sin syster, hertiginnan af Parma, som under namn af Marquise de Zara står på resan till Rom och Neapel och uppehåller sig några dagar i Pisa.

SJUNDE BREFVET.

Baden S. Giuliano den 23 november 1783.

Detta bref blifver det sista jag skrifver härifrån. Herr grefven af Haga har med så önsklig verkan betjänt sig af baden, att han numera icke finner sig hafva dem af nöden, utan har bestämt morgondagen till sin afresa till Florens.

Jag har emellertid besett Livorno. Herr grefven af Haga reste den 19 bittida om morgonen till Lerici i tanke att sjöledes på tartane begifva sig till Genua för att där

bevista Dogens kröning i går, som var den 22. Jag åter i sällskap med öfverstekammarjunkaren Taube, hofstallmästaren baron von Essen och presidentssekreteraren Franc, gjorde ett besök i förstnämnda stad, som ligger fjorton italienska mil härifrån. Vägen går merendels genom skog, bestående af ek, något lager och korkträd (Quercus Suber), en variation af ek, hvars bark nyttjas till kork. Landet är ganska platt, till en del busklupet. Storhertigen har däraf till enskilda försålt stora stycken, som nu rothöggos och uppodlades. Utom en stor kanal, som lättar kommunikationen emellan Pisa och Livorno, äro här flera mindre kanaler inrättade, förmodligen i afsikt att uttorka nejden, som af naturen är sumpig. Öfver dessa voro vackra stenbroar lagda.

Livornas läge är flackt utmed sjökanten. Vid ankomsten från Pisa ser man till höger en på klippor anlagd fyrbåk, som i mörkret länder de sjöfarande till rättelse. Fartygen på redden sågo ut, som de legat uppå landet. Till vänster visade sig en på storhertigens befallning utanför staden anlagd begrafningsplats. Den är fyrkantig och rymlig, omgifven med en stenmur och flera kapell. En cypressallé leder dit ifrån staden. Men ändamålet att befria staden ifrån osund luft är icke vunnet, ty marken är så sumpig, att de murade grafvarna blifvit fyllda med vatten, hvarigenom liken gifvit en olidlig stank, som i den varma årstiden skall besvära hela nejden. En florentinsk öfverste, som uppgifvit förslag till denna inrättning, hvilken, ehuru föga den svarat mot afsikten, likväl kostat tre gånger mera än påräknadt var, har fallit i onåd och måst gå ur tjänsten.

Livorna är icke en stor stad och håller ej mer än två italienska mil i omkrets. Den är omgifven med starka vallar och med grafvar. Besättningen har utgjort 1,500 till 2,000 man, intill dess storhertigen, som finner en talrik krigsmakt alltför kostsam, ansenligen minskat densamma. Invånarnas antal beräknas till 45,000, en betydande folkmängd för detta utrymme. Man ser ena stadsporten från den andra. Gatorna äro breda, raka, väl stenlagda med

flata hällar och försedda med rymliga trottoarer. Stora torget är en vidsträckt rektangulär plats. En del af staden är med kanaler tätt genomskuren och bär därför namn af Venezia. Husen äro i allmänhet mycket tätt intill hvarandra byggda, af tegel, men beklädda med kvadersten, fyra våningar höga, och försedda med balkonger och jalusier vid fönstren efter italienska maneret. Men byggnader, som på konstens vägnar äro märkvärdiga, sökas här förgäfves.

Judarna, hvilka man säger äga ett paradis i Livorno, stiga där till ett antal af 14,000. De hafva sitt eget kvarter, utom hvars gräns de ej få bo. Deras tillväxande myckenhet har därföre nödgat dem att bygga husen hela fem och sex våningar höga. Dessa judar skola i allmänhet vara ganska rika. Deras synagoga är en af de präktigaste i Europa. De privilegier de njuta äro dem till större delen skänkta af storhertigen Ferdinand I, som därigenom drog dem till sig med deras rikedomar, då de flyktade undan förföljelser ifrån Spanien och Portugal. Armenier, som i tämlig myckenhet idka handel í Livorno, äga där ock egen kyrka.

(Beskrifning af Livornos märkvärdigheter.)

Livorno är en glad och lefvande stad. Dess blomstrande handel grundar sig först på Pisas förfall, hvars forna hamn, Porto Pisano, belägen emellan Livorno och Arnoströmmens utlopp i hafvet, i trettonde århundradet förstördes af genuesarna och guelferna; och därnäst på mediceiska husets klokhet, som sedan florentinarna år 1421 köpt Livorna af genueserna, här läto anlägga den första frihamn vid Medelhafvet, där alla nationer utan hinder af religion eller andra band fingo idka handel. Alla europeiska folk, som handla på Levanten, hafva nederlag i Livorno. Femtio svenska skepp skola årligen besöka hamnen, men merendels för främmande frakt.

Livorno är i ymnighet försedd med nästan alla slags handelsvaror. Bodarna framte däraf rika och dyrbara förråd. Den, som tillhör herr Micalli, en venetiansk hand-

lande härstädes, förtjänar att ses. Det är ett sammandrag ifrån många länder af allt hvad nyttigt och grant nämnas kan. Italienska, engelska, franska varor, nipper, möbler, ljuskronor, marmorskifvor, vaser, speglar, porslin, stålarbeten, sidentyg, bomullstyg, broderi, spetsar, ja ända till engelska skor och stöflar. Kaffehusen likna de präktigaste samkvämsrum och besökas mycket. Där serveras à la glace, limonad och andra förfriskningar på silfverfat och marmorbord; rummen upplysas af hvita vaxljus i kristallkronor.

Under de två dagar, jag tillbragte i Livorno, spisade vi den första hos svenska konsuln Törngren, och den andra hos hans excellens herr riksrådet friherre Sparre, som på värdshuset la Croce di Malta till middagen undfägnade nio svenskar.

Ibland dessa voro herrar Gadd och Grabin, som biträda herr Törngren på dess kontor. Herr Gadd, som spelar mycket skickligt violin, förde mig efter middagen till tyske lutherske pastorn Schultesius, som med icke mindre färdighet spelar fortepiano och jämväl är känd för lyckliga kompositioner. Italiens nu lefvande störste violist, Nardini, vistas i Livorno och har flera gånger låtit ackompanjera sig af herr Gadd; men jag fick ej tillfälle att höra denne mästare.

Däremot bevistade jag båda aftnarna skådespelet, som började klockan åtta. Teatern är stor och har fem rader rymliga loger, i somliga af hvilka spelades kort. Utmed teatern finnes en biljard, och man får äfven hvarjehanda förfriskningar till köps, så att åskådarna hafva flera nöjen än blotta spektaklet att välja emellan. Biljetterna till ingången emottogos af maskerade personer, ett vanligt bruk i Italien, på det att dessa så mycket oblygare må iakttaga sin skyldighet. Operan, Pizarro nella India, uppfördes med mycket bifall. Den berömda Ansani, Italiens första tenor, spelade Atapalibas roll. Hans röst är klar, manlig, full, stark, hans metod simpel utan broderi, men af ett förundransvärdt uttryck. Men en sångare bör höras och icke beskrifvas. Själfva operan var utan dans, men emellan akterna uppfördes pantominbaletter, som alldeles icke hörde

densamma till. De dansande ägde både vighet och styrka, men de voro springare. Deras halsbrytande luftsprång uppväckte det lifligaste bifall, yttradt genom skri, stampande och handklapp, så att hela huset tycktes bäfva. Detta buller, ända in till oordning, stöter en främling, som kanske ej äger all lifligheten af italienska nationens känsla, innan han därvid genom öfning fått vänja sig. Kläder och dekorationer voro präktiga. Skådespelet slöts klockan half tolf, men då voro icke många åskådare eller åhörare kvar.

Vi återkommo hit till baden i förrgår vid middagstiden och möttes af den tidning, att herr grefven af Haga, i Lerici hindrad af motvind, ej kunnat fullborda sin resa till Genua. Herr grefven hitlände ock samma dag om aftonen, sedan han på vägen besett marmorbrotten vid Carrara.

ÅTTONDE BREFVET.

Florens den 26 november 1783.

Paulo majora canamus. Jag är sedan i förrgår i Florens, i Firenze la bella, som förtjänar detta tillnamn, som var mediceernas forna residens, konsternas och vetenskapernas fostermoder, och som än i dag intager ett rum bland de präktigaste städer, äfven i Italien. Jag har varit här i två dagar. Denna tid har varit tillräcklig att öfvertyga mig, att här finnas saker, som förtjäna att studeras månader och år. Hvad skall jag då nu kunna skrifva därom? Ingenting med besked; men jag skall dock söka att draga några strödda utlinjer till figuren.

Florens har den behagligaste belägenhet på en vidsträckt och fruktbar slätt, hvilken liknar en trädgård, är omgifven af sluttande höjder, som förete en odlad amfiteater, och genomskäres i många bukter af Arnoström-

men, hvilken äfven delar själfva staden i två stycken, på det sätt att trefjärdedelar däraf ligga norr och en fjärdedel söder om älfven.

Öfver denna flod äger Florens fyra stenbryggor: Ponte alla Carraja, S. Trinitá, Vecchio och Rubaconte. Bland dessa är Ponte S. Trinitá ett mästerstycke i anseende till dess tre platta hvalfbågar, som understöda en 150 steg lång bro. Hon förenar fasthet med en i ögat oförlikneligen väl fallande lätthet af byggnadssätt och har blifvit ett mönster för den berömda Pont de Neuilly i Frankrike. Ponte Vecchio väcker en utlännings uppmärksamhet genom den sällsamhet, att byggnader äro på densamma å båda sidor uppförda såsom på en gata. På alla fyra broarna har man härliga och målningsvärda utsikter.

Gatorna äro förträffligen belagda med flata stenhällar, så att de likna ett golf. De äro i allmänhet tillräckligt breda och tämligen raka, önskönt stadens plan, såsom i gamla städer vanligen händer, icke är den regulieraste. Få städer kunna skryta med bättre byggnader. De äro väl icke af jämn storlek eller skönhet, men en mängd palats utmärka sig genom en dristig, simpel och majestätisk stil. Palazzo Riccardi och Palazzo Strozzi kunna i den vägen tjäna till mönster. Det är vidsträckta fyrkantiga massor, af rustikt byggnadssätt, och som utan andra prydnader än sin storhet, i ädelt anseende öfverträffa de flesta byggnader i den nymodiga smaken, belastade med grannlåt.

Portarna i Florens äro stora och liksom bereda genom ingångens värdighet ett fördelaktigt begrepp om det inre af huset; portiker brukas icke så mycket som i lombardiska städerna.

Florens är, såsom italienska städer i allmänhet, icke upplyst om nätterna. Bodar eller helgonbilder, som beständigt prydas med brinnande lampor, meddela det enda ljus, som bestås på gatorna. Främlingar nyttja facklor, men invånarna själfva föga. Polisen säges och synes vara god, och med undantag af stoj och skri, som höra till nationens vana, förspörjas inga oordningar eller våldsamheter.

Folkmängden uppgifves till 80,000 människor. Jag måste dock säga, att rörelsen icke synes svara mot ett så stort antal inbyggare. Men staden är äfven af ansenlig vidd.

Den är omgifven med en ringmur och har två citadell. Det ena är litet, ligger på en höjd söderut vid trädgården Boboli och bär namnet af Belvedere. Det andra, norr om staden, är större och kallas Giambattista.

Man räknar i Florens 17 torg, 10 springbrunnar, 172 kyrkor, 89 kloster, 44 församlingar (parocchie). Domkyrkan är ett af götiska arkitekturens präktigaste monument. En myckenhet, till större delen goda bildstoder pryda torgen och andra öppna platser i staden. På torget vid norra ändan af Treenighetsbryggan står en dorisk kolonn med rättvisans bild ofvanuppå. Den är upprest af Cosmus I. I ett gathörn ej långt ifrån domkyrkan ser man Hercules, som öfvervinner centauren Nessus, af hvit marmor; ett af Jean de Bolognes mästerstycken. Men Piazza di Granduca eller storhertigtorget har de flesta och vackraste konststycken att framvisa. Vid detta vidlyftiga torg, för öfrigt omgifvet af ojämnt, till en del, illa byggda hus, ligger det så kallade Palazzo Vecchio, där regeringen, den tid Florens var republik, hade sitt säte. Det är en stor götisk byggnad, försedd med krenelerad mur och ett öfver 200 fot högt fyrkantigt torn, likaledes krönt med tinnar. Vid ingången till palatset visar sig en bildstod af Michel-Angelos arbete, föreställande en jätte. Under rät vinkel mot Palazzo Vecchio finner man den så kallade *Loggia*, en betäckt gång med arkader, som tjäna till skjul emot regn och solhetta, och hvarest storhertigen emottager toscanska städernas hyllning. Under den arkaden, som vänder sig åt palatset, står en staty af brons afbildande Judit i begrepp att hugga hufvudet af Holofernes. Den är förfärdigad af den berömde Donatello och upprest under republikanska regeringen med påskrift: Publicae salutis exemplum cives posuere. Af de tre arkaderana emot torget är den mellersta tom, men under de två andra ser man sköna statyer. Den ena föreställer Perseus med svärd i den ena handen och Medusas

hufvud i den andra, af Cellini; den andra en bortröfvad sabinska, af Jean de Bologne, grupp med tre figurer, hvarmed mästaren skall velat afbilda människans tre åldrar, nämligen: ungdomen i den röfvade kvinnans figur, mannaåldern i romarens och ålderdomen i en gubbes, som ligger för romarens fötter och af honom synes begära henne åter.

(Fortsatt beskrifning af piazzans märkvärdigheter.)

Den förträfflige Marchesi har redan tvenne aftnar förnöjt mina öron i operan Ezio, som spelas på teatern Pergola till och med den 28 i denna månad, då spektaklen upphöra med advents ingång. Han visar sig där icke förr än han emottages med handklapp och ett af längtan och förnöjelse dikteradt *eccolo.* I afton gjorde han sig dock mindre älskad af parterren. En aria i tredje akten, som bifölls med yttersta liflighet, sökte man förmå honom att omsjunga. Man ropade *ancora* efter vanligheten, men utan verkan, och Marchesi drog sig undan. Denna sidvördnad förorsakade fördubbladt buller. Åtrån att höra arian andra gången förenade sig med åhörarnas sårade egenkärlek, de utbrusto i skrik, stampning, ja ända till hotelser. Aktörerna i nästföljande scen visade sig förgäfves; man tillät dem ej börja, utan ridån måste fällas och spektaklet slutas, innan pjäsen var till ända.

Teatrarna i Florens äro tre: La Pergola, Teatro Nuovo och Teatro Cocomero. Den förstnämnda, så kallad af gatan, hvarvid den ligger, är egentligen inrättad för den allvarsamma operan. Man har där ingenting försummat, som länder till prydnad eller bekvämlighet. Rum för dem, som älska spel eller åstunda förfriskningar, äro inrättade vid ingången. Parterren är försedd med bänkar att sitta på å ömse sidor om en bred gång, som afdelar den på längden, en anstalt för åskådarnas bekvämlighet, som är vidtagen på alla italienska teatrar. Logerna äro indelade i fyra rader, men ej upplysta med ljus. Teatro Nuovo är jämväl stor och vacker, med loger i fem rader; där spelas trage-

dier. Teatro Cocomero är mindre än de andra och nyttjas till operabuffa.

Italienska spektaklen äro vida skilda från de franska. Man söker vid de förra icke blott ögats och örats nöjen, utan ock umgänge. Man gör, man emottager besök i logerna, man lystrar ej till det, som förefaller på teatern, oftare än när något särdeles frappant påkallar uppmärksamhet. Däraf händer ock, att aktörerna bemöda sig föga om att spela väl. De taga sig frihet att hälsa på sina bekanta i logerna eller på parterren, som ej skulle tillåtas, om åskådarna fordrade mera illusion. Operan är utan balett och har äfven föga körer. Den indelas merendels i tre akter, men att ersätta bristen på dans, äro mellan första och andra och andra och tredje akterna så kallade *intermezzi* inrättade, som bestå i idel baletter, föreställande någon action. Således var Pygmalion, kär i sin modell, ämnet för första intermezzon i operan Ezio. Senare intermezzon är gärna komisk, för att ej säga burlesk. Det är otroligt, hvad de så kallade Ballerini groteschi äro omtyckta härstädes. Den behagfullaste dans skulle komma parterren att gäspa, då några få språng, som utmärka blott vighet och styrka, änskönt smaken är aldrig så orimlig, emottagas med bifallsgny. Italienarnas afgjorda smak för det komiska röjer sig äfven genom den föga framgång, hvarmed tragedien spelas. Detta slags skådespel bevistas af ganska få och förtjänar ej heller ett bättre öde. Aktörernas köld, predikoton, illa afpassade åtbörder, felande minne, som oupphörligen måste hjälpas af den högmälde sufflören, allt är sömngifvande. Det enda, som uppehåller tragedierna, äro intermezzi af operabuffa emellan akterna. Sådana brukas ock i komedier. I natt blifver maskeradbal på teatern la Pergola. Jag får ej tillfälle att komma dit. Man säger, att salen skall vara väl upplyst och mycket grann genom speglar, hvarmed logerna vid sådana tillfällen utanpå prydas, men balerna skola sällan vara muntra.

NIONDE BRFVET.

Florens den 29 november 1783.

Jag har alla förmiddagar efter min hitkomst besökt det ryktbara galleriet och ärnar därmed fortfara, så ofta jag får tillfälle. Beskrifningar om detsamma uppfylla många volymer. Icke desto mindre vill jag försöka att därom meddela ett kort begrepp *ex visis*. Jag bör börja med betygande af min erkänsla för herr Lanzi, en af dess custoder, en grundlärd man, som med en sällsynt benägenhet därstädes varit och är min ledare.

(Beskrifning af galleriet i Uffizierna.)

P. S. Jag berättade sist, huru Marchesi stötte sig med florentinska parterren. Jag bör nu tillägga, huru han gjort sin fred med densamma och tillika tagit afsked härifrån. I går afton, då teatern sista gången före advent var öppen, spelade han i operan Pyramus och Thisbe och sjöng i dess tredje akt tvenne gånger den arian ur operan Ezio, som för några dagar sedan af honom förgäfves begärdes. Därmed voro alla nöjda. Detta exempel visar ock, huru litet man härstädes bekymrar sig om dramatiska sammanhanget i ett skådespel.

TIONDE BREFVET.

Florens 1 december 1783.

Jag måste ännu något litet uppehålla mig vid galleriet. Om mitt bref denna gången blir gräligt, så må det blifva oläst.

(Fortsatt beskrifning af galleriet.

Elfte brefvet: Biblioteket, arkivet, Palazzo Vecchio, fabriker m. m.

Tolfte brefvet: Palazzo Pitti.

Trettonde brefvet: Domkyrkan, Campanilen, S. Lorenzo m. m.

Fjortonde brefvet: S. Annunziata, S. Croce, S. Marco, S. Maria Novella m. m.)

FEMTONDE BREFVET.

Florens den 15 december 1783.

Jag har hitintills talat mer om döda ting än lefvande här i staden. De enda af dess invånare, jag nämnt, äro några lärde, som med särdeles välvilja bemött min vetgirighet. Nu skall jag något omröra sällskapen härstädes. I Florens bor mycken både förnäm och rik adel. Den berömmes i allmänhet icke allenast för gästfrihet utan äfven för präktigt lefnadssätt. Men ingen florentinsk adelsman har nu hållit sitt hus öppet. Orsaken är troligen hofvets frånvaro; och dess exempel af sparsamhet och god hushållning torde äfven leda till efterföljd, helst anledningar äro att sluta, det florentinska adeln mera behagar sin öfverhet genom en tyst än en lysande lefnad. Men hvad som saknats hos de inhemska, har blifvit ersatt af flera främlingar, som här uppehålla sig. Engelska ministern Mann, riddare af Bath orden, en ogift 70 års man, som med värdigheten af sitt kall och sin ålder förenar den mest grannlaga belefvenhet, har gifvit herr grefven af Haga supéer. Jag har bevistat en af dem för mer än sjuttio personer, där utsökt läckerhet svarade mot husets präktiga inrättning, förenad med den ordning och goda smak, som gifva högtidligheter deras rätta anseende. En annan förnäm och rik engelsman, lord Cowper, som blifvit upphöjd i riksfurstligt stånd och i Florens, som det tyckes, ärnar tillbringa all sin tid, har likaledes gifvit präktiga supéer. Hans fru har rönt en mer än vanlig bevågenhet af storhertigen, och hennes fägring och behagligheter hafva den rättvisat. Jämte dessa båda

engelsmän hafva tvenne franska herrar, chevalier des Tours, gift med ett förnämt engelskt fruntimmer, milady S. George, och grefve Hauteford, som, återkommen från vidsträckta resor i Orienten, valt Florens för någon tid till hemvist, äfven gifvit flera conversazioner; så kallas här i landet hvad hos oss heter assembléer. Ett talrikt tillsagdt sällskap församlas mot aftonen för att spela kort eller roa sig med samtal, och gästerna undfägnas med hvarjehanda förfriskningar, som egentligen bestå i limonader och glacer, tillredda af oranger, citron, drufvor, pistacher eller andra af de välsmakande frukter detta land frambringar. Timmen till conversazionens början är omkring klockan sju, och man åtskiljes klockan tio eller elfva, utan aftonmåltid, som föga hör till italienska lefnadssättet. Det är vanligast på detta vis man härstädes ser sällskap. Många väl upplysta rum, en talrik och grann betjäning, löpare, som med hvita vaxfacklor lysa de främmande upp- och utför trapporna, äro de sätt, hvarigenom man förnämligast gör figur. Umgänget är enkelt och otvunget mera än muntert. I kläder har jag ej blifvit varse någon särdeles prakt. Utländska moder sakna härstädes icke det bifall, hvarmed de antagas i Europas norra delar. Både franska och engelska äro i Florens omtyckta och följda.

Till damernas prydnad äga Frankrikes och Englands tillverkningar ofta företräde för Italiens egna, och de så kallade italienska blomster, som fordom blifvit så högt skattade, måste hos det vackra könet icke sällan lämna sitt rum åt franska. På lika sätt förhåller det sig med flor, spetsar, nipper och annan grannlåt.

Gifta damer i Florens, likasom i andra stora italienska städer, uppvaktas af *Cavalieri serventi.* Detta bruk synes nästan vara en lämning af det gamla chevaleriet. Den tjänstaktige kavaljeren tager sitt fruntimmers order vid toaletten. Han ger henne handen, han gör henne sällskap hela dagen, på promenader, spektakel, conversazioner; stundom öfverskrider, stundom inskränkes denna förbindelse inom vördnadens gräns. En man beklagar sig i alla fall icke däröfver.

Han kan vara cavaliere servente åt en fru, hvars man i lika egenskap uppvaktar hans. Ombyten af tjänande kavaljerer ske ock. De utestänga icke heller andra lyckliga älskare.

Jag har gjort bekantskap med flera utlänningar, särdeles af engelska och franska nationen, hvilka, äfven som vi, ärna sig till Rom. Bland dessa nämner jag en engelsman, master Berry, som har tvenne sina döttrar med sig, båda utmärkta af fägring, behaglighet, den bästa uppfostran och jämväl kunskaper. Icke mindre behaglig på sitt sätt är en ung grefve Chinon, sonson af den franska namnkunnige Maréchal de Richelieu, som, på sitt adertonde år, åtföljd af sin guvernör abbé Labdan, nu beser Italien. Lyckan lofvar honom tvenne Duchés-Pairies och en plats vid hofvet af Premier Gentilhomme de la chambre, hvartill han äger survivance.*

Hans modesti och seder förvärfva honom emellertid allmänt tycke.

Musik utgör ett nog allmänt sällskapsnöje. Den redan nämnda prins eller lord Cowper har en svägerska, miss Gower, som med en fördelaktig figur förenar den talang, att med mycken smak spela fortepiano. Detta instrument hör England till och brukas annars här föga, hvaremot jag hört florentinare med mycken färdighet spela klavecin. Grefve Hauteford gaf häromdagen en konsert och spelade jämväl själf, dock på ett sätt, att man hellre önskat, det han åtnöjt sig att protegera. Hans instrument var dels violin, dels en så kallad *viole d'amour*, med sju strängar, som strökos, och sju andra underliggande, endast för att öka resonansen. Men hvad som gör musiken såväl i samkväm som på teatern härstädes mest intressant, är röster. Jag har hört flera fruntimmer både i den förnämare och borgerliga societeten sjunga med den yppersta smak och bästa metod. En grefvinna Brusasco härmade, vid grefve Hautefords nyss omtalade konsert, Marchesi så lyckligt, att hennes svaga stämma i det rum, hvarest hon

* Falska hopp! Det är den under revolutionen emigrerade Duc de Richelieu.

sjöng, gjorde en ej olik verkan med den hans åstadkom på en stor teater. Mina musikaliska anmärkningar leda mig äfven att nämna, det oratorier i kyrkorna härstädes, under den tid teatern är sluten, då och då någorlunda ersätta örats förluster. Jag hörde för några aftnar sedan ett sådant i S. Filippo Neris kyrka. Det uppfördes på en balkong, som sträcker sig omkring densamma, och ämnet var S:ta Eugenias Ära. Musiken var ganska vacker, men kyrkostilen så föga iakttagen, att då jag blundade, trodde jag mig vara på operan. Icke desto mindre lågo många botfärdiga åhörare på knä på stengolfvet, ty det lär vara bekant, att i katolska kyrkor finnas inga bänkar. Oratorierna bestå af två afdelningar, emellan hvilka hålles en kort predikan.

Under artikeln af sammanlefnad och umgänge får jag omröra de så kallade improvisatori, ett slags beaux-esprits som endast tillhöra Italien. För att roa sällskap och ådagalägga sin talang göra de versar ex tempore med en lätthet och ofta med en smak, som på en gång röja eldigheten af deras uppfinningsgåfva och rikedomen af deras språk. Jag har hört ett fruntimmer, som med mycket bifall härstädes öfvar denna snillebragd. Hon heter Fortunata Fantastici, hustru af en bijoutier i Florens och dotter af en handlande i Livorno. Hennes snille och kunskaper hafva beredt henne inträde i flera vitterhetssamfund, och då jag gjorde hennes bekantskap, talade hon med kännedom om Linné, Rudbeck och flera namnkunniga svenskar. Sedan jag yttrat min önskan att få höra något prof af den talang, hvarför jag med förundran hört henne berömmas, sjöng hon med en behaglig stämma flera strofer, för att be mig uppgifva ett ämne. Jag föreslog då Apollos och Daphnes fabel; och utan minsta dröjsmål uppstämde hon däröfver en sång, som varade mest en half timme, med en känsla och eld, som röjde sig icke blott i tankar och uttryck utan jämväl i röst och anlete. Jag hade knappt väntat att få se skaldeyran så lifligen föreställd. Vid ett annat tillfälle, då jag var närvarande, var en anatomie professor vid namn Gianetti färdig att på lika sätt låta höra

sin oberedda skaldegåfva; men andra göromål tilläto mig icke afbida verkställigheten däraf. Jag har sparat till slutet af detta bref att omtala en genom sin börd och sina motgångar lika namnkunnig främling, som härstädes, om jag vågar säga, öfver förmågan bemödat sig att för herr grefven af Haga utmärka sin högaktning. Det är grefven af Albany eller den bekante engelske pretendenten Carl Eduard Stuart, som i sin inkognito nyttjar denna de forna skotska kronprinsarnas titel. Denne herre, som tillika med sin bror, kardinalen af York, kastar det sista och tynande skenet af ett lysande hus, hvilket med dem skall utslockna, och som blott synes hafva ärft sina förfäders olyckor, lefver nu här med en kostnad, som öfverskjuter hans tillgångar. Han har gifvit herr grefven af Haga tre stora middagsmåltider och dagligen dess emellan bjudit tre eller fyra af dess svit till sitt bord. Jag har flera gånger haft den äran att vara hans gäst. Hans sällskap består vanligen af sju till åtta personer. Han spisar med två anrättningar och dessert; och för att ingå i små partikulariteter, vid samma bord där man spisat, serveras därefter kaffe och fina likörer. Han är den bästa värd, och hans väsen är fullt af värdighet, oaktadt han vid sextiotre års ålder är tryckt af ålderdomens bräckligheter, ser utlefvad ut, är mycket lutande, kan knappt gå, och har så förlorat minnet, att han inom en fjärdedels timme ofta säger om samma saker. I sin mycket tarfliga hvardagsklädnad försummar han aldrig att bära blåa bandet af Strumpebandsorden på västen. Då han är högtidligare klädd, bär han detsamma öfver rocken och jämväl det vanliga strumpebandet, som tillhör denna orden, under vänstra knäet. I förstugan af hans hotell ser man engelska vapnet måladt, betäckt med kunglig krona Om detta allt föga passar till den inkognito, han på goda skäl antagit, röjer det tillika hans öfvertygelse om sin rätt till storbritanniska tronen. Och att döma af hans utlåtelser, har han ej ännu förlorat allt hopp att en gång bestiga den. Han talar med eld om sina ungdomsbedrifter, med sinnesstyrka om sina olyckor, med harm om Frankrikes lama och opålitliga för-

hållande, hvilket han dem tillskrifver. För svenska nationen yttrar han en högaktning, som har alla kännetecken af uppriktighet. Åsynen af denne prins och minnet af hans öden ingjuta en med vördnad blandad öm rörelse och en djup känsla af mänskliga begreppens oriktighet, då blotta högheten anses för en sällhet. Född långt ifrån det rike, där hans fäder regerat och hvarifrån hans far i vaggan blef landsflyktig, hade lyckan kanske i en annan väg mot honom godtgjort sina oförrätter, om han kunnat glömma sin börd och kväfva dess anspråk i den enskilda lefnadens lugn. Men Carl Eduards hjärta ägde all stolthet af en prins och allt mod af en hjälte. Hans försök att återvinna en tron, den han ansåg för sitt arf, änskönt utan allt annat biträde än han själf, kröntes af segrar. Han visade sig dem värdig. Och ödet afbidade den stund, då han kunde smickra sig med hopp om framgång, för att med dubbel grymhet störta honom. Genast rykte schavotterna af hans medhållares blod. Han själf, flyende för forskande fiender, som satt pris på hans hufvud, kastad från den ena gömslan till den andra, än dold i träskens dy, än stött emot otillgängliga klippor, sjuk, naken, husvill, färdig att förgås af hunger, utstod i sex månader allt det elände, hvarmed en uppeldad inbillningskraft kunde fylla en romantisk fabel. Ändtligen, såsom genom ett underverk, räddad till franska kusten, försköts han snart af dem, som lofvat honom beskydd. Hofvet i Versailles hade genom fredsslutet med Storbritannien utfäst sig att ej lämna honom fristad, och han antyddes att söka den utom Frankrikes gräns. Harmsen öfver ett så oförtänkt löftesbrott, vägrade han lyda. Han beväpnade sig med pistoler i sina fickor för att möta våld med våld, greps dock på operan af flera personer, som på en gång fattade honom bak om fickorna och öfver bröstet, försvarade sig lik Karl XII, till dess man band honom, kastades i fängelse, och lösgafs icke förr, än han lämnat sitt hedersord att begifva sig ifrån Frankrike. (Se Siècle de Louis XV och Mémoires de Richelieu T. VII.) Han återvände då till sin

fars hus i Rom, men efter hans egen berättelse, för att snart kasta sig i nya äfventyr. Kallad 1750 af sitt parti till England, vågade han i sällskap med en skotsk öfverste Brett landstiga i själfva London och vistades där okänd i åtta dagar. Brett, för att uppelda hans medhållares nit, som syntes kallna, införde honom helt oförmodadt i deras samlingsrum. »*Jag har lofvat er honom*, sade han. *Här är han.*» Och prinsen fortfor: »*I sen en son af edra gamla konungar, som litar på eder trohet.*» Oaktadt det djupa intryck häraf hos dem uppväcktes, slocknade likväl anläggningen i sin första antändning. Den skall gått därpå ut, att oförmodligen försäkra sig om konung Georg II:s person i dess palats och att ibland pöbeln, som var missnöjd med regeringen, låta till konung utropa prins Carl Eduard, som i detsamma ärnat antaga reformerta religionen. Han måste nu med ny fara rädda sig utur sitt tillärnade rike och tillbragte sin tid i Rom till sin fars död. Denne herre hade af Frankrike, Spanien och påfven varit erkänd för konung. Nu hotade engelska hofvet att bombardera Cività Vecchia, om påfven erkände Carl Eduard därför. Påfven, långt ifrån att blottställa sin kust genom en i otid utdelad majestätstitel, tillade i stället hans yngre bror, kardinalen af York, steget framför honom. En sådan förödmjukelse dref denne om sin heder ömtålige herre från Rom och förorsakade söndring mellan båda bröderna. Han valde då Florens till hemvist.

En ny olycksepok i hans lefnad blef hans gifte 1772 med prinsessan Louisa Maximiliana Carolina af Stolberg Gedern, född 1752. Efter fem års förlopp öfvergaf hon honom och for i sällskap med en grefve Alfieri till Rom, hvarifrån denne sedermera blef förvist, men hvarest hon ännu vistas. Hon har med sin svågers, kardinalens, biträde där ensam fått njuta den pension af 10,000 scudi romani, som påfven tillagt grefven af Albany. Och denne herre har midt i sin torftighet blifvit hindrad att sälja de på hans lott fallna juveler af sin fars kvarlåtenskap. Af Frankrike ägde hans far 240,000 livres i årlig pension. Vid dess

frånfälle tillbjöds honom hälften, den han af en oförsiktig stolthet vägrade emottaga. Hans bref till konungen i Frankrike i detta ämne skola sedan blifvit obesvarade, emedan han kallat sig dess bon frère och cousin; och med franska ministrarna har han funnit under sin värdighet att brefväxla. Nu är hans hela årliga tillgång 36,000 livres i ränta af orörliga kapital, som äro till staden Paris pantsatta för hans gemåls morgongåfva (douaire). Denna inkomst är för honom, som tror sig skyldig att göra figur, så otillräcklig, att han knappt äger kredit hos sin bagare. Han väntar sig nu mycken nytta af herr grefvens af Haga bona officia i Rom och Versailles. Och denne herres ädelmod underlåter säkert icke att genom kraftiga förord bidraga till förbättring i hans villkor. Ehuru grefven af Albany icke kan umgås med någon engelsman härstädes, har dock chevalier Mann yttrat sig med mycken vördnad anse de prof af uppmärksamhet, herr grefven af Haga visade denne olycklige furste.

(Sextonde brefvet: Beskrifning af naturaliekabinettet, besök hos lärde, i akademier och lärda samfund.)

SJUTTONDE BREFVET.

Florens den 21 december 1783.

Jag har denna gång mycket nytt att berätta. Den 17 i denna månad eller samma dag jag skref mitt sista bref hitkom storhertigen med sin gemål ifrån Pisa, för att emottaga romerska kejsaren, som redan den 6 afrest från Wien för att besöka Italien. Hans kongl. höghet gjorde på eftermiddagen visit hos grefven af Haga och begaf sig följande morgonen till ett sitt lustslott på vägen åt Bologna att därstädes möta sin bror.

Man hade sig ej bekant, att dessa höga herrar inträffat här i staden (hvilket dock skett den 18 om aftonen), då herr grefven af Haga i förgår klockan mellan nio och tio om morgonen af dem erhöll ett smickrande besök. Herr grefven var ännu i sin säng, då deras vagn stannade för porten, och hann knappt att kasta en nattrock omkring sig, förrän de voro vid dörren af hans sängkammare. Herr grefven af Haga omfamnade sin oväntade gäst, gjorde ursäkt för det att han var oklädd, och förklarade, att han aldrig haft en så behaglig réveil.

Då han kallade kejsaren majestät, föll storhertigen i talet och sade: C'est le Comte de Falkenstein. Det är under denna titel, som bemälde herre iakttager en sträng inkognito, och har på resan ingen annan kavaljer i sitt sällskap än general Kinsky. De tre höga personerna tillbragte vid pass en half timme tillsammans. Emellertid samlades herr grefvens af Haga svit i förmaket, och vi hade samtliga den äran att af herr grefven af Haga blifva herr grefven af Falkenstein föreställda, då sistnämnde herre vid sin bortfärd passerade därigenom. Denne prins, som genom sin makt, sina talanger och sina vyer intager ett så utmärkt rum ibland regenter, är icke ansenlig till sin figur. Han är liten, dock väl och stadigt vuxen, har hög panna och näsa, tillbakastruket hår utan tupé, och förenar med en allvarsam uppsyn mera munterhet än hans porträtter tyckts mig tillkännagifva. Hans klädedräkt var och är alltid simpel. En mörgrön uniformsrock med röda uppslag och krage, gul väst, släta manschetter, svart halsduk, hvita silkesstrumpor och intet slags ordenstecken. Han talade högt och med lätthet, och bland de föreställda kavaljerer med herr riksrådet Sparre och baron Taube. Efter aflagdt kontrabesök spisade herr grefven af Haga, själf fjärde, till middagen i Palazzo Pitti med grefven af Falkenstein, storhertigen och storhertiginnan. Deras måltid var slutad och herr grefven återkommen till sitt hotell klockan half fyra, innan vi därstädes ännu hunnit till desserten. Storhertigen hade varit så sträng i sin fasta, emedan det var fredag, att

han ej velat äta grönt, som var lagadt med köttspad. Bordet serverades af damer.

Aftonen klockan sju var conversazione i storhertigens casino vid piazza S. Marco, hvari ej flera personer deltogo än storhertigen och hans gemål, de båda främmande grefvarna, lord Cowper med sin fru och svägerska miss Gower, markisinnan Corsi, som är storhertiginnans statsdam och hennes cavaliere servente markis Rainucci. Conversazionen slöts klockan half tio, då hvar och en for hem till sig.

I går spisade herr grefven af Haga åter middag i samma sällskap, i hvilket han därefter i en fyrsitsig vagn gjorde en promenad till ett ej långt härifrån beläget kloster. Herr grefven af Haga och storhertiginnan sutto i fonden; herr grefven af Falkenstein och storhertigen åkte baklänges. Om aftonen bevistade herr grefven af Haga conversazionen hos chevalier Mann, dit grefven af Falkenstein förgäfves väntades.

I förmiddags besökte storhertigen åter herr grefven af Haga och gjorde grefvens af Falkenstein ursäkt, för det att han, utan att låta veta sin tillärnade bortresa, förliden natt begifvit sig härifrån till Rom. Genom sin minister därstädes, kardinal Herzan, hade han hos påfven låtit anmäla, att han vore hindrad att denna gång se hans helighet, på det att han således oväntad och utan allt tvång af högtidlig emottagning måtte komma till denna den forna världens hufvudstad.

Herr grefven af Haga har jämväl beslutit, att i morgon förfoga sig till Rom; och detta bref upptager just den tid, som af denna dag är mig öfrig, sedan jag gjort mina afskedsvisiter (hvilka man lyckligtvis allestädes blifver kvitt genom biljetter) och nödiga anstalter till min resa.

Jag skiljdes med saknad från Florens, om det ej vore för att komma till Rom. Jag har roat mig, jag har funnit mycket att lära, och skulle än längre finna. Staden är i mångfaldiga afseenden intressant. Läge och klimat, äldre och nyare tiders mästerstycken, lärdom och konster, umgänge och allmänna nöjen, allt sammanstämmer att här göra vistandet angenämt. Skada att handeln från denna stad dragit

den riktande hand, som i femtonde århundradet både från Europeiska länder och Levanten ditsamlade skatter. Utan handeln hade aldrig den gamla Cosmus Medici förvärfvat sig rätt att kallas fäderneslandets fader och aldrig hans sonson Laurentius tillnamn af den präktige Utan handeln hade Florens hvarken ägt Laurentianska biblioteket eller sitt galleri, hvarken sina akademier, sin målarskola eller sina palats. Rikedomen tilldanade upplysning och smak, och skattkamrarna förädlades så till sägandes till förrådshus för snillet. Men då var sjövägen ej ännu funnen till Ostindien; då var Amerika ej upptäckt; då voro Mediceerna, midt i sin makt, handlande och ej storhertigar.

Efter dessa förändringar, som gåfvo handeln en annan kosa, var det en lycka för Florens och Toscana, att en gifmild natur förser detta land med nästan allt hvad det behöfver, ja äfven i flera delar med öfverflöd. Slättbygderna framalstra i ymnighet spannmål, olja, silke, vin, kostliga frukter; bergen något järn och silfver, alun, alabaster, präktiga marmorarter, af hvilka senare vackra vaser förarbetas och försäljas. Gröfre till byggnad tjänliga stenslag finnas äfven till öfverflöd, och de flesta hus i städerna äro däraf uppförda. Kastanjeträd, ekar och tallar betäcka höjderna.

Förmodligen utgör silket den betydligaste nuvarande handelsgrenen. Florentinska och genuesiska sidenfabrikerna äro de mest aktade i Italien. Dock syntes mig sidentygen vara dyra, och en braccia sidensattin kostar omkring 11 paoli.

Däremot äro yllefabrikerna, som fordom drefvos med så stor vinst, i mycket förfall. Engelska kläden hafva merendels utträngt de inhemska.

Att jorden skötes väl, ligger för hvar mans ögon; att den är drygt beskattad, öfverklagas. Om denna klagan är grundad, är ej lätt att utröna för en utlänning, som på några veckor besöker landet. Med mera visshet tyckes man kunna döma, att florentinerna hade anledning till besvär, då kejsar Frans I ifrån Wien styrde Toscana genom ståthållare och största delen af de uppburna medlen drogs

utur landet. Nu har detta storhertigdöme sin regent inom sitt sköte. Det är vanligt, att de styrandes mått olika dömas; men omtanke att afskaffa missbruk, att uppmuntra näringar och att upphjälpa landet kan utan obillighet icke Leopold bestridas.

Inom så få begrepp inskränkes min på stället inhämtade statskunskap om Toscana. Och att utur böcker tillägga hvad i det ämnet kan läsas lika väl i Sverige som i Italien, vore ett onödigt besvär. Mina bref hafva för öfrigt inga anspråk att vara afhandlingar; och om de i afseende på sitt innehåll skulle få en titel, borde den blifva: Fragment om Italien.

ADERTONDE BREFVET.

Rom den 25 december 1783.

Jag har varit här i två timmar. Jag skyndar att meddela underrättelse om förloppet af min resa, för att en annan gång utan företal få skrifva något om själfva Rom, hvilket jag ännu lika litet känner, som när jag var i Sverige.

På utsatt tid, enligt hvad jag sist omförmälde, eller den 22 december om morgonen bittida, begaf herr grefven af Haga sig med sin svit ifrån Florens. Herr presidentsekreteraren Franc och jag åkte efter vanligheten tillsammans. Den dagen tillryggalades åtta poster. Landet, som vi genomforo, företedde, så långt ögat hann, en samling af höga kullar och jordberg, hvilkas rötter sammanstötte, utan att lämna jämna dälder emellan sig. Vägen var backig, men väl underhållen. Vackra åkrar, sluttande nedåt bergsryggarna, med planterade olivträd och vinrankor, vittnade om odling och befolkning. Ännu sågo vi köras i åkern. Flera stenbrott förbiforos, hvarutur stenhällar voro huggna,

sådana som brukas till gators beläggande i Florens och flera städer. Annars var landet i allmänhet grått och bart, och olivträden de enda, som hade i behåll sina dunkla blad med oförändrad färg.

På posthuset Castilioncello hade ett fruntimmer, som sades vara en af storhertiginnans statsdamer infunnit sig, beledsagad af sin man, cavaliere servente och en abbé, för att se herr grefven af Haga. Hennes simpla klädnad och vistande i ett rum, föga bättre än en krog, gåfvo ringa anledning att sluta till hennes rang.

Staden Siena genomreste vi i mörkret. Att den är stor och har trånga gator, är det enda vi vid facklorna upptäckte. Den är till rangen den tredje staden i Toscana och belägen ungefär midt i storhertigdömet. Siena var en romersk koloni under namn af Sena Julia, i medelåldern en republik och i sextonde århundradet, efter ett hårdnackadt motstånd, den sista stad i Toscana som blef florentinarna underdånig. Dess folkmängd, som i fjortonde århundradet skattades till 150,000 själar, är nu inskränkt till tiondedelen.

Söder ifrån Siena, mot hafvet, ligga de så kallade maremme, en trakt af ungefär trettio italienska mils längd, som i anseende till täta öfversvämningar är osund och illa befolkad. Betet utgör dess förnämsta förmån. Storhertigen försummar ej anstalter till dess uttorkande och åboers uppmuntran att ditflytta.

Vi hunno klockan ett om natten till Torrenieri. Uppgången till våra rum var genom stallet. Sådant händer ofta på italienska posthus. Vår aftonmåltid bestod i en oätlig soppa och sega höns i tre förändringar, kokta, stuf vade och stekta.

Ifrån detta elaka nattläger fortsattes vår resa klockan 6 följande morgonen. Nära vid posthuset la Scala lämnade vi till höger varma baden Vignona, som skola vara hetare än Pisabaden, med hvilka somliga påstå, att de skola hafva en underjordisk förbindelse. Berget, hvarifrån de uppvälla, kastade ut en tjock rök, hvars utbredning tydligen utmärkte

sig bland de töckniga moln, hvilka lika dunstsamlingar omgåfvo de öfriga bergen. I detta grannskap finnas flera varma bad; och höjderna bestå af en vulkanisk stenart, alltsammans vittnande om underjordisk eld, hvars verkningar visa sig på så många ställen i Italien.

Landets utseende blef mer och mer ohyggligt. Man såg ej annat än nakna och steniga bergkullar och jordåsar, sammanvräkta eller med djupa rämnor sönderskurna, hvilka synas förråda någon våldsam naturens skakning. Vägen bestod af idel backar, krökta såsom ormar kring bergsryggarna. Hela posten emellan la Scala och Radicofani utgjorde en uppförsbacke, och därifrån till Ponte Centino bar allt utför. Kring Radicofani, som är ett gammalt bergfäste, voro höjderna tätt beströdda med större och mindre stenar, mellan hvilka ömkliga åkerremsor liksom trängde sig. Ett berg var mer än de öfriga betäckt med lösa stenskärfvor. Deras hvassa och uddiga kanter tycktes utvisa, att de genom främmande kraft och explosion voro utsprängda och sammanvräkta. Jorden emellan bergen var tätt och djupt rämnad. De naturkunnige tro sig här finna spår af en åldrig och utbrunnen vulkan. Vår brådska och ett häftigt regn hindrade oss att närmare betrakta denna och kanske andra här befintliga märkvärdigheter.

Ett tjockt mörker allt ifrån klockan 6 betog oss ytterligare allt tillfälle att lära känna landet; men sedan vi vid Ponte Centino inträdt i påfvens stat, gaf vagnens våldsamma skakning tillkänna, att vägen var i hög grad vårdslösad. Den var antingen djup, gropig och utskuren eller ett stenröse under namn af chaussée. Öfver flera tämligen breda bäckrännilar foro vi utan bro. En kedja af backar upp- och utför, i hvilken senare händelse hjulen alltid lästes, fullbordar den obehagliga, men sanna målning jag har att gifva af dessa vägar.

I Aquapendente, där vi i brist af hästar måste vänta i två timmar, betaltes två och en half sequin för några ägg, några skifvor köttkorf och ett halft höns. Man ser däraf,

huru italienarna förstå att beskatta dem, som göra dem besök.

Mot midnatten framkommo vi till San Lorenzo, sedan vi denna dag ej rest mer än fem poster. Denna lilla stad är af nu regerande påfven från en osund däld flyttad på en höjd. Invånarnas hälsa har därpå vunnit och staden är täckt ombyggd. Detta likväl efter berättelse och icke efter ögonsikte.

Herr grefven af Haga hade under väntan på hästar redan här hvilat i två timmar. De voro beställda och lofvade till klockan 2. Herr grefven skyndade för att innan juldagen hinna till Rom. Vi kastade oss klädda på sängar att afbida den fastställda restimmen.

Den inträffade och vi begåfvo oss till vägs den 24. Vägen fortfor att vara elak och ordningen på posthusen var äfven sådan. Ehuru hästar voro beställda i Bolsena, lågo postiljonerna och sofvo. Vid dagningen sågo vi ett land af förändradt utseende. Långsluttande höjder innefattade vidsträcktare slätter. Människoflit hade här icke lämnat många spår, och det syntes, som folket, i förtröstan på sin regents andliga välsignelse, föga bryr sig om världsliga medel till sin utkomst. Skogar, större delen af ek, och onyttiga buskar upptogo det mesta af landet. Åkrarna voro hvarken utdikade eller annars väl skötta. En och annan sjö och styckevis nog stenbunden mark gåfvo trakten någon likhet med vissa svenska provinser. Här syntes knappt andra boningar än posthusen. Folket, som där eller annorstädes visade sig, buro både i anlete och dräkt uselhetens stämpel. I bergen syntes mångenstädes djupa hvälfda gångar. På tillfrågan hade postiljonerna icke annat om dem att svara, än att de voro *grotte antiche.*

Förmodligen äro de gamla puzzuolan-brott. Denna till murning så nyttiga och mot vatten härdiga sand- eller jordart är ett vanligt alster af vulkaner. En hårdare sammansättning af dess partiklar formerar den bergart, som kallas tuff. Båda finnas här i nejden. Lämningar af lava, samman-

hopade stenar, varma vatten m. m. äro icke tvetydiga spår af underjordisk eld hela denna vägen framåt.

Till de resandes bekvämlighet har den nuvarande påfven låtit anlägga en ny väg ifrån Viterbo till Ronciglione, gräfd genom sandkullar, hvilka omfatta den såsom höga murar. Om de två nämnda städerna har jag ingenting att berätta. Vår snabba resa tillät oss ej taga någon kunskap om deras märkvärdigheter. Storm och snöglopp gjorde oss tillika olustiga.

Vi hade redan blifvit efter herr grefven af Haga, då vi i mörkningen, efter sex i dag tillryggalagda poster, fram- eller rättare uppkommo till Monterosi, ett olägligt posthus på ett berg. Där funnos inga hästar, och vårt ena vagnshjul var så bräckt af de påfliga vägarna, att en resa i mörkret ej blef rådlig. Vi måste därför taga natthärbärge på detta usla värdshus. En trappa förde oss upp till en stor sal eller rättare förstuga, ty där var ingen dörr. En ofantlig spis tjänade ej att värma, utan att uppfylla rummet med rök. Där innanför voro tvenne rum utan eldstad, hvarest blåsten hade fri fart genom dörrar och fönster. Vår julkost blef några ägg, illa stekta kramsfåglar och nästan oätlig stekt fisk. I brist af mjölk eller vatten måste törsten släckas med ett ättikelikt vin. Vi gingo till sängs klockan 7 och måste för köld och drag breda täcken öfver hufvudet.

Vi uppstego den 25 klockan 4 om morgonen, då vi ock enligt vår beställning funno hästar tillstädes, men däremot saknades postiljoner. De läto vänta på sig till klockan half åtta, vid hvilken tid vi ändtligen, efter femton och en half timmars rast på detta ohyggliga värdshus, anträdde vår dänresa. Detta var just i solgången, som vid vintersolståndet här inträffar en och en half timme förr än samma årstid i Stockholm. Således är kortaste dagen i grannskapet af Rom tre timmar längre än i Sveriges hufvudstad. Väderleken var kall och frosten så stark, att tjock is låg på allt vatten vi sågo. Vägen, som är ett stycke af den forna via Flaminia, kan intressera en antikvitetsälskare, men behagar föga den, som reser för att komma fort. Chausséen liknar

en illa lagd stadsgata. Dess verkan på vår vagn var obehaglig, men ej oförmodad. Ty midt emellan posthusen Baccano och Storta föll vårt bräckta hjul sönder i stycken. Vi stodo på bara backen, och vår enda hugnad var det tämligen vackra vädret. Vi sågo Rom i dälden framför oss, men såsom Moses det förlofvade landet, ty vi hade sexton italienska mil dit. En osteria eller på svenska rent ut sagdt: en krog vid pass en italiensk mil tillbaka var det närmaste, ja det enda bebyggda ställe, där vi funno oss kunna söka hus, under det en postiljon mot betalning åtog sig fara tillbaka till Monterosi för att skaffa oss ett nytt hjul. Men han hade tio italienska mil dit; således fingo vi ej hafva brådtom. Vi tillbragte tiden på vår krog, där vi förplägades, så godt huset förmådde, med kokta ägg och korf af svinkött samt tämligen godt bröd och ett lättdrucket vin, som namngafs Muscatello. Krogen var i högsta måtto osnygg. Där voro inga fönster, utan gluggar med träluckor, som nu voro tillslutna, så att ljuset endast inföll genom den öppna dörren utan förstuga. I taket hängde mångfaldiga rötter. Detta var ej mindre än murarna fullrökt ifrån spisen. Golfvet var belagdt med klappersten. Värdinnan var likväl högtidsklädd med förkläde och kjol, knutna utanpå tröjan. Ett lifstycke satt utanpå denna senare, och vid axlarna, där tröjärmarna framstucko, hängde bandvippor af flera färger. Hon bar håret i ett slags pung, som betäckte bakdelen af hufvudet och hängde ett stycke nedåt ryggen med tofsar i ändan. Manfolken bruka ock sådana i Italien. De kallas reti eller reticelle. De manfolks dräkt, vi i dag sågo, liknade mest båtsmäns.

Nejden här omkring var kal, växlande med långslutta höjder och dälder och ej olik svenska Falbygden både till vanhäfd och folkbrist. Där växte ej annat än risiga buskar. Berg visade sig på afstånd, hvita af snö. Icke dess mindre och fast nordanvädret jämte förra dagars köld gaf oss föga skäl att rosa Italiens så högt berömda klimat, syntes blommor här och där på marken. Solen var ock middagsstunden så varm, att flugor svärmade i skenet.

Med en strax på eftermiddagen förbifarande post-chaise, dragen af mulåsnor, funno vi tillfälle att skicka våra koffertar till Rom. Klockan 4 nalkades vår egen förlossning. Postiljonen återkom ifrån Monterosi med ett hjul, som till lycka passade för vagnen. Det var gammalt och kunde endast nyttjas för nöds skull. Icke dess mindre måste det köpas för sex sequiner. På detta sätt hulpna till vägs, fortsatte vi resan till Rom, som merendels gick utför backar och slutligen genom alléer och mellan vingårdar. Vi intågade i mörkret genom Porta Angelica, emedan den rätta och genaste vägen genom Porta del Popolo var uppbruten att lagas. Facklornas sken upptäckte för oss en del af S. Peters kolonnad, den vi lämnade till höger. Och vi inträffade klockan mellan 9 och 10 i Palazzo Correa, herr grefvens af Haga hotell, hvars tomt innefattar ruinerna af Augusti mausolé, nu mera inrättade till en trädgårdsterrass. Vårt hotell hade så tillräckliga rum, att herr grefven med hela sin svit, utom herr riksrådet friherre Sparre och professor Sergel, där härbärgerades. Men inrättningen och inredningen gjorde en särdeles kontrast. Rummens storlek, dörrar *à deux battants* och förgyllda lister voro värdiga ett palats. Däremot gåfvo tegelgolf, tjocka, dunkla fönsterglas och smutsiga sitstapeter ett nog värdshuslikt anseende. Vi hade möda att få ett skrifbord.

Vår förtretliga resa hade låtit oss gå miste om det nöjet, att bevista en sällsynt och till sina omständigheter unik ceremoni. Påfven, som plägar själf säga mässan jul-, påsk- och pingstdagen i S. Peters kyrka, hade förmiddagen fullgjort denna förrättning, men den var bevistad af romerska kejsaren och konungen af Sverige, hvilka därvid helt inkognito sig infunnit, sedan de vägrat att nyttja den för dem tillredda tribunen. Och dessa herrars närvaro lär gifva denna akt ett ojämförligt rum i Roms häfder. Om den vid första påseendet för påfven synes smickrande, bör den vid närmare eftersinnande påminna honom om stora förluster. Ty vårt tidehvarf har sett Joseph II inskränka kyrkoväldet inom trängre gränser än någon af hans före-

trädare, och Gustaf III innehar den konungatron, som var den första i Europa, att undandraga sig påfvens myndighet.

Genast efter herr grefvens af Haga ankomst, infunno sig fyra romerska prinsar att på påfvens vägnar komplimentera honom samt tillbjuda vakt och de ärebevisningar, som hans rang tillkommo, hvilka dock herr grefven sig undanbad. Påfven lät tillika förklara, det han i egen person önskat besöka herr grefven i dess hotell, om han ej därifrån blifvit afhållen af fruktan att falla herr grefven besvärlig. Så snart herr grefven bevistat mässan, aflade han utan ceremoni sitt första besök i Vatikanen och emottogs där af hans helighet i dess kabinett med utmärktaste aktning. Då herr grefven efter en half timmes förlopp förfogade sig ifrån honom, beledsagades han af påfven till midt i nästa rummet utanför kabinettet, vid hvilket tillfälle påfven lämnade honom högra sidan.

Några timmar förrän herr Franc och jag hitkommo, hade kaptenen vid Lifgardet friherre Sparre anländt ifrån Sverige med depescher. Det är troligt, att dessa komma att hålla oss inom hus några dagar. Vår nygirighet sättes väl således på ett hårdt prof, men om den är billig i Rom, är det ock i Rom vanligt att göra penitens; och därmed få vi börja vår varelse härstädes.

(Nittonde brefvet. Beskrifning af Peterskyrkan och Panteon.)

TJUGONDE BREFVET.

Rom den 29 december 1783.

I anledning af erhållen tillsägelse begaf sig herr grefvens af Haga svit i dag förmiddagen till Vatikanska palatset att föreställas påfven.

Vatikanen är en stor byggnad eller, rättare, en samling af flera sammanhängande stora byggnader, norr om S. Peters kyrka, med hvilken den har kommunikation — man skall där räkna tolf stora salar och tolf tusen rum, hvarjämte Vatikanen är utmärkt genom sina bägge ståtliga kapell, det Sixtinska och det Paulinska. Detta ofantliga, men ganska oordentliga och labyrintlika palats innesluter tjugutvå större och mindre borggårdar. Den så kallade *Cortile delle loggie* (cour des loges), som visar sig på sidan om S. Peters fasad, är prydd med tre ranger arkader öfver hvarandra och där ofvanpå en kolonnad. Det är där, som den så kallade *Bibeln* af Raphaël, det är: hvarjehanda ämnen utur skriften, af denna namnkunniga målare föreställda, ådrager sig åskådarens förundran. Jag sparar till annat tillfälle att omtala denna, så väl som de så kallade Raphaëls kamrar, de bägge nämnda kapellen, kungliga och hertigliga salarna, Belvederen, Pio-Clementinska museum, Biblioteket, med mera. Att gifva begrepp om deras och de öfriga rummens läge till hvarandra är omöjligt, utan att framlägga planen öfver alltsammans.

Det är i det så kallade nya palatset, som påfven tillbringar vintern, hvaremot han merändels om sommaren vistas i sitt palats på Monte Cavallo. Vid vårt företräde fördes vi öfver tre borggårdar, uppför tvenne trappor till den så kallade Sala Clementina, som har sköna målningar al fresco, samt tvenne där innanför belägna rum, föga intressanta med golf af tegel och dörrarna förbyggda med ett slags skrank. Tvenne med rödt sammet och guldgaloner tapetserade rum vidtogo därnäst. I det yttre stod en förgylld stol under en sammetshimmel; i det inre likaledes en sådan stol och några med påfvens vapen väl inlagda trästolar. Redan i det yttre af dessa rum emottogos vi af några påfliga hofkavaljerer, klädda i svarta långrockar och utbredda spetshalsdukar, som är deras ceremonidräkt, hvilka ej äro prelater. Och i det inre, där vi stannade, ägde vi sällskap af tvenne prelater, klädda i violetta manteloner eller fotsida rockar och runda koaffyrer. Monsignor

Doria, påfvens maëstro di camera, på lika sätt klädd, införde herr riksrådet friherre Sparre ensam till företräde hos hans helighet, som befann sig i kabinettet näst innanföre. Detta enskilda företräde varade en half timme, hvarvid herr riksrådet åtnjöt alla de hedersbevisningar, som tyska riksfurstar pläga tilldelas, och jämväl fick sitta. Sedan öppnades dörren, då alla de öfriga svenska kavaljererna inträdde. Vi frikallades från den vanliga etiketten att aflägga hatt och värja. Så fort vi hvar efter annan inkommo, uppnämndes vi af riksrådet Sparre och gjorde en djup reverens för påfven, som stod midt på golfvet, i stället för den vanliga knäböjningen och fotkyssningen. Påfven är lång, ansenlig och något fetlagd. Han har sköna mörka ögon, trindlagdt ansikte, starka, välbildade anletsdrag och är numera något blek. Hans klädnad var en fotsid hvit klädes-lifrock, igenknäppt ned till fötterna och försedd med spetsig krage om halsen. Vid armbågen var klädningen öppen och trängre ärmar framstucko därunder, som gingo till handleden. Han bar hvita vantar, hvita silkesstrumpor, röda tofflor, prydda med guldkors, och en hvit satinskalott, hvaromkring hans gråa hår föllo i vårdslösa lockar. Han talade fransyska bättre än italienare pläga, berömde svenska nationaldräkten, den vi buro, såsom *propre*, frågade, om vi sett speklaklen och hvad vi tyckte om dem? På riksrådet Sparres anmärkning, att Rom var den märkvärdigaste stad i världen, svarade han modest, att den hyste antikviteter, som förtjänade ses. På erinran, att baron Taube varit hertig Fredrik Adolf följaktig och några år tillförne hans helighet presenterad, svarade han sig ej minnas det. Hans tal och åtbörder samt hela umgängessätt utmärkte ett lätt och belefvadt väsende; men på snillets vägnar, att säga sanningen, samma påfve, som gjort resan till Wien.

Rummet, där vi hade företräde, var lika inredt som de två yttre, nämligen klädt med röd sammet i våder med guldgaloner emellan och försedt med trästolar, utom en enda länstol för påfven själf, som var ställd midt på golfvet framför ett fyrkantigt bord, betäckt med sammet. Efter en

fjärdedels timme, affärdades vi och togo afsked på lika sätt som vi hälsat, med en enda djup bugning.

Denna påfve, hvars namn är Johannes Angelus Braschi, är född i staden Cesena den 27 december 1717 och af god adlig börd. Såsom yngre son utsågs han till andeliga ståndet, men skyndade sig ej att antaga dess vanliga grader. Han uppehöll sig i stället i Rom, idkade där både studier och kroppsöfningar, var en artig kavaljer och blef antagen till auditor hos kardinalen Ruffo. Vidare, sedan han blifvit känd af Påfven Benedict XIV, utnämndes han af honom till cameriere segreto. Den unga Braschi hade en äldre bror, hvars ofruktsamma äktenskap gaf honom anledning att tänka på giftermål. Men hans utsedda brud skall snart ha aflidit och därigenom förstört detta förslag samt påskyndat hans inträde i prästämbetet. Han blef canonicus af S. Peters kyrka och under Clemens XIII:s tid, genom kardinalerna Carlo Rezzonicos och Colonnas ynnest, skattmästare af apostoliska kammaren, ett ämbete som är bland de närmaste stegen till kardinalsvärdigheten, den han ock erhöll af Clemens XIV den 26 april 1773. När samma påfve afled i september månad följande året, fanns i det heliga kollegium icke mer än en kardinal, som var yngre än Braschi. I den långvariga därpå följande konklaven voro kardinalerna efter vanligheten delade i faktioner. De så kallade Zelanti eller nitälskande för kyrkans rättigheter och vänner af jesuiterorden, ägde kardinalen Carlo Rezzonico till hufvudman. Däremot styrde kardinalen Bernis ett annat parti, som hade till föremål de flera kronors intresse, hvilka aftrugat påfliga stolen jesuiterordens upphäfvande och andra uppoffringar. Kardinalen Braschi var af den förra faktionen och en af dem, som från konklavens början voro föreslagna till den tredubbla kronan. Han hade redan den 27 december tjuguåtta röster; men en oförmodad biljett ifrån portugisiska ministern, innehållande dess hofs exclusion,* uppsköt den gången

* Vissa katolska hof hafva rättighet att utesluta kandidater vid påfvevalen.

hans kanoniska val, som fordrar två tredjedelar af rösterna. Efter fruktlösa försök för kardinalerna Boschi, Fantuzzi, Pallavicini, Visconti, Casale med flera, vände Zelanterna, som hade pluralitet, ånyo sina tankar på Braschi, och sedan exclusionen blifvit häfven, blef han den 15 februari 1775 enhälligt vald till påfve, antagande namn af Pius VI till vördsam åtanke af den högdragne och intoleranta Pius V, två sekler tillbaka.

Den nya påfven måste vigas till biskop innan hans öfriga antagningsceremonier kunde fullbordas. Såsom hvarken af något stort eller rikt hus, var han så litet känd, att då han utropades, iakttog folket en djup tystnad. Det var först vid kröningen, den 22 februari, förrättad af första kardinaldiakonen, som fruntimren, ovana att se den tredubbla kronan pryda ett hufvud med friska röda kinder, utropade: Quanto è bello! Andra svarade: Quanto è bello, tanto è santo; och den församlade menigheten instämde i viva! benedizione! och muntra bifallsrop. Då han tog *il possesso* eller besittning såsom biskop i Rom af dess äldsta kyrka, S. Johannes in Laterano, satt han raskt till häst. Hans företrädare, Ganganelli, hade däremot, såsom en rättskaffens franciskanermunk, vid det tillfället blifvit jordryttare. I allmänhet sätter Pius VI mycken värdighet, understundom affektation i de utvärtes andaktsöfningar, han såsom påfve har att förrätta, hvari hans resliga kroppsställning är honom till fördelaktigt biträde.

Hans regering har varit bekymmersam och förödmjukande. Med bästa böjelser för jesuiterna har han sett sig oförmögen att något betydande till deras förmån uträtta. De mot dem oförsonliga hofven hafva lagt oöfvervinnerliga hinder däremot. Misshälligheter med nästan alla katolska hof hafva gjort honom jämt bryderi. Påfven har såsom en sorgbunden fader än måst se sina tjänare beskattas, än deras inkomster indragas, än romerska stolens forna rättigheter bestridas, än afgifterna till dess skattkammare minskas. Flera svåra sjukdomar hafva förmodligen haft sitt upphof af hans oro. Men hans största harm

måste hafva varit den öfver hans onyttiga resa till Wien, företagen emot kardinal-kollegii tillstyrkande och aflupen utan ringaste förändring i kejsar Joseph II:s hårda författningar emot påfvens jurisdiktion och klostren. I de grannlaga omständigheter, hvari han befunnit sig, har hans förtroende varit omskiftande mellan de personer, som honom omgifvit. Kardinalerna Rezzonico, hvilkas verk hans upphöjelse var, hade i början både anspråk på hans ynnest och njöto den. Sedermera föll påfvens förtroende på kardinalen Giraud; men nu för tiden afgör han de flesta ärender ensam med föga biträde af kardinalerna. Däremot skall kammarbetjäningen nog mycket äga hans öra. Hans systersöner, grefvarna Braschi-Onesti, af hvilka den äldste är gift med prinsessan Falconieri, och den yngre i andliga ståndet befordrad till maggior-duomo-maggiore (öfverste marskalk), en prelatur, som gifver skyndsamt hopp om kardinalshatten, åtnjuta af honom mycken ömhet, men på statens bekostnad.

Han har köpt dem stor landtegendom, en vidsträckt tomt i Rom vid Strada del Corso till uppbyggande af ett palats och synes i alla mål benägen att låta deras upphöjda familj njuta frukten af sitt påfvedöme. Detta påfvens uppförande, hans omåttliga omkostnader på Pontinska träskens uttorkning, på en ny sakristiebyggnad vid S. Peters kyrka, på sitt museum, och den däraf härrörande tomhet i kassan, som vållar, att romerska menigheten röner ringa frikostighet, gör denna prins föga aktad och älskad. Om jag ej bedrager mig, förtjänte hans karaktär ett bättre öde. Hans gärningar vittna om ett godt uppsåt, en viss storhet i företag, en viss ihärdighet i utförandet, som kanhända tarfvade biträde af ett vidsträcktare snille. Svagheten för hans släkt är ett fel, som han har gemensamt med sina flesta företrädare. Han skylles för envishet och självfrådighet; men ibland folk af stridiga intressen, hvilkas välmening med skäl kan misstänkas, är det förlåtligt, om han är misstrogen. Någon häftighet och benägenhet till öfverilningar lära tillhöra hans temperament; för öfrigt äro hans seder rena

och ostraffliga. Han stiger bittida upp; hans frukost är ett glas vatten; han äter blott en måltid om dagen, klockan mellan 4 och 5, och den ganska måttlig;* sofver middag en timme och lägger sig mot midnatten. Hans stånd tillåter honom intet annat publikt nöje än att promenera: inga spektakel, inga samkväm. Han tillbringar därför nästan all sin tid blott med regeringsärenden eller litterära yrken. Han försummar knappt någon dag att offentligen göra sin bön i S. Peters kyrka. Det sker klockan tu vid en bönstol, som hvar gång särskildt framsättes till vänster om baldakinen; och han synes därvid utmärka mycken andakt.

Ett prof af fåfänglighet sättes på hans räkning, hvilket jag för roskuld vill anföra, helst det gifvit anledning till ett epigram, som målar romarnas satiriska lynne. Påfven skall hafva depenserat åttio tusen scudi (nära äfven så många riksdaler) på publika byggnaders, konststyckens, möblers och andra sakers dekorerande med sitt vapen och namn. Vapnet är fyrdelt med en fläkt örn och en bjälke, belagd med tre stjärnor samt ofvan- och nedanför beledsagad af två liljor. Skölden är tillika belagd med ett hjärtvapen, som i en chef åter företer tre stjärnor, och där nedanför en väderpust, som blåser på en växande lilja. I anledning af denna myckna grannlåt har en satiriker tillstyrkt, det måtte påfven återställa kejsaren sitt (örnen), Frankrike sitt (liljorna), himmelen sitt (stjärnorna) och för sig behålla resten (väderpusten).

Nu har jag talat nog om påfven för denna gången. Men jag har än mera storfolk att omröra. Kejsaren har i dag afrest ifrån Rom. Han kom helt oförmodadt den 23 i denna månad. Påfvens kurir, som i afbidan af herr grefvens af Haga ankomst redan befann sig på gränsen af Toscana för att möta sistnämnde herre och draga försorg om hans fortkomst, tog i början kejsaren för konungen; och tidningen om förbemälte monarks besök hann knappt

* En man, som sökte pension af kejsar Joseph II, fick af honom till svar: Om ni klär er som kejsaren och äter som påfven, behöfver ni ingen pension.

förr än han själf till Vatikanen. Herr grefven af Falkenstein hade täta öfverläggningar med påfven, som vittnade om någon viktig, men obekant angelägenhet. Denne grefve har genom offentliga betygelser af andakt och högaktning för den heliga fadern tyckts vilja godtgöra något af sitt hårda bemötande mot honom i politisk måtto. Under juldagens högmässa såg man honom med all utvärtes ödmjukhet böja knä vid en pelare i S. Peters kyrka. Han skall hafva ärnat att här låta bikta sig, men därifrån blifvit afstyrkt.

Kejsar Henrik VII:s öde i Buonconvento bör därvid hafva kommit i åtanke. Joseph II:s popularitet och frikostighet hafva intagit menigheten. Icke allenast åt betjäningen (la famiglia) i de hus, där han gjort besök, såsom kardinalen Bernis, Pallavicinis, Prinsessan Santa Croces och Dorias, har han gifvit grundliga drickspenningar, utan han skall ock utkastat sequiner rouelau-tals ibland folket, när det skockat sig kring honom. De snåle och behöfvande romarna hafva belönt denna gifmildhet med det smickrande utropet: Viva il nostro Rè, il nostro sovrano! Och detta har säkert icke klingat illa i monarkens öron. Man tror dock, att fyra till fem tusen sequiner utgjordt hela denna extra utgift. Kejsaren bodde under sin härvaro hos sin minister, kardinalen Herzan, och emottog ingen måltid i något annat hus. En dag åt han helt inkognito på ett värdshus. Nu afreste han till Neapel.

TJUGUFÖRSTA BREFVET.

Rom den 31 december 1783.

Jag ville kunna beskrifva hvad jag sett dessa dagar med en Popes eller Delilles penna. Jag har öfverögnat Roms största minnesmärken. Det är icke blott ögat och

begreppet, det är ock känslan och hjärtat, som däraf emottaga kraftiga intryck. Ingenstädes finnes en mera talande bild af en bräcklig och vördig ålderdom, af mänsklighetens storhet och förgänglighet. De öfverlefvor, tiden här skonat, vittna starkare om dess allhärjande hand, än om allt vore förstördt. En sublim beundran, minnet af Augusti och Trajani tidehvarf, och en dyster betraktelse, huru allt är fåfängt under solen, fördjupa en uppmärksam åskådare i ett eget slags sinnesrörelse, som lättare kännes än uttryckes.

Campo Vaccino eller boskapstorget är en lång irregulier plats, som utgör en del af det forna Forum romanum, då omgifvet af de präktigaste byggnader och märkvärdigt af världens där afgjorda öden. Det stöter åt nordväst till foten af Capitolinska berget, i sydväst till det Palatinska, och sträcker sig från nordväst till sydost, mellan Severi och Titi äreportar eller så kallade triumfbågar. Det prunkar nu blott med ruiner. De nämnda triumfbågarna, Antonini och Faustinas tempel, tre bågar af Fredens ofantliga tempel, byggdt af Vespasianus och uppbrändt under Commodus, Endräktighetens tempel och några föregifna lämningar af Jovis Tonantis och Statoris, förete här nedsjunkna kolonner, brutna murar och på en gång majestät och förfall. Hjordar af flera slags kreatur, som här hållas fala, och den osnygghet, dem åtföljer, upptaga den plats, där Ciceroners vältalighet bevekt eller öfvertygat det folk, bland hvilket hvar ledamot trodde sig större än en konung. Forum romanum är nu åter hvad Virgilius säger, att det var i Aeneas tid:

— — — — — Ad tecta subibant
Pauperis Evandri passimque armenta videbant
Romanoque foro et lautis mugire carinis.
Aeneid. VIII. 360.

Man trampar således detta stoft med en dubbel erinran om mänskliga sakers föränderlighet. Några moderna kyrkor af medelmåttig arkitektur, som dels skymma, dels omgifva de gamla ruinerna, göra mot dem en obehaglig kontrast. Bebodda hus finnas här inga, men en allé af planterade träd tjänar till spatsergång.

Det Palatinska berget, som till höger öfverskyggar Campo Vaccino, är nu för tiden inrättadt till trädgård och tillhör konungen af Neapel såsom arfvinge af det Farnesiska huset. Men man glömmer, hvad det är, vid åtanken af hvad det varit: Rom i sin vagga och det kvarter, hvarest Romulus lade grund till den mäktigaste stad i världen. Det var vid detta bergets fot, där nu S. Theodoros kyrka är belägen, som man förmenar, att Romulus och Remus funnits utkastade i det då sanka, nu mera uttorkade Velabrum. Det var vid dess fot, som den i Rom namnkunniga Ficus Ruminalis skall gifvit varginnan skydd, hvilken närde dessa sällsynta tvillingar. Men det var ock detta berg, som blef grundval för kejsarnas palats, begynt af Augustus och fortsatt under Tiberius och Caligula samt fullkomnadt under Nero med en prakt, som ej var möjlig utom för världens herrar. Samlingar af mångfaldiga ruiner, öfvervuxna eller halfhöljda af murgrön och lummiga träd, uppfylla hela dess omkrets och framställa ännu i sitt förfall en rik, dristig och målningsvärd utsikt.

På norra sidan inskränkes Campo Vaccino af Capitolinska berget, fordom betäckt af förträffliga byggnader, af Iovis Capitolini, Vejovis, Iovis Feretrii tempel, af Curia Calabra, Athenæum, Scipios ark med mera. Nu ser man ej spår efter dem. Etiam periere ruinae.* En präktig *corps de logis*, som tjänar till residens för senatoren i Rom, och två flygelbyggnader, den ena för konservatorerna af staden,** den andra till förvarande af Capitolinska museum, pryda med modern arkitektur och innefatta en fyrkantig plats, som prunkar med Marci Aurelii bekanta ärestod till häst af brons,*** och med en stor fontän, hvarest man ser en antik bildstod af staden Rom emellan tvenne flod-

* Lucani Pharsal. VII. Till Curia Calabra sammankallades folket i äldsta tider att underrättas om nymånaderna och festernas firande. Athenæum var en skola för fria konsterna, inrättad af Hadrianus.

** De utgöra stadsrådet i Rom och ombytas hvar tredje månad.

*** Carlo Maratta, en namnkunnig artist, hänryckt af hästens skönhet, sade till honom: Gå! Har du glömt, att du lefver?

gudar. På norra sidan är denna plats omstängd med en balustrad, hvarvid Castors och Pollux kolossala marmorbilder äro uppresta, tyglande hvar sin häst; hvarest vidare tvenne antika troféer, som af somliga utgifvas för Marii, af andra för Trajani, återkalla forntidens minne, och hvarest slutligen tvenne milpelare (Columnae miliares) förtjäna uppmärksamhet. En trappa af Michel Angelo, omgifven med vackra balustrader, leder därifrån utför berget. Vid dess fot kastas vatten af tvenne egyptiska basalt-sfinxer.

Det var nedomkring denna norra bergsfot och den Quirinaliska, som Roms gamla stadsmur var dragen ända till Aureliani tid, så att Campus Martius, som endast tjänade till grafvårdar och publika byggnader, såsom teatrar, cirkus och tempel, sträckte sig ända därifrån till Pons Milvius. (nu Ponte Molle) utanför den nuvarande Porta del Popolo, hvaröfver Via Flaminia framgick.

Det bekanta citadellet på capitolinska berget, som frälstes mot gallernas anfall genom gäss, hvilkas kacklande upptäckte fiendernas annalkande, var beläget på västra sidan, där nu en trädgård är anlagd, tillhörig palatset Caffarelli. Den Tarpejanska klippans höjd öfver den nedanför belägna dälden är, förmodligen genom jordens och ruingrusets tillfyllning i bemälte däld, nu så minskad, att nedstörtande därifrån icke tyckes kunna medföra lifsfara.

Kolosseum eller den flavianska amfiteatern är den största af Roms forntidslämningar. Vespasianus byggde den efter sin triumf öfver judarna och använde därtill tolf tusen af denna öfvervunna nation. Den blef dock ej fullbordad förrän af Titus. Man roade där folket med gladiatorers eller vilda djurs strider, anställda på arenan eller den runda plan, amfiteatern innesluter. Dess största diameter är inemot tre hundra alnar, dess minsta tvåhundrafyrtio, men byggnadens omkrets emellan åtta och nio hundra.

Denna ofantliga rundel är uppförd af travertin och stenarna sammanfogade med grofva kopparnaglar. Utsidan är dekorerad med tre rader kolonner öfver hvarandra, doriska joniska och korintiska, samt därofvanpå en rad

komposita pilastrar. Göternas barbari och roflystnad efter kopparen vållade dess nedrifvande. Påfvarna Paulus II och Paulus III dädanförde sedermera byggnadsmaterialier till venetianska palatsets, kansli- och farnesiska palatsens uppförande. Oaktadt de plundringar, som således öfvergått denna präktiga minnesvård af forntidens makt och konst, är likväl nordöstra halfvan af kolosseum ännu i behåll. Den står kvar i sin åttio alnars höjd att äfven i vår tid beundras. Däremot är det inre, som tjänat till bänkar för åskådarna, alldeles förvandladt till en stenhop; men tiden har liksom velat draga ett täckelse öfver förödelsen genom öfvervuxet gräs och stora lagerträd, i hvilka vid mitt besök fåglar kvittrade, och naturens lefvande behag syntes blandade med konstens praktfulla öfverlefvor. Man kan dock klättra sig upp till de forna korridorerna, hvilka äro belagda med en hård stuck. Därifrån äger man en vidlyftig utsikt. Allt det inre murverket och hvalfven äro af tegel. Midt i arenan är en liten kyrka uppbyggd, Madonna della pietà kallad, beledsagad af tolf kapell. Man har helgat den till åminnelse af det myckna kristna blod, som där skall runnit, och hvaribland själfva byggmästarens, Gaudentii, föregifves vara utgjutet. Stället har genom kyrkobyggnaden vunnit den helgd, att de lämningar, som kvarstå, icke nu mera såsom tillförne äro våldsverkan underkastade.

(*Circus Maximus*, *Bocca della Veritá*, *Monte Citorio. Antiker i konservatorspalatset.*)

Nu till annat. Jag hörde i förgår afton i San Filippo Neris kyrka ett oratorium, bestående af två delar, mellan hvilka en predikan hölls i en halftimme af en filippinermunk. Musiken var af Sacchini, vacker, men mer lämplig för en teater än för en kyrka. Orden, af Metastasio, voro åtminstone fullt ut så goda som musiken. Ämnet var Kristi födelse. Främst i kyrkan var en så kallad *presepio* efter romerska julseden inrättad, som bestod af en hel grupp klädda och uppstoppade figurer, som föreställde den heliga familjen och Gud Fader öfverst i sin härlighet, omgifven af änglar. För att gifva begrepp om smaken,

gör tillfyllest att anmärka, det Joseph var klädd i broderad sidentygsnattrock och herdarna buro trekantiga hattar och spelade på säckpipa.

Herr Biörnståhl har anmärkt, att under hans vistande i Rom funnos där tio svenskar.* Nu är vår styrka förökad ända till ett antal af trettioåtta, nämligen: Herr grefven af Haga, riksrådet Sparre, baronerna Taube och Armfelt, grefve Fersen, baronerna Essen och Cederström, baron Henrik Sparre, herrar Franc, Peyron, de la Grange, Stjernvall, Sergell, Salomon, Rung, Palin, min lilla person, en kammartjänare och tio lakejer, och följande svenskar för egen räkning resande: Löjtnant Gyllenstorm, herrar Hildebrand, Kempe och Wettervik, med en lakej. Svenska artister, som vistas i Rom, fylla nummern, nämligen herr Morén, skulptör; herr Holst, landskapsmålare; herr Lang, målare; herr Grandel, medaljör; herr Schürer, gravör. Vi utgöra således en hel koloni, men Gud ske lof, icke så våldsamt utsväfvande som våra förmenta förfäder eller släktingar, som besökte Rom för tretton till fjorton sekler sedan.

Obs!

TJUGUANDRA BREFVET.

Rom den 2 januari 1784.

Utan all nyårsönskan (emedan jag önskar mina vänner lika godt alla dagar af året) får jag berätta, att jag i går i herr grefvens af Haga svit bevistade offentliga gudstjänsten i det påfliga Sixtinska kapellet. Vi voro alla vid detta tillfälle klädda i svenska nationaldräkten.

Man inträder i Sixtinska kapellet utur den så kallade Sala reale i Vatikanen, till hvilken en präktig trappa leder,

* Biörnståhl: Resa I, sid. 323.

hvilken tager sin början i norra galleriet af S. Peters kyrka. Bemälta sal, som tjänar till förhus både för Sixtinska och Paulinska kapellen, är dekorerad i stor stil. Dess målningar, al fresco, föreställa smickrande händelser för påfvarna utur historien. Man ser kejsare och konungar för deras fötter och läser högdragna inskriptioner. Blodbadet, som öfvergick hugenotterna i Paris 1572 och vann påfven Gregorii XIII:s synnerliga bifall, är där ock afskildradt; men inskriptionen, som rosade denna skamfläck för Frankrike och fanatismen, har en i nyare tider förmildrad religion utplånat.

Sixtinska kapellet har sitt namn af påfven Sixtus IV, som lät inrätta det. Dess form är rektangulär, golfvet belagdt med marmor, och väggarna behängda med tapeter. Hvalfvet är måladt af Michel Angelo. Det förnämsta arbetet af denna store mästares pensel, en freskomålning af yttersta domen, intager hela fonden af kapellet till sextio fots höjd och fyrtio fots bredd. Man klandrar, men tröttas ej att betrakta densamma. Ordonnancen är utan sammanhang, anständigheten sårad genom alltför nakna figurer, koloriten sträf, men teckningen förträfflig, attityderna dristiga, uttrycket förskräckande. Målarens mesta förtjänst visar sig i de delar, dem han haft liksom gemensamma i taflan och i bildstoden.

Vi kommo klockan tio i kapellet. På altaret längst fram brunno sex vaxfacklor och lika många på det gent emot inrättade skranket emellan koret och själfva rummet för åhörarna. Längs murarna i koret sutto kardinalerna på bänkar, kardinalprästerna till höger och kardinaldiakonerna till vänster. De voro klädda i sin ceremonidräkt, nämligen i röda fotsida rockar med *rochets* eller spetsprydda linnekoftor däröfver och därutanpå vida röda mantlar af siden (moire), fodrade med hvitt skinn och försedda med långa släp; strumpor buro de röda, och deras hufvuden betäcktes af röda sidenkalotter. På en lägre bänk framom kardinalerna och så till sägandes vid deras fötter sutto deras *caudatarj* eller släpbärare, som äro andliga män, klädde i

violett. Dessa uppvakta kardinalerna, uppbära släpen, emottaga deras kalotter, när gudstjänstens sedvanor fordra hufvudets blottande m. m. En stor hop andra ämbetsmän och prelater hade äfven anordnade rum i kapellets kor. Efter en fjärdedels timmas förlopp efter vår ankomst, anlände påfven, företrädd af sin *Crucifero*, en prelat, som bär ett gyllene kors på en hög staf, samt af sin hofstat, klädd i svarta kläder med kappor, utbredda spetshalsdukar och spanska peruker. Påfven bar en om halsen hopspänd kåpa (Piviale), af silfverduk med guldblommor och på hufvudet en hög förgylld biskopsmössa. Han intog en präktig tron till höger om altaret, upphöjd lika med altaret, på sju trappsteg och betäckt med röd sammetshimmel, prydd med guldfransar. Men själfva stolen, hvarpå han satt, var beklädd med hvitt siden, hvari guldblommor voro inväfda. På båda sidor omgafs påfven af de uppvaktande kardinalerna (cardinali assistenti), som i tur ombytas, och af prins Colonna, hvilken delar med prins Orsini den i deras hus ärftliga och dem förbehållna ära att vara *principi assistenti*. På nedersta fotsteget af tronen sutto conservatorerna af Rom.

Så snart påfven satt sig, framträdde kardinalerna och kysste hans hand, hvarunder en kör afsjöngs. Den celebrerande kardinal-biskopen Conti, hvars hus gifvit Rom åtta påfvar, biträddes för altaret af tre canonici. Episteln och evangelium mässades, det senare vid särskildt antända ljus. Påfven kysste bibeln, och en prelat uppträdde på predikstolen och höll en predikan, som varade ungefär en fjärdedels timme. Sedan lästes syndabekännelsen af en diaconus på knä framför påfvens tron, och påfven uppstod samt utdelade sin trefaldiga välsignelse *in nomine Patris, Filii et Spiritus Sancti*, under det han med handen gjorde lika många korstecken. Därpå följde tron, sanctus sanctus, sanctus Jehovah Zebaoth, Ange Dei, qui tollis peccata mundi m. m. Den välsignade hostian eller efter romersk-katolska kyrkans lärosatser: Kristi lekamen samt kalken med vinet upplyftes af celebrerande kardinalen med båda händer öfver hufvudet och ansiktet vändt emot

altaret, hvarpå han själf däraf kommunicerade sig. Icke allenast prelater och kardinaler jämte hela församlingen voro därunder på knä, utan påfven själf, som nedträdt i koret, intog denna ödmjukhetens ställning framför en bönstol med hyende af guldblommigt siden. Herr grefven af Haga med sin svit följde äfven med knäböjning den kyrkas sed han besökte. Efter några minuters tystnad uppstämdes en behaglig musik, och hvar och en återtog sitt förra ställe.

Alla de omförmälda ceremonierna hade försiggått under omväxlande sång och brännande af rökelse, hvilken påfven med egen hand inlagt i karen och hvarmed prästerna viftat både åt honom och åt kardinalerna.

Gudstjänsten slöts med den så kallade fredskyssen, som utdelades kedjevis mellan påfven och kardinalerna. Därpå framkallades de för nu ingående kvartal utnämnde Conservatori di Roma och aflade sin ed; påfven nedträdde på nytt till sin bönstol, gjorde där en kort bön och gick tillbaka i sina rum, hvarefter alla åtskildes. Under hela gudstjänsten höll påfven sina händer sammanknäppta; men hans sätt att föra sina fötter, när han gick nedför trapporna af tronen, såsom en marscherande grenadier, såg tillgjordt ut.

Herr grefven af Haga med hela sin svit, begaf sig ifrån mässan till museum Pio-Clementinum, hvars beskrifning jag måste uppskjuta till ett annat tillfälle. Knappt hade han tagit det i ögonsikte, förrän han vid bortgåendet, i den långa dit ledande korridoren, möttes af påfven. Denne herre hade fått höra, att herr grefven ärnade honom ett nyårsbesök, det han ville förekomma. Han var klädd i sin långa klädesrock med *rochet* öfver; skuldrorna voro betäckta med en liten purpursammetskappa (camail), och kring halsen bar han ett nedåt midjan räckande guldbroderadt band (étole), hans hufvud var endast betäckt med den hvita sidenkalotten, men i handen bar han en röd sidenhatt med guldgaloner. Il crucifero gick före och hela hofstaten omkring honom i full ceremonidräkt. Han beledsagades jämväl af sitt schweizergarde i dess brokiga uni-

form. Efter aflagd hälsning lämnade han herr grefven af Haga högra handen, och den svenska och romerska hofstaten i sin olika och kontrasterande dräkt utgjorde en sällsynt grupp. Påfven förde sin höga gäst tillbaka i sitt museum, det han med särdeles välbehag visade. Denna för konsterna dyrbara samling, började af Clemens XIV under kardinalen Braschis inseende, som då var skattmästare, ägde således ett förökadt anspråk på hans omsorg, när han själf fick den tredubbla kronan. Han har mångfaldigt riktat den, och på det världen ej skulle misstaga sig på, hvad han och Clemens XIV dit förvärfvat, har han under alla de stycken, han anskaffat, på foten låtit anteckna *Munificentia Pii VI.*

Påfven beledsagade vidare herr grefven genom en ny, präktig, men ej fullbyggd trappa till vatikanska biblioteket. Han uppvisade där i egen person flera dess raraste böcker och handskrifter och en svensk jordbok på drottning Kristinas gotländska räntor. Hans artiga och vänliga bemötande vittnade om mycken belefvenhet, och jag hade den äran att i anledning af de handlingar han framtedde med honom pläga ett kort samtal.

Aftonen tillbragte jag hos kardinalen Bernis, franska hofvets minister i Rom, som var en af de första att härstädes tillbjuda herr grefven af Haga sin tjänst och hos hvilken herr grefven och hans medföljande kavaljerer två till tre gånger i veckan supéra. Herr Francs och mina göromål tillåta oss ej så ofta som våra öfriga landsmän att njuta detta samkväms nöje. Sällskapet innefattade allt hvad i Rom förnämast var, både af dess egna invånare och af resande. Antalet utgjorde denna gången öfver trettio personer och är sällan ringare, men väl större. Kardinalens rum utgöra en fil af åtta till tio stora piecer, tapetserade med *gobelin;* matsalen är ett galleri, som rikt upplyses med många ljuskronor. Måltiderna bestå alltid af två anrättningar och dessert. Faten i hvardera äro vanligen af lika antal som gästerna, bordet betjänas af *officiers*, som ej bära livré. Tokayer och andra utsökta viner samt glacer af de

raraste frukter uppfylla alla läckerhetens fordringar vid desserten. Hvar fredag är kardinalens hus öppet till converzationer eller assembléer, som bevistas af hundratals personer, då ymniga *raffraichissements* utdelas och kantater uppföras af Marchesi, Babini och flera de yppersta röster.

Kardinalernas hvardags- eller vanliga sällskapsdräkt är svart rock och väst samt en kort på ryggen hängande kappa af samma färg med röd kant, röda strumpor, rundt hår med röd kalott, hvaremot prelater af lägre rang bära violetta strumpor till sin svarta dräkt.

Kardinalen Bernis är ej mindre känd i Europa såsom statsman och *bel esprit* än i Rom för sin lysande lefnad. Han har de lättaste umgängesgåfvor, förenade med ett gladlynt, vällustigt utseende, en undersätsig kroppsställning samt en munterhet, som gör att man glömmer hans ålder. Han är född af adlig ätt 1715. Hans snille och talang för poesi gjorde honom i ungdomen angenäm och skaffade honom tillträde hos Ludvig XV:s mätress, madame Pompadour. Han var då blott abbé, men hennes ynnest upphöjde honom till statssekreterare för utrikesärendena 1757 och kommendör af Helgeandesorden. 1758 utverkades för honom kardinalshatten. Det var han, som till stadga bragte den märkvärdiga alliansen mellan hofven i Wien och Versailles, hvilken satte konungen af Preussen i så mycken våda. Men den nya kardinalen, af sin konung utsedd att blifva dess första minister, föll inom ett års förlopp ifrån öfversta trappsteget till Richelieus och Mazarins höjd. Madame Pompadour fruktade för en statsminister, som föga mera skulle bero af henne, och Bernis blef den 9 november 1758 förvist ifrån hofvet. 1764 blef han åter benådad och gick * först såsom ambassadör till Venedig och 1769 såsom *ministre plenipotentiaire* till Rom. Han bekläder här äfven det

* Af Voltaires och kardinalen Bernis' korrespondens, tryckt 1800, finner jag, att epoken för kardinalens beskickning i Venedig är af mig oriktigt utsatt, emedan kardinalen Bernis tillbragte fem år ifrån 1764 till 1769 i Alby såsom ärkebiskop.

högljudande ämbete att vara protektor af Frankrike.* Det är bekant, att flera hof hedra sina fullmäktige i kardinalskollegium med denna prunkande titel. I konklaven 1769 satte han den tredubbla kronan på Ganganellis hufvud. Däremot blef hans parti 1775 öfverröstadt, då Braschi uppsteg på den andliga tronen. Kardinalen Bernis bevistar nu inga publika ceremonier. Han förebär sina giktplågor, dem han till en del skyller på Roms fuktiga luft. Han kan lefva som en prins, ty hans årliga inkomst skall bestiga sig till 700,000 livres. Hans brorson, chevalier de Bernis, vistas ständigt i hans hus, där han gör *les honneurs*. Prinsessan Santa Croce, med hvilken kardinalen ägt en långvarig och nära förbindelse, har genom sitt namn gifvit anledning till det satiriska infall, att ingen är gudfruktigare än kardinalen Bernis, ty han kysser alla dagar det heliga korset. Prinsessan synes nästan dagligen i hans hus, föga annorlunda än som värdinna.

(*Tjugutredje brefvet. Villa Borghese.*)

Vi hafva fått så kulen väderlek, att mitt begrepp om Roms blida luftstreck blifvit nog förändradt. Allt sedan vi hitkommo, har, oaktadt regn och blåst, varit så varmt, att vi ofta spisat vid öppna fönster i herr grefvens af Haga hotell. Men i dag har luften blifvit kall och blåsten genomträngande. Under vintermånaderna beror luftens temperatur här i landet helt och hållet af vindarna. De, som blåsa från hafvet, medföra en ljum, men fuktig luft, hvaremot bergsvindarna äro torra och kalla, emedan bergstopparna äro täckta med snö, under det dälderna grönska. På denna grund äro sunnan- och västanvindarna i Rom och på hela den näst-gränsande kusten blida, men nordan- och östanvädren skarpa; sunnanvädret, som nämnes scirocco, är här ej välkommet. Man påstår, att det är osundt, hvilket i Rom egentligen lär vara sant i varma årstiden, bland annat i

* Rätteligen: Protecteur des églises de France.

anseende till de i detta väderstreck belägna Pontinska träsken. Winkelmann, i Essai sur l'Architecture des anciens, förmäler, att denna vind till och med uppfräter järn och metaller, så att blytaket på södra sidan af S. Peters kupol mest hvart tionde år måste omläggas. På fråga till en romare, hvad vind det blåser, svarar han aldrig *scirocco* utan ryckning på axlarna och ledsen uppsyn. Många försäkra sig känna dess verkan på kroppen med tyngd, ömhet och värk i lederna. Det är de gamles *Plumbeus Auster*. Jag, som räknar för en vällust att en gång i min lifstid i januari månad få söka skugga för solstrålarna, prisar däremot den ljufliga sciroccon och tycker föga om romarnas älskade *Tramontano* eller nordanblåst, helst Roms rum, liksom andra italienska städers, ej äro särdeles säkert inrättade att utehålla kölden. Golfven bestå af tegelstenar, ställda på kant. Trossbottnarna äro tunna och glesa, dörrar och fönster otäta och dragfulla, spisar utan spjäll, kakelugnar alldeles obekanta och många boningsrum utan eldstad. Man fryser därför inom hus långt mer i Italien än i Sverige. Fruntimmerna bruka ofta att hålla fötterna mot järnpannor med glöd i eller så kallade *foconi*, och stenkrukor med glöd i mellan händerna.

Till slut några ord om teatrarna i Rom, sedan jag begynt bevista spektaklen. De öppnades här tredjedag jul och äro till antalet sex. Teatrarna Aliberti och Argentina äro ägnade åt den stora eller seriösa operan, Capranica och la Valle åt komedier och tragedier med *intermezzi* på italienska viset, Pace och Pallacorda äro helt små och nyttjas blott till farser för sämre folket. Ännu en teater, Tordinone kallad, som för någon tid sedan afbrunnit, står under byggnad och ärnas till seriösa operan, så att Rom har ej brist på skådespel. Man har flera att välja emellan hvar afton, utom fredagar, stora högtidsdagar och de föregående kvällarna. Men spektaklen äga däremot icke rum mer än i karnevalen, som börjas vid jul och räcker till fettisdagen. De bestridas i Rom såsom vanligen i Italien af *Entrepreneurs*.

De anmärkningar, jag från Florens meddelat om spektaklen, gälla i allmänhet vid de romerska, men en besynnerlig omständighet tillkommer endast de sistnämnda. Den är, att inga roller få spelas af kvinnor. Denna sed kan tålas i operan, då man till fruntimmersroller väljer kastrater, men stöter dess mer i komedier, tragedier och baletter, när man får höra grofmälda röster och se svart skäggbotten hos personer i kvinnodräkt. Den i Italien så allmänna vanan att genom kastrering bevara ynglingars stämma från målbrott är gammal. Winkelmann har anmärkt det i sina Découvertes d'Herculanum. Plautianus skall för sin mågs, kejsar Hadriani räkning låtit snöpa ett hundra gossar. I Rom skall ock finnas en antik bildstod, hvars förhud är infibulerad med en ring, hvilken utväg af de gamla äfven vidtogs att förekomma sådana oordentligheter i lefnaden, som skada rösten. På teatern Aliberti förnöjer Marchesi eller, som han i Rom kallas, Marchesini åhörarnas öron denna karneval i operan Olympiade, hvartill musiken är satt af Sarti. Marchesi åtnjuter därför i ett för allt 1,000 sequiner. En tenorsångare vid namn Babini är där jämväl värdig att jämte honom höras. Många sätta honom framför Ansani. För min del finner jag Ansanis stämma behagligare och Babini för mycket slösaktig med broderier.

Man anser Argentina för en af de bäst byggda teatrar i Italien. Aliberti, som icke är så fördelaktigt konstruerad, lär dock rymma mera folk. Båda äga sex rader loger, och några och trettio loger i hvar rad. Logerna äro icke upplysta af ljus. Inre prydnaderna äro goda, men yttre arkitekturen föga ansenlig; ingångar och korridorer osnygga. Parterren har på alla Roms teatrar bänkar för åskådarnas bekvämlighet. De nya romarna likna de äldre i smak för skådespel. *Panem et circenses.* Handtverkslärlingar och de sämsta af pöbeln neka sig förr kläder än detta nöje. Ett rum på parterren kostar vanligen 3 paoli (7 till 8 skilling), men första dagarna af karnevalen långt mera för nyhetens skull. Smaken för det komiska, för luftsprång och harleki-

nader är mest rådande. På musiken tyckes känslan vara finare. Marchesi njuter lika ifriga bifallsbetygelser af sämre och af bättre åhörare.

TJUGUFJÄRDE BREFVET.

Rom den 5 januari 1784.

Piazza di Spagna kallas efter spanska ministerns där belägna palats, ett stort men irreguliärt torg, hvarest Domitiani *Naumachie* eller skådebana för sjöfäktningar tros hafva varit inrättad. Detta torg är prydt med en vacker fontän, kallad la barcaccia, emedan den har form af en båt till åminnelse, säger man, däraf, att Tibern en gång skall stigit så högt, att man där kunnat ro med båt. Som stället är ganska högländt och beläget flera hundra alnar från Tibern, är föga sannolikt, att denna, ehuru mycket svällande flod någonsin kunnat åstadkomma en så stark öfversvämning, i hvilken händelse nästan hela Rom bort stå under vatten.

En förträfflig trappa af 175 steg, uppförd af travertin, leder från torget uppför den forna Mons Pincius till ett franskt minoriterkloster, *Trinité des Monts* kalladt, hvars båda torn synas öfver större delen af Rom och hvarifrån man äger en vidsträckt utsikt öfver denna hufvudstad.

Kyrkan kan skryta med en målning al fresco af Daniele da Volterra. Den sitter i dess tredje kapell till vänster från ingången och räknas för den andra till godhet i Rom, ty första rummet tillägger man Raphaëls tafla öfver Transfigurationen eller Kristi förklaring. Ämnet till bemälte målning är frälsarens nedtagande af korset. Sjutton figurer äro inom ett nog trångt utrymme, utan oordning anbragta. Teckningen utgör kännares förundran; koloriten tyckes

vara matt och torde lidit af tiden, men uttrycket är förträffligt. Två personer, som nedtaga Kristi kropp, utmärka i sina anleten en öm sinnesrörelse. Men vid korsets fot har målaren föreställt en grupp af de tre Mariorna, hvilka med bestörtning understödja Kristi afsvimmade moder. Detta stigande uttryck af sorg hedrar både snillet och penseln. Man föregifver, att Michel Angelo själf, afundsjuk på Raphaëls stora namn, gjort utkastet till denna tafla, som hans yppersta lärjunge fullbordat, för att kunna sättas emot Raphaëls mästerstycken. Som denna tafla är målad på muren och således ej kunnat transporteras, så är den ej heller i mosaik kopierad.

Ifrån klostret S. Trinité des Monts leder den af Sixtus V anlagda och efter hans namn innan han blef påfve (Felice Peretti) så kallade Strada Felice i rät linje öfver de fordom under namn af Mons Viminalis och Mons Esquilinus kända kullarna ända till klostret S. Croce in Gerusalemme vid sydöstra ändan af staden. Denna gata är den längsta i Rom. Midt i sin sträckning afskäres hon af den på Esquilinska berget belägna patriarkalkyrkan Santa Maria Maggiore, en af Roms majestätiska byggnader, hvars höglända belägenhet, med exposition åt ett torg på hvardera långsidan, gifver hennes arkitektur, krönt med ett torn på hvardera ändan, ett förökadt anseende. På södra torget ser man en fontän och en ganska hög kanellerad eller räfflad korintisk kolonn af hvit marmor, en af de åtta, hvilka fordom prydde Fredens tempel, och här uppsatt genom Paul V:s föranstaltande samt krönt med jungfru Marias bildstod. Det norra torget är prydt med en obelisk af granit, som Claudius lät komma från Egypten och uppresa framför Augusti mausolé. Dess höjd, då piedestalen inberäknas, är trettiotvå alnar.

(*S. Maria Maggiore, Monte Cavallo, Aqua Felice och Fontana di Trevi samt Trajani och Marci Aurelii kolonner.*)

TJUGUFEMTE BREFVET.

Rom den 6 januari 1784

I dag har jag haft den äran att med herr grefven af Haga bevista gudstjänsten i Collegii de propaganda fide kyrka. Detta kollegium, stiftadt till kristna lärans utspridande, har i synnerhet sysselsatt sig med kännedom af de mångfaldiga språk, hvilka missionärerna hafva af nöden i aflägsna världsdelar. Många utländska uniter (det är sådana trosförvanter, som i vissa lärosatser och riter skilja sig ifrån romerska kyrkan, men likväl erkänna påfven för sitt andliga öfverhufvud och af sådan orsak äro i församlingens sköte upptagna) äga tillstånd att på eget språk och efter egen sed offentligen fira sin gudstjänst i bemälte Collegii kyrka på denna högtidsdag, som är helgad till åminnelse af Epiphanien eller Kristi uppenbarelse för hedningarna, hvilket ändamål med Collegii inrättning egentligen är åsyftadt. Vi sågo således fem särskilda gudstjänster på en gång förrättas i en och samma kyrka, hvar i sitt kapell eller vid sitt altar; nämligen af syriska, koptiska, armenianska, abyssinska och grekiska präster. Den syriska har en hvit sidenkåpa, de öfriga brokiga, präktigare. Den syriska, koptiska och armenianska hade bara hufvud, men de två öfriga mössor. Särdeles var den armenianska lysande i en gyllendukskåpa och med ett slags gyllene krona på hufvudet, hvarjämte hans utseende gjordes ännu vördigare af ett långt skägg.

Dess ritual var ock högtidlig. Sången beledsagades af en österländsk musik med metallplåtar och ringar. Vid oblatets upplyftande skakades tvenne stänger, burna af kyrkobetjänter, prydda med ett slags små flaggor och försedda på spetsen med runda skifvor, omgifna af bjällror, som gällt klingade. Detta bruk skall grunda sig på kyrkans äldsta enfald, då gudstjänsten ofta firades under bar

himmel och man genom skakning af dessa redskap förjagade flugor ifrån hostian. Sådan anledning torde flera kyrkobruk hafva, att nämligen ursprungligen vara tillkomna af tillfälligheter, och ehuru dessa upphört, hafva de på dem grundade plägseder ändå af vana och blind aktning blifvit bibehållna. Alla de särskilda mässorna sjöngos, utom den abyssiniska, som lästes lågt och fort. Icke dess mindre fordrade den mera tid än någon af de andra. Det var ett sällsamt skådespel, att se en af Afrikas svarta invånare hålla mässa vid ett kristet altar. Sedan koptiska mässan var fulländad, intogs det altar, hvarest den blifvit förrättad, af en grekisk melchit, klädd i sidenkåpa med guldkors på ryggen. Han hade stort skägg. Mässan afsjöngs på arabiska. Efter honom följde vid samma altar en ruthenisk präst, som hade brokig sidenkåpa med inväfda silfverblommor. Likaledes uppfylldes den armenianska prästens rum af en maronit, så att åtta gudstjänster, hvar på sitt vis, denna förmiddag firades i samma kyrka. Den maronitiska var dock föga skild från den vanliga latinska eller romerska.

Denna både för tänkaren och åskådaren betraktningsvärda olikhet påminner mig en liknelse, som tillägges den visa och toleranta Clemens XIV. Har icke, sade han, kejsaren soldater af många nationer, ungrare, kroater, tyskar, italienare? De svärja honom trohet hvar på sitt språk, de strida under hans fanor hvar i sin dräkt. Denna skiljaktighet misshagar honom icke, utan han anser deras nit med lika godhet.

Sedan herr grefven af Haga afhört dessa mässor, var jag honom först följaktig till påfliga Sixtinska kapellet, hvarest han träffade hertiginnan af Parma, som i går hitkom ifrån Neapel, och efter det att gudstjänsten äfven i samma kapell var fulländad, till kyrkan S. Maria in Ara Coeli, belägen högst uppå Capitolinska berget, där Jupiter Capitolinus fordom hade sitt tempel, af hvilket tjugutvå vackra marmorkolonner ännu äro bibehållna i nämnda kyrka. Den präktiga trappan af ett hundra tjugufyra steg är ditförd från ruinerna af Romuli tempel på Quirinaliska

berget, men den yppersta prydnaden är ett altar, som efter traditionen skall varit helgadt af Augustus åt Frälsaren under namn af *Ara primogeniti Dei*, hvarefter kyrkan fått namn. Det är prydt med kolonner af orientalisk alabaster med förgyllda kapitäler och fötter. En presepio var nu inrättad i kyrkans nedre ända midt emot högaltaret. Maria visades där i kläder af silfvertyg, och barnet var smyckadt med ädla stenar. De tre visa konungarna hade präktiga sidenmantlar, uppburna af negrer. Alla figurerna voro väl gjorda af vax i naturlig storlek, och alltsammans starkt upplyst med hvita vaxljus.

(*Redogörelse för samlingarna i det Kapitolinska museet.*)

TJUGUSJÄTTE BREFVET.

Rom den 10 januari 1784.

I dag regnar det så starkt att jag icke varit ute. Se här hvad jag sett, sedan jag sist skref. Såsom en fortsättning af den korta berättelse, jag då meddelade om museum Capitolinum, skall jag nu begynna med några ord om museum Pio Clementinum.

(*Redogörelse för museet.*
Tjugusjunde brefvet. Cestii pyramid.)

S. Paolo fuori le mura kallas en af Roms fem patriarkalkyrkor, belägen utanför Porta S. Paolo på Roms södra sida. S. Paulus skall där blifvit begrafven, och Constantin den store har anlagt kyrkan. Dess byggnadsart vittnar om tidehvarfvet och liknar den götiska. Jag har aldrig funnit så mycken prakt se så fattig ut. Etthundrafyrtio antika kolonner af porfyr och dyrbar marmor pryda det inre af kyrkan, bland hvilka de fyrtio,

som omgifva kyrkans nef, äro tagna i Hadriani mausolé eller så kallade moles. Taket är däremot af träbjälkar och golfvet af irreguliera marmorhällar, liknande gatorna i Florenz. Mosaikerna från femte århundradet förtjäna uppmärksamhet, ej för fägringens skull, men såsom minnesmärken af tidens smak. En samling af påfvars porträtt uppfyller frisen nedom taklisten. Den går ända från och med Petrus till och med Pius VI, men nu är intet mera rum öfrigt, och vidskepelsen drager däraf ett bedröfligt förebud, att han torde bli den sista påfven. I ett kapell, som är tillägnat det svenska helgonet S. Birgitta, visas ett krucifix af brunt måladt trä, illa gjordt i naturlig storlek och omgifvet med en mängd Ex-voto, bestående i silfversmycken och grannlåt samt käppar och kryckor, som krymplingar här lämnat efter sig till minnesmärken af sitt underbara botande. Krucifixet sitter för sin helighets skull inläst bakom altaret och skall hafva talat med S. Birgitta, hvars staty af Maderna här ock finnes.

(*Katakomberna. Cæcilia Metellas graf. Maxentius' circus.*)

Jag skall sluta mitt bref, som mest innehåller dödsbetraktelser, litet gladare än jag begynt det. Jag tillbringar mina aftnar som oftast på spektaklen, och då jag med ett beundrande nöje afhört Marchesi, roar det mig i ett annat afseende föga mindre att höra tokroligheter på teatrarna Valle och Capranica. Komedierna äro lifliga och kvicka. Franska *Elegants* äro de, som därstädes mest framställas till åtlöje. Och ehuru smaken icke alltid är den bästa, måste man stundom likafullt hjärtligen skratta. Intermederna bestå i opera-buffa, och musiken är vanligen lika full af uttryck som munterhet. Den, jag sist hörde på teatern Valle af Guglielmi, var förträfflig, och en sångare, Benucci, begåfvad med en makalös basröst, gjorde densamma och sig mycken heder. Basröster tålas aldrig i Italien i den större operan, utan blott i buffa.

Vi hafva i dag hört åskan och i natt blixtrade det.

Sådant är väl i denna månad ej rart i Rom, men rart för mig, hvarför jag tror berättelsen därom förtjänar två rader.

TJUGUÅTTONDE BREFVET.

Rom den 14 januari 1784.

Denna gången har jag idel fêter att beskrifva. I förgårs gaf senatorn i Rom, prins Rezzonico, en stor aftonmåltid åt herr grefven af Haga, hertiginnan af Parma och ett sällskap af några och åttio personer, hvaribland jag ock hade den äran att vara. Senatorn bor i Capitolium. Rummen voro många, men ej särdeles stora, och indelningen tycktes ej heller vara den bästa. Man spisade vid två stora bord, hvart i sin sal, som var förträffligt upplyst. En god taffelmusik hördes från en betäckt orkester. Gästerna samlades ej förrän omkring klockan elfva och åtskildes klockan half tu efter midnatten. Morgonen därpå kom la famiglia, det är betjäningen, och begärde drickspeningar, ett allmänt bruk här i landet, hvilket kardinalen Bernis och några andra herrar likväl ej tillåta sitt folk. Man gifver efter behag från fem till tjugu paoli. I går var kappränning med hästar anställd på Strada del Corso, den största och vackraste gatan här i staden, sträckande sig två tusen fyra hundra steg i rät linje ifrån Porta del Popolo till Piazza di Venezia. Hon är hela tjugu alnar bred och omgifven af Roms bästa palats. Denna kappränning var anticiperad. Vanligen äger den ej rum förrän i sista dagarna af karnevalen; men som man visste, att herr grefven af Haga ej ärnade uppehålla sig här så länge, så ville man nu, ehuru långt före den bestämda tiden, gifva honom detta skådespel, hvilket han med sin svit besåg från en

balkong utanför kardinalen Bernis fönster. Redan klockan tre eftermiddagen voro skaror af folk samlade på gatan och en myckenhet ekipager i rörelse dels för att promenera, som i Rom mycket brukas efter middagarna, dels för att åskåda högtidligheten. Somliga ekipager voro rätt präktiga, med förgyllning så på vagnar som på seltyg, tre till fyra lakejer bakpå i rika livréer och löpare utmed vagnarna. Man hade utur de flesta fönstren vid gatan hängt röda sidentapeter eller ock turkiska för att gifva husen ett grant anseende. Påfvens trupper paraderade och patruller bevakade ordningen. Klockan mot fyra gafs första signalen med två kanonskott, och efter två nya uppehåll af tjugu till tjugufem minuter, andra och tredje signalen på samma sätt. Emellertid kom senatorn i sin ceremonidräkt, som är en gul och röd fotsid klädnad, åtföljd af conservatorerna, åkande utför gatan till Venetianska torget för att utur en där inrättad loge jämte guvernören af Rom, med hvilken han delar jurisdiktionen i staden,* vara vittne och domare öfver kappränningen. Deras tåg skedde i åtta gammalmodiga vagnar, hvardera bespänd med ett par hästar. Framför redo åtskilliga personer, bland hvilka en på en lans förde ett stycke brokad, il palio kalladt, hvilket skulle bli pris för segervinnaren. Efter sista signalen stannade alla vagnar på sidan, och folket, som var till fots, drog sig jämväl undan för att lämna hästarna rum. Senatorn afskickade då en af sina underhafvande för att begära herr grefvens af Haga tillstånd, att kappränningen finge börjas. Det meddelades, och man stötte i trumpet på Piazza del Popolo. Hästarna, som där varit fängslade inom sträckta linor och emellertid med piskor blifvit upphetsade, släpptes då på en gång lösa. De voro prydda med hvarjehanda smycken och löst hängande sirater, besatta på undra sidan med taggar, som då

* Guvernören är prelat, men icke senatorn (il Gonfaloniere del Senato e del Popolo Romano). Den senare får icke vara romare. Grefve Nils Bielke, som ombytt religion, var i tjuguåtta år senator i Rom och dog i detta kall 1765.

de genom hästarnas lopp skakades, eggade dem såsom sporrar. Af de elfva, som till kappränningen voro utsedda, togo tre en annan väg. De öfrige åtta rände Strada del Corso till ända i fullt språng bland menighetens handklappningar och bifallsgny. Fem följde hvarandra mest i bredd, men de tre återstående kommo något efter. Den som vid framkomsten till Piazza di Venezia, målet för kappränningen, vann priset för sin ägare, var endast ett hästhufvud framför den nästföljande och tillhörde en kapten Tartaglioni. Hästarna fasttogos där mot uppspända segeldukar. När detta skådespel anställes i slutet på karnevalen, få åskådarna vara maskerade, men denna gång var det ej tillåtet.

Hästränningen i Rom har varit bruklig alltifrån påfven Paulus II:s tid, som därigenom ville bereda ett nöje åt folket. Ända från dess begynnelse har den skett på judarnas bekostnad. De voro fordom pliktiga att själfva rida på kapphästarna, men hafva sedermera löst sig ifrån detta äfventyr mot det att de bestå priset. De måste tillika årligen aflägga en tacksägelseuppvaktning hos senatorn för det att de skonas ifrån denna halsbrytande öfning. Tillförne hafva kappränningarna varit präktigare än nu, både genom hästarnas mängd och godhet, hvilka då lämnades af prinsar och de förnämsta. Herr Condamine har anmärkt, att vid det tillfälle då han besåg kappränningen, hästarna på två minuter tjuguen sekunder genomlöpo en väg af åtta hundra fyrtifem franska toises, som ungefär gör tre hundra sextiotvå alnar på en tredjedels minut.

Samma dag supérade herr grefven af Haga, hertiginnan af Parma och mer än etthundra personer hos venetianska ambassadören Memmo. Jag hade ock den äran att vara bland gästerna. Denne ambassadör bor i Palazzo San Marco, beläget vid torget af lika namn. Palatset uppbyggdes af påfven Paulus II och skänktes af Alexander VIII åt republiken Venedig för att inrymma dess ambassadör, emot det att republiken skänkte ett palats i Venedig till påfliga nuntiens behof.

Palazzo S. Marco hade förut härbärgerat flera påfvar

och franska konungen Carl VIII, då han 1498 tågade genom Rom till Neapel. Dess byggnadsart är ej ren ifrån götiska stilen. Rummen äro både många, stora och präktiga. Aftonmåltiden var inrättad i en stor sal vid ett hästskobord, och som var på det rikaste upplyst. Sedan matanrättningarna voro afspisade, uppsteg man och gick till ett annat bord, hvarpå desserten var serverad, men hvarvid ej mer än fyrtio personer hade plats. Fêten var dyrbar och präktig, men gästernas myckenhet och trängsel af betjäning gjorde uppassningen mindre tillräcklig.

Om natten var maskeradbal eller, som man i Rom säger, festino på teatern Aliberti. Vid ingången var en sådan trängsel af vagnar, att man ej utan svårighet och lång väntan slapp in. Tusentals masker gjorde en rik utsikt vid en förträfflig illumination af ljuskronor och lampor, hvilkas sken fördubblades mot speglarna, hvarmed logerna voro beklädda. Främst på teatern var en skänk med raffraichissements. Ganska få karaktärsmasker syntes. De mesta voro i domino eller Noble-venicienne. De förnämare gingo med blottadt ansikte och masken fästad vid hatten eller armen. Man anser maskeraden ej annorlunda än en assemblée, hvarvid man slipper att sorgfälligt kläda sig och den man efter behag kan bevista känd eller okänd. Menuetter och kontradanser dansades. Jag tyckte mig märka lika liten liflighet vid denna som vid våra svenska maskerader, och den, som berömmer de italienska för fintliga upptåg och glädtig ton, kunde ej af denna få bekräftelse på sin uppgift. Mig berättades, att i Rom likasom i Stockholm vanligen händer, att när tillträdet kostar penningar, kommer föga folk på maskeraden, hvaremot frimaskeraderna, sådana som denna var, bevistades af en otalig skara, bland hvilken man utan mask skulle vilja umgås med minsta delen.

Efter jag talat om supéer, får jag för roskull nämna, att kort, som i Rom ej mindre än i andra städer och land nyttjas till sällskapsnöje, äro här af eget slag. De äro väl indelade i fyra färger eller klasser af figurer, men

dessa äro olika våra eller de franska. De heta i Rom och föreställa spade (värjor), coppe (koppar), bastoni (stafvar), denarj (penningar). Hvar färg består af tretton kort, märkta och kallade asse, due, tre, quatro etc. ända till dieci; men de tre målarna heta Rè, Cavallo (i stället för Fru) och Fante. Franska kort brukas här dock äfven. Trisett och reversi spelas mest; engelsmännen hafva dock äfven infört whist i sällskapen.

En annan omständighet, som tillhör sammanlefnaden, kan här ock få sitt ställe att antecknas. Det är olikheten i timräkningen på dygnet. Detta begynnes i Rom vid solens nedgång eller det så kallade Ave Maria, då hvar god katolik befaller sig i Guds och jungfru Marias beskydd och kyrkorna tillslutas. Dygnet indelas sedan i tjugufyra timmar ända till solens nedgång följande dagen. Man begynner då räkningen med un' ora di notte, due ore, etc. och fortsätter äfven efter tolftalet, med tredeci, quatuordeci, quindeci ore, ända till tjugufyra. En romersk timme infaller således hvar dag på olika tid efter midnatt eller middag. Till exempel den tjuguförsta juni nedgår solen i Rom ungefär klockan half åtta. Due ore di notte svara då efter franska och våra ur emot half tio om aftonen. Den tjuguandra december nedgår solen klockan half fem. Due ore di notte svara då mot half sju på våra ur. Urtaflorna i Rom äro indelade i sex timmar, så att inom tjugufyra går visaren fyra gånger omkring. Dock är man här ej alldeles okunnig om vårt beräkningssätt eller de så kallade ore di Francia. Självfva sämre folket förstår sig mer och mer därpå, fast de helst följa sitt bruk eller sina ore di Spagna. Samma sed skall gälla i Neapel och flerstädes i Italien. Största oredan för en utländing äger rum i anseende till hyrlakejer vid stundernas bestämmande för deras uppassning.

TJUGUNIONDE BREFVET.

Rom den 16 januari 1784.

I går besåg jag villa Albani, belägen öster ifrån Rom utanför porta Salara, i hvars nejd fordom vestaler, som brutit sitt löfte, begrofvos lefvande på det så kallade campus sceleratus. Denna villa är frukten af påfven Clemens XI:s frikostighet mot sin familj. Kardinalen Alexander Albani, som ännu lefver i ganska hög ålder, har användt sin rikedom och sin smak att anlägga den och däraf göra ett förrådshus för konster och antikviteter. Han nyttjade därtill den berömda Winkelmanns biträde. Kardinalen skall själf varit så fin kännare af antiken, att då han blef blind, han genom blott vidrörande kunnat urskilja de äkta från de eftergjorda.

(Beskrifning af Villa Albani och Villa Farnesina.
Trettionde brefvet: Titi, Caracallas och Diocletiani Thermer.)

Den sjuttonde i denna månad eller S. Antons dag utdelades vid dess kyrka, icke långt från S. Maria Maggiore, välsignelser af munkar öfver hästar och åsnor, ja äfven hundar och kattor. Detta låter något besynnerligt, men är här ett vanligt kristligt bruk. Ägarna, måna om ett så kraftigt förvaringsmedel mot åkommor på sina kreatur, framföra dem hela dagen igenom till dess undfående. Munken stänker vigvatten på djuret, får några paoli för besväret och gifver kvittens, att välsignelsen är riktigt meddelad och betalad. Munkarna aflösa hvarandra hvar timme för att kunna uthärda förrättningen.

I går var S. Petri stols fest (festa della cathedra romana). Den firades i S. Peters kyrka med en solenn mässa, förrättad af en kardinal i påfvens öfvervaro, vid hvars slut påfven, med tredubbel krona på hufvudet, bars på stol ned igenom kyrkan och utdelade välsignelse åt

folket med det vanliga korstecknet. Mot aftonen återkom romerska kejsaren hit till staden ifrån Neapel, men lärer snart härifrån fortsätta resan till Wien.

TRETTIOFÖRSTA BREFVET.

Rom den 26 januari 1784.

I början af denna månad kunde jag nästan säga: *nulla dies sine linea.* Nu har jag slagit öfver flera dagar; men hvad som upppskjutes, är icke förloradt. Jag skall nu skrifva så mycket längre.

(Piazza Navona, några kyrkor och palats.)

Pasquino kallas en stympad och illa medfaren staty af marmor, den Bernini icke drog i betänkande att anse för den bästa antika och som lär föreställt en soldat. Den står på ett litet torg ej långt ifrån piazza Navona, hvarest en romersk borgare vid namn Pasquino fordom bott, känd för sina lustiga infall, efter hvilken både torg och staty och slutligen smädeskrifter i allmänhet blifvit nämnda. Romarnas bitande skämtsamhet har sedermera gjort denna bildstod mer och mer märkvärdig. De hafva brukat att på en annan gammal bildstod, som kallas Marforio och finnes vid Capitolium, anslå ett papper med någon fråga, och på Pasquino ett annat med svar. Till exempel: när påfven Clemens XI anordnade ansenliga penningsummor ifrån Rom till sin fädernestad Urbino, frågades på Marforio, hvad Pasquino gjorde? Hvartill på Pasquino svarades: Guardo Roma che non vada a Urbino. Men stundom åtnöjer man sig att låta Pasquino satirisera i monolog. Således när pater Buontempi, som ägde mycken

ynnest af påfven Clemens XIV, efter dess död förlorade sitt anseende, hängde man en gammal kapprock öfver Pasquino med underskrift: Il buon tempo è passato.

(S. Maria del Popolo. Besök hos herr Giraldi.)

Nu kommer jag till händelserna för dagen. Den tjuguförsta i denna månad bittida om morgonen afreste kejsaren härifrån till Wien. Orsaken till hans oväntade ankomst till Italien denna gång är ett problem, som tiden och påföljderna torde upplösa. Man gissar, att han i Florenz öfverlagt med sin bror och svägerska om ett tillstundande romerskt konungaval till deras äldste sons förmån, och att kejsaren önskat, att, i händelse detta lyckades, storhertigen ville afträda till bemälte sin son all arfsrätt till österrikiska länderna, på det den tillärnade kejsaren icke måtte löpa fara att blifva en monark utan rike och bära en krona utan makt. I Neapel tros Joseph II hafva sökt utverka frihet för sin bundsförvant, ryska kejsarinnan, att i händelse misshälligheterna mellan henne och Porten utbrutit i krig, låta sina skepp inlöpa i neapolitanska och sicilianska hamnar. Med mera visshet förmenar man sig känna ändamålet af kejsarens besök hos påfven. Ärkebiskopsstiftet i Milano var nyligen ledigt, och kejsaren uppdrog det utan påfvens rådförande åt en prelat, Visconti. Under det wienska och romerska kabinetten härom ifrigt brefväxlade och påfven med många skäl sökte bevisa sin rätt att utnämna lombardiska ärkebiskopar och biskopar, infann sig kejsaren helt oförtänkt i Vatikanen och framställde sina påståenden direkte till påfven själf. Alla invändningar måste nu upphöra, och svaren, som äskades, blefvo blott ja eller nej. Kejsaren fordrade, att påfven skulle afsäga sig all sin förmenta rätt till stifts bortgifvande, hvaremot påfven allenast tillbjöd ett så kalladt indult eller tillåtelse för denna gången, att den af kejsaren utnämnde prelaten måtte i sitt ämbete bekräftas. Detta indult framlämnades till kejsaren vid hans hitkomst tillbaka från Neapel, men författadt i ordsätt, värdiga Gregorii VII:s och Henrik IV:s tid, och

man finner då lätt, att det icke blef antaget. Sinnena upprördes, och man påstår, att den andlige och världslige monarkens öfverläggningar i detta ämne medfört uppträden, som varit lifligare, än deras värdighet gifvit att förmoda. Ändtligen och som vanligt är segrade styrkan. Och påfven lät af hotelser förskräcka sig, så att han afstod sin rätt till de lombardiska stiftens bortgifvande emot en ersättning i penningar af tjugufem tusen scudi. Denna eftergifvenhet skall ha uppväckt mycket missnöje hos de så kallade Zelanti. Påfven har utan tvifvel själf känt harm öfver detta honom aftvungna steg och vid tillfälle af ett besök, som herr grefven af Haga gjorde honom kort därefter, yttrat om kejsaren, qu'il se disait seulement catholique & qu' il se croyait tout permis.

Påfven har nyligen gjort en märklig befordran. Herr grefvens af Haga hofmästare Griel och kammartjänare des Vouges och Robert, alla tre fransmän och katoliker, hafva blifvit utnämnde till riddare af gyllene sporren. Denna gamla orden, fordomdags utdelad af kejsaren, har i senare tider mycket förlorat af sitt anseende. Icke allenast påfven, utan flera italienska prinsar skola nu utöfva den rättighet att bortgifva densamma. Riddarnas antal har därmedelst mycket tillvuxit och valet af personer blifvit mindre laggrant. Kardinalen Bernis' hofmästare skall ej velat emottaga denna orden. I går undfingo de svenska riddarna den af påfvens egen hand, som fäste dess tecken, ett emaljeradt kors i rödt band, i deras knapphål. Ordensdiplomet, författadt på latin, tillägger riddaren (Equiti aureæ militiæ) rättighet att nyttja *torque, ense et calcaribus*, ett formulär som tyckes vittna om ordens höga ålder och förmodligen, att den drager sitt ursprung ifrån korsfärderna. Men herr grefven af Haga, som ej vill, att den skall förblandas med S. Louis orden, som ock bäres i rödt band, har förbudit dessa sina tre betjänte, att, såsom ofta i hvardagslag plägar ske, bära bandet utan kors i knapphålet.

Sedan väderleken förr i denna månad varit nog om-

bytlig, har här nu i åtta dagar fallit en myckenhet regn. På höjder och berg har nederbörden bestått i snö, så att vägarna blifvit obrukbara och posterna från Florens uteblifvit. Icke dess mindre har här tillika dundrat och blixtrat. Nu har luften ändtligen blifvit ren och kylig. I förgår afreste baron Taube och grefve Fersen till Neapel, i dag baronerna Armfelt, Cederström, Sparre och herr Peyron. Innan kort lär herr grefven af Haga med oss andra, som höra till hans medfölje, äfven begifva sig härifrån.

TRETTIOANDRA BREFVET.

Rom den 28 januari 1784.

Våra saker äro inpackade, och i morgon blifva vi herr grefven af Haga följaktige till Neapel. Han har redan gjort påfven afskedsbesök. Denna skilsmässa härifrån skulle smärta mig, om jag ej hade hopp att ungefär om en månad komma åter. Jag ärnar då, så vidt tiden tillåter, fortsätta mina anmärkningar härstädes, som hitintills varit alltför ofullständiga. Emellertid komma Neapels märkvärdigheter att sysselsätta mitt öga och jämväl min penna.

Jag har stycke för stycke beskrifvit hvad jag sett af Rom, men icke gifvit något allmänt begrepp om denna stad, sådant som jag under min härvaro fattat det. Jag vill nyttja ett par timmars ledighet att fylla denna brist genom några strödda anmärkningar.

Rom är i flera afseenden den märkvärdigaste stad i världen. Ödet synes beslutat, att den på ett eller annat sätt skall vara Europas hufvudstad. Roms världsliga monarki var knappt förstörd, förrän en ännu fruktansvärdare

andlig där uppväxte. Påfvens myndighet inskränktes ej inom religionsmål. Själfva konungarna blefvo hans första undersåter. Scipios och Cæsars härar hade aldrig varit segersällare än obeväpnade skaror af munkar och präster, som utspridde sin öfverherdes bud kring en lydig kristenhet. Men om barbarers anfall öfverändakastat kejsarnas makt, så hafva upplysning och snillets odling efter hand undergräft påfvarnas. Den sviktar och hotar Rom med nya ruiner. Men Rom skall ändå icke återvända att vara en hufvudstad för smaken, ett lärosäte för konstnärer. Rom, näst naturen, skall förblifva deras högskola. Roms tysta mästerstycken, som förgäfves sökas annorstädes, skola bilda deras snille, uppöfva deras skicklighet, om ock lefvande mästare där saknas.

En främling har i Rom en dubbel surpris att erfara. Uppfylld af dess stora namn, af världens behärskares minne, af inbillningen om dess förundransvärda kvarlefvor, deras härlighet, storhet och prakt, finner han dessa vid första åsynen under sin väntan. Tiden har så illa medfarit dem, vårdslösheten tillåtit dem omgifvas med så mycken ostädning och osnygghet, att det forskande ögat i de flesta röjer flera spår af Roms förgängelse än af Roms majestät. Rörd af en hemlig bedröfvelse är åskådaren färdig att säga som grefve Gyllenborg om lifvet:

Ack, var det icke mer? (Människans elände).

Stadens öfriga utseende ökar dessa känslor. Stora, obebyggda, knappt odlade trakter inom dess murar, en del gator, trånga, omgifna med oansenliga hus, en ringa folkmängd och däribland många, som bära uselhetens stämpel, allt underhåller misstanken, att man i denna stad sökt mera än där finnes. Men när man begynner undersöka, när man studerat Pantheon och Kolosseum, när man blifvit hemmastadd i S. Peters kyrka, när man besökt några gallerier och museer, riktade med gamla och nya världens mästerstycken, med grekiska statyer och Raphaëls taflor, när man i mångfaldiga palats sett konst och prakt täfla med hvarandra, utan att segern kan sägas afgjord, så

öfvertygas man, att Rom är Rom, och i denna stund ett värdigt ämne till förundran.

(Notiser ur Roms historia.)

Det är märkvärdigt, att en stor del af de platser, som fordom voro obebyggda, nu äro starkast bebodda, och så tvärtom. Således äro Campus Martius och Rione del Borgo nu bland de folkrikaste trakter i Rom, där de gamla blott hade grafvårdar och publika byggnader. De gamla hade ostridigt rätt i sitt val. De byggde sina hus på kullar och höjder, där luften var renast och de undgingo den svällande Tiberns öfversvämningar. Men deras efterkommande, som skulle bygga på nytt en mest förstörd stad, lära funnit lättare att verkställa sådant på ren grund än att undanrödja ruiner för att bereda sig boningsplatser.

Af den vidsträckta area, Rom innehåller, är en knapp tredjedel bebodd. Det öfriga består af vin- eller trädgårdar, ja också ängsmark, nämligen de så kallade Prati del Popolo Romano i sydvästra ändan af Rione della Ripa.

I andra städer uppräknar man publika monument, fontäner, ärestoder. I Rom förlorar man sig i deras myckenhet. Ingen stad kan mer imponera med sin anblick än Rom, när man inträder genom Porta del Popolo. Man ser framför sig ett stort torg, en några och femtio alnar hög granit-obelisk, trenne breda och raka gator, hvilka från en gemensam medelpunkt såsom radier öppna ögat långa utsikter mellan en myckenhet ansenliga hus, tvenne kyrkor af lika och prydlig arkitektur, som symmetriskt omfatta gatumunnarna. Dessa gator äro Strada del Corso mellerst, Strada di Ripetta till höger och Strada del Babuino till vänster. Jag har redan nämnt, att Strada del Corso är den vackraste gatan i Rom. Hon är där hvad Drottninggatan är i Stockholm. Men den längsta gata i Rom är Strada Felice, som är inemot dubbelt längre än Strada del Corso. Dess omgifvande byggnader äro däremot ej så prydliga. Strada del Spirito Santo eller Lon-

gara väster om Tibern är ock nästan två tusen alnar lång i rak linje. Men jämte dessa och några andra ansenliga gator, jämte vissa af ofantliga palats omgifna torg, finner man många små, trånga, oordentliga både gator och platser med låga och dåliga hus. Alla äro dock byggda af sten. Taken äro af tegel med den kupiga sidan uppåtvänd, skorstenarna försedda med draghål på sidorna, och öfverbyggda, förmodligen för att afhålla regns inslående. I Rom råder en osnygghet, som uppväcker vämjelse. Större delen af gatorna äro väl belagda med utmed hvarandra på kant ställda stenar såsom i större tyska städer och jämväl försedda med trottoarer, hvilka äro ansenligen höjda öfver gatorna; men i aflägsnare och mindre bebyggda kvarter äger ingen stenläggning rum, utan gatorna likna i regnväder de djupaste landsvägar. Men äfven de bättre gatorna äro smutsiga, sopas sällan och renhållas aldrig. Torg och gator tjäna till afträden. De präktigaste byggnader och monument äro omgifna med stinkande träcksamlingar. De kärl, som i andra stora städer aldrig få uttömmas på gatan, utslås på Roms midt på dagen, utan att man bekymrar sig om de förbigående, som däraf kunna träffas. Man slaktar på gatan, och om åskådaren fägnas att själfva vintertiden se torg och bodar framte ymniga förråd af frukter och grönsaker, af drufvor och oranger, vämjes han ock att se rått kött hänga som skyltar utpå husen eller att känna stanken af rå fisk, som i rågade korgar lika offentligt utbjudes till salu. När man härtill lägger os af härsk olja, hvarmed menigheten under bar himmel lagar sin mat, tiggare i ohyggliga slarfvor, som kasta sig för ens fötter och med kroppslyten ofta uppväcka afsky, samt skockar af åsnor, lastade med pozzuolana, hvilka tätt och ofta mötas, så finnes lätt, att sinnena i flera afseenden äro föga belåtna med promenaderna i Rom.

Gatorna äro om nätterna oupplysta. En lampa för någon Mariabild eller så kallad madonna gifver blott här och där ett tillfälligt och otillräckligt sken. De åkande (utländingar likväl undantagna) bruka ej facklor, utan blott

lyktor, hvilka allenast lysa på ena sidan. Romaren älskar mörkret, och när en, som icke vill blifva känd, vid mötet af en vagn ropar: *Volti la lanterna*, fordrar bruket, att lakejen verkställer befallningen.

Kyrkorna i Rom äro flera hundrade, men parrochiala eller sådana, som tillhöra församlingar, endast åttiotvå. De öfriga äro inrättade för kloster, kollegier, hospital och andra särskilda stiftelser. De så kallade patriarkala kyrkorna äro fem: S. Peters i Vatikanen, S. Johannis in Laterano, S. Maria Maggiore, S. Paolo och S. Lorenzo utom murarna. Man kan kalla Rom kyrkornas stad. De, som anses präktigast på andra orter, skulle här vara medelmåttiga.

De flesta palats tillhöra Roms talrika adel*, som själf intager dem hela och hållna, ehuru vidsträckta de äro. Oaktadt all konst och prakt, är deras arkitektur i allmänhet icke ren. Brutna sirater, konstlade och vridna frontoner, belastade prydnader, förekomma på de flesta och utgöra äfven så många afvikningar från forntidens enkla och majestätiska mönster. Rez-de-chaussée eller jordvåningen har vanligen, i stället för luckor, järngaller utanför fönstren. Rummen i dessa palats äro stora och mycket höga, ända till hela tolf alnar; dörr- och fönsterkarmar af huggen sten; spisar af marmor, golfven af tegel, men belagda med mer och mindre dyrbara mattor. Möblerna äro af olika beskaffenhet. Man ser ömsom nakna murar och damasttapeter.

De förnäma gifva sällan måltider, men öppna ofta sina

* Familjerna Colonna och Orsini äro de äldsta och förnämaste. De hafva i medeltiden spelat roller af självständiga furstar, fört krig och slutit förbund. Prinsen af Santa Croce påstår sig vara en ättling af Valerius Publicola. Husen Conti, Barberini, Borghese, Doria-Pamfili, Chigi, Altieri, Albani, Bracciano (Odescalchi) Buoncompagni-Ludovici, Giustiniani etc. kallas *Case Papale*, emedan de räkna påfvar i sin ätt. Prins Borghese är rikast och skall hafva mellan tre- och fyra hundra tusen scudis årlig inkomst. Utom det att han äger stora landtgods, drifver han ock handel.

hus till conversazioner. Lefnadssättet är ungefär sådant, som jag beskrifvit det ifrån Florens. En conversazione eller assemblée räcker en till två timmar; och flera kunna vara efter hvarandra i särskilda hus på en afton. En prins gifver en conversazione klockan sex, man begifver sig därifrån till en annan klockan åtta; sådant kallas prima sera eller seconda sera. De talrika gästerna undfägnas med glacer, limonader och kaffe. Ekläreringen är alltid förträfflig och kostsam. Prinsessorna Santa Croce, Altieri, Falconieri, Doria, Bracciano och Giustiniani hafva i vinter ömsom gifvit conversazioner, som af herr grefven af Haga blifvit bevistade. Jag nämner ej kardinalen Bernis, som på visst sätt gjort sitt hus till herr grefvens eget.

I bättre samkväm hjälper man sig fort med franska, hvilket språk de flesta damer och kavaljerer förstå och jämväl tala, men, då få undantag göras, så illa att med aldrig så liten kännedom af italienskan, begriper man dem bättre på deras eget tungomål. Man gör dock utan tvifvel bäst att vänja sig tala italienska. Vår talrika svenska koloni och de många främlingar, med hvilka vi här umgåtts, hafva lagt verkliga hinder i vägen för den öfning, jag önskat mig i detta vackra språk, kanhända det mest harmoniska för örat och det mest uttrycksfulla för bildningsgåfvan af alla lefvande. Ett språk läres långsamt, när det icke är ett behof.

Flera våra franska och engelska bekanta ifrån Florens hafva jämväl med oss varit i Rom och begifva sig äfven som vi till Neapel. Deras antal är ökadt med andra resande, så af de båda nämnda nationerna som af flera. Jag torde framdeles få tillfälle att omtala dem, och afbryter så för denna gången mina betraktelser öfver Rom.

TRETTIOTREDJE BREFVET.

Neapel den 31 januari 1784.

I förgår klockan sex eftermiddagen anträdde jag med herr grefven af Haga resan ifrån Rom. Samma stund afgick kornett Stjernvall såsom kurir till Sverige med depescher.

Vi foro genom Porta di San Giovanni till Albano och Velletri, fyra och en half post ifrån Rom och togo där nattläger klockan elfva. Väderleken var ganska behaglig, och månskenet gjorde resan angenäm. Det var dock ej tillräckligt att gifva ett redigt begrepp om landet, som vi öfverforo. Jag märkte likväl, att vi voro omgifna af slätter och stora åkerfält, men af få hemvist för inbyggare. Ruiner voro så mycket allmännare, och således flera spår af ett framfaret än af ett lefvande släkte. Landsvägen var en chaussée, som både till läge och underhåll var bättre än romerska vägen åt Florens, men därmed är ej min mening, att den ej ändå kunde tarfva förbättring.

Änskönt jag ej fick tillfälle att se mig omkring vid Albano, förtjänar dock orten att omnämnas. I nejden kring Rom åt öster och sydost, hafva de naturkunniga anmärkt säkra spår af forna eldsprutningar. Tvenne sjöar, Lago di Albano och Lago di Nemi, anses därstädes som kratrar af utbrunna vulkaner. Deras skapnad och ämnet i de bergkransar, dem omgifva, förråda sådant upphof. Men om de tillkommit genom en förödelse, fägna de nu ögat i stället genom behagliga utsikter, dem målare med täflan välja till mönster för landskapstaflor.

Vid den förstnämnda sjön, som ock kallas Lago di Castello, ligger påfvens lustpalats, Castel Gandolfo. Det skall vara föga märkvärdigt på konstens vägnar och likna en annan väl byggd landtgård. Men i nya historien blir det minnesvärdt, genom påfven Clemens XIV:s död, som

därstädes i en kopp choklad skall undfått det gift, hvilket först rubbade hans förstånd och snart lade honom i grafven.

Staden Velletri hette fordom Velitrae, var volskernas hufvudstad och förekommer ofta hos de klassiska auktorerna. Den ligger på en bergshöjd och är tämligen stor, men såsom påfliga städerna i allmänhet tom och utan rörelse. Värdshuset, där vi tillbragte natten, var uselt, och när rummen eldades, uppfylldes de af rök. Just ett sådant nattläger hade Horatius i Campanien, en dagsresa därifrån:

Lacrymoso non sine fumo
Udos cum foliis ramos urente camino.

Sat. I. 5.

I går om morgonen fortsatte vi vår resa, som efter fjorton tillryggalagda poster bragte oss fram till denna hufvudstad i dag bittida klockan fyra. Väderleken var så varm, att solskenet besvärade. Blommor på marken, en stor del träd gröna, fjärilar och spindelväfvar gjorde för en svensk föga troligt, att man skref den 30 januari. Någon påminnelse därom kunde dock hämtas af snö på aflägsna bergstoppar.

Sedan vi farit utför en backe ifrån Velletri, var landet, så långt påfvestaten räckte, jämnt och flakt. I grannskapet af Case fondate syntes dock några träd. En bergsrygg i öster omfattade horisonten ända ifrån Velletri till Terracina. De sväfvande molnen liksom skockades och kvarstannade mot dess höjd, medan den del af himmelen, som sträckte sig öfver slätten åt hafssidan, mest förblef klar. Landet var nog obebodt oeh åkrarna vårdslösade fast till en del besådda, fäladsmarker eller lindor såsom i Skåne blott använda till bete. Vingårdar syntes där och hvar. Refvorna understöddes af de här i landet växande grofva rören. Till Case fondate var vägen gropig, stenig och oren, och därifrån till Torre tre ponte så djup, att hjulen nedsjönko till nafven.

Där lämnade vi till vänster den lilla staden Norma, hvilken lik en kalott betäcker hjässan af ett högt berg, öfverskyggad likväl af bakom belägna, dock medels dälder därifrån

skilda ännu högre berg. Byar och hus anläggas i denna trakt helst på höjderna, emedan det låga landet är utsatt för vattenflöden och luften där osund.

Vid Case fondate fem och en half post ifrån Rom, börjas de Pontinska eller Pomptinska träsken. Dessa, ifrån äldsta tider namnkunniga, hafva i våra blifvit det än mera genom Pius VI:s trägna och kostsamma försök att uttorka dem.

(De pontinska träskens historia.)

Det öfriga af träsken stod mer eller mindre under vatten. På flera ställen liknade de en sjö. De voro öfvervuxna med en stor art rör eller vass, som i Italien ymnigt växer äfven på hårdvall och nyttjas både till stöd för vinrankor och till taktäckning. Hyddor i träsken, inrättade för arbetsfolk, voro ock därmed beklädda. Små löfskog, som ehuru ännu bar, af grenarna syntes vara alm, växte där äfven. Den nedhöggs. Rötterna, samlade i högar på höglända ställen, antändes och brunno.

Många tvifla om möjligheten att uttorka dessa träsk, ehuru vattnet ej är öfver en aln djupt. Man påstår, att det icke skall hafva något affall och kanalerna således blifva utan nytta. Men om så vore, hvilket dock af andra, i stöd af anställda afvägningar, bestrides, bevisar Hollands exempel, att dammar och pumpverk förmå från vatten befria ett land, som står lägre än hafvet. Jag tror dock icke, att så kraftiga medel någonsin komma att vidtagas i Pontinska träsken. Flera intressen verka emot deras uttorkande. Några betydande familjer, själfva påfvens så kallade Congregazione dell' aque och staden Terracina, skola hafva inkomst af det i träsken idkade fisket. Konungen i Neapel, ifrån hvars land mycken spannmål afsättes till kyrkostaten, skulle ogärna se densamma genom en så betydlig uppodling försedd med inhemsk tillgång på denna nödvändighetsvara. Styresmännen af arbetet finna sin räkning vid att länge och väl låta betala sig. Så många förenade orsaker göra uttappningen långsam och svår. Emellertid tömmer påfven sin skattkammare och smickras med hopp.

Arbetet skall för hvar vecka kosta 7 till 8,000 scudi. Inseendet däröfver är uppdraget en direktör vid namn Rupini, som under kardinalen Buoncompagnis styrelse af legationen i Bologna skall visat prof af skicklighet vid ferrariska träskens uttappande. Påfven försummar icke något år att i egen person bese sitt verk, men hans läkare afstyra vanligen hans resa under förevändning af fara för hans hälsa, till dess årstiden så långt lidit, att stark torka infallit, så att vattnet väl hunnit sjunka ut. Han ser då med nöje, huru arbetet efter hans tanke vunnit en framgång, som likväl med nästa väta försvinner. Det berättas, att han vid en dylik resa i förtroende frågat en gammal i orten boende präst, hvad han trodde om utgången? Prästen, som visste, hur här tillgick, men icke hur han borde tala hans helighet till behag, svarade: Ett träsk har här varit och ett träsk blir här, hvaröfver påfven förifrad utbrast: Siete una bestia, och körde bort honom, men ångrade sedan sitt förhastande och gaf honom en lägenhet.

Nära till Terracina synas i träsken många lämningar af murade kanaler och broar. Vid Torre del mole förenar sig den af påfven nylagda chausséen Via pia, med den åldriga, iståndsatta Via appia.

Terracina, fordom Anxur, är den största stad, man träffar söder om träsken och den sista, då man far till Neapel i kyrkostaten. Dess läge på hvitlysande klippor är beskrifvet af Horatius i Sat. Lib. 1: 5.* Galbas lustpalats och Theodoriks slott på bergsryggen förhöja med ålderdomens majestät dess af naturen präktiga utsikt. Österut är man öfverskyggad af stela bergshällar, åt väster ser man ett haf utan strand. En gammal hamn, som af dess våld blifvit förstörd, framvisar blott brutna öfverlefvor. Vid landsvägen åt Fondi synas äfven i hafskanten ofantliga sammanväkta stenar, förmodligen lämningar af någon kaj eller skeppsbrygga, mot hvilka sjögången nu uppdref vågorna med buller, så att de äfven uppträngde en fradgande rök genom stenarnas mellanrum.

* Impositum saxis late candentibus Anxur.

Terracina är gränsen för ett nytt klimat. Dess trädgårdar lyste af oranger. Jag såg där en vacker palm, sällsynt främling från orienten. Vägen från Terracina till Fondi företedde ett paradis. Vikarna voro betäckta med sjöfågel, dälderna odlade till åkrar, hvarest orange- och olivträd tillika växte med frodighet. Det så kallade Torre de' Confini utgör råmärket mellan påfvens och konungens af Neapel stater. Man lämnar där till vänster ett bergfäste, som heter Monticelli.

Vid inträdet i konungariket Neapel funno vi förträffligt underhållna vägar och ett prof af monarkens gästfrihet, som låtit betala skjutsen för oss, hvilken kostade elfva carliner med hvart par hästar och sex carliner i arvode åt hvar postiljon för hvarje post. Carlino är ett gångbart silfvermynt i Neapel, hvaraf tjugufem utgöra en holländsk dukat.

Vi funno här ett folkrikt land, men fattigdom och uselhet personifierade i gnällande tiggarhopar med blek hy och ohyggliga trasor. Många buro intet lintyg och knappt någon klädespersedel, utom en osnygg kappa, hängande kring en utsvulten kropp. Vid Fondi blef landet backigt, bergigt och stenigt. Bergen, som voro ganska höga, saknade all prydnad af träd. Getter klättrade i refvorna. Men vid Mola di Gaëta, där vägen åter nalkades hafsstranden, omgåfvos vi på nytt af oranger och myrten. Där sågo vi staden Gaëta på en högländ udde i hafvet. Mola är anlagd på ruinerna af Formiæ, namnkunnig hos de gamla och besjungen af Horatius för sin behaglighet. Falerniska, formianska, cœcubiska drufvorna växte i detta grannskap. Ciceros landtegendom, Formianum, skall ock där varit belägen. Ett gammalt förfallet torn på en fyrkantig grundval, ej långt väster från landsvägen, utgifves för hans graf.

Alltifrån Mola till Neapel genomforo vi fält, som liknade trädgårdar. Floden Garigliano, de gamlas Liris, öfvergingo vi på färja. Vi uppehöllo oss icke i städerna Capua och Aversa, om hvilka månskenet, då vi passerade genom dem, gaf oss ett alltför otillräckligt begrepp. Den förra

är blott magni nominis umbra af det gamla Capua, som näst Rom ansågs för den förnämsta staden i Italien. Den senare, fordom Atella (hvadan ludi Attellani*), var under titel af grefskap det första fotfästet för normanderna i Neapel.

Herr grefven af Haga och hela hans svit äro logerade i Albergo Reale, beläget vid kajen härstädes och ägande en förträfflig utsikt åt hafvet. Rummen äro sköna, höga, väl möblerade, men eldstäderna nästan obrukbara, fönster och dörrar otäta, och golfven af sten. Herr grefven besökte reskládd och utan ceremoni konungen och drottningen af bägge Sicilierna i förmiddags och spisade jämväl middag helt allena med deras majestäter.

TRETTIOFJÄRDE BREFVET.

Neapel den 3 februari 1784.

Emellan det jag skrifvit i kabinettsärenden, har jag användt de tre dagarna, som förflutit sedan jag hitkom, att vandra omkring i staden och att se skådespelen. Man kan ej lära känna Neapel utan ett hänryckande nöje.

Belägenheten är högst pittoresk på flera åt hafvet sluttande höjder, som, lika en vidsträckt amfiteater, omfamna en sjövik af ungefär sex italienska mils bredd, hvilken man här kallar *il cratere*. Midt för inloppet ligger ön Capri eller Caprea. Dess högländа vall, som äger utseende af ett tvespetsadt berg, liksom fastställer en synpunkt för ögat, hvilket på båda sidor därom har utsikt till ett gränslöst haf. Det omkring viken i form af hästsko krökta landet företer den rikaste tafla. Österut synas Portici och Resina, tjä

* Ett slags lustiga teaterstycken, farser.

nande liksom till förstäder åt Neapel, badade på ena sidan af den nämnda hafsviken och på den andra öfverskyggade af den förfärliga Vesuvius, hvars koniska spets nu upphäfver en tjock rökstod. Längre bort krönes horisonten af en isklädd bergsträcka, som bär namn af Monte Vergine. Väster ut visar sig Posilipos grönskande bergsudde, som, betäckt af träd- och vingårdar, skjuter långt ut i hafvet.

Denna hufvudstads läge är ojämnt, så att den somligstädes är bebyggd liksom i hvarf; således när man far öfver den så kallade Ponte di Chiaja, som förbinder tvenne kullar, har man under fötterna en djup däld, genom hvilken en ordentlig gata framlöper, omgifven af fyra till fem våningars hus. Som grunden, hvarpå staden är byggd, består af tuff eller en lös vulkanisk stenart, hvilken brytes till byggnadsämne, så äro mångfaldiga gångar och grottor anlagda under staden. En är besynnerlig i grannskapet af la Chiaja. En trång och mörk gång, uthuggen genom klippan till mer än 120 alnars längd, för till ett stort rundt hvalf, som nyttjas till verkstad för en mängd repslagare. Under Neapel så väl som Rom finnas katakomber. Man påstår, att dessa tomma hvalf och gångar skola minska verkan af de här icke sällsporda jordbäfningarna och bevara husen, hvilken tanke har någon likhet med de gamlas, att djupa brunnar skulle förvara mot detta slags farlighet.

Emellertid ser man dock på många hus rämnor, så att man till husens styrkande måst spänna grofva träbjälkar emellan dem tvärt öfver gatan. Men därtill torde jordbäfningarna vara mindre skuld än husens svaga byggnad, tunna murar och bräckliga stenart.

I Rom ramlade ett hus af sig själf en natt, medan vi voro där, så att fastheten är icke en förtjänst af den allmänna italienska byggnadskonsten.

Öfverhufvud är Neapel ganska tätt och högt byggdt. Taken äro platta, bruket af balkonger utanför fönstren lika allmänt som i andra italienska städer. Sköna, stora palats, marmorklädda kyrkor, vackra fontäner förekomma

här visserligen, men när man sett Rom, finner man Neapel i dessa afseenden mindre märkvärdigt.

Gatorna äro breda, men kan hända icke nog emot folkmängden och rörelsen. Den största gatan kallas Strada di Toledo. Den nyttjas såsom Strada del Corso i Rom till promenader och kappränningar. Den är på de flesta ställen öfver tjugu alnar bred (ty bredden är något olika) och öfver 1,500 alnar lång i rak linje. Däremot finnas äfven många trånga gator, så mycket obekvämligare som de äro omgifna af en mängd köpmäns och handtverkares försäljningsbodar, hvilka dit sammandraga mycket folk. Knappt kan man där framtränga sig, man hör ej annat än gny af gående och åkande och slammer ur verkstäder, som på italienska viset äro öppna åt gatan. Denna beskrifning inträffar egentligen omkring det så kallade Mercato, ett stort torg, som gifvit lika namn åt vidliggande kvarter. Gatorna är belagda med fyrkantiga lavastenar af Vesuvii afkastning. Många golf äro mindre jämna, men just denna glatthet gör åkningen äfventyrlig, där gatan tillika är backig. Somligstädes är denna stenläggning ojämnare.

Det gör en stor kontrast att komma från Rom till Neapel. Rom är allvarsamt och majestätiskt, Neapel glädtigt och lysande. På det förra stället vandrar man mellan tomma och vördiga öfverlefvor, på det senare är allt lefvande, och den tätast bebyggda stad räcker ej till att härbärgera sina invånare. 40,000 lazzaroni — det är fattiga, utan visst näringsfång lefvande neapolitanare — skyla sig i portgångar eller vistas under bar himmel både natt och dag. En skjorta, ett par byxor, en slarfvig tröja med kapuschong, utgöra året om deras dräkt, makaroner, frukt och fisk deras föda; men deras kroppsställning är rask, deras lynne muntert, skratt och sång vittna, att deras fattigdom ej besvärar dem.

Ett lyckligt klimat har utan tvifvel däri en betydande del, och hvem kan tvifla, att behofvens ringhet befordrar både folkmängd och glädtighet? Neapel framvisar jämväl för en utlänning ett nästan obegripligt öfverflöd af frukter, grönsaker och fisk. Jord och haf frambringa dessa närings-

ämnen hela året igenom. Hafsviken är morgonstunden nästan höljd af båtar. Med köttvaror är polisen lika slät som i Rom, att nämligen inga vissa slaktarhus äro inrättade, utan det råa köttet hänger utanför husen.

Vid påsktiden 1783 räknades i Neapel 372,070 själar. Denna stad är således på folkantalets vägnar förmodligen den tredje i Europa, och lär vika för inga andra i denna världsdel än London och Paris. Stadens omkrets beräknas till tio italienska mil, men då man därtill lägger de så kallade förstäderna, hvilka äro sju och bland hvilka la Chiaja och S. Antonio äro de förnämsta, blir omkretsen aderton.

Neapel är nu för tiden icke befäst och har ej en gång slutna portar. Tre kastell äro anlagda till dess försvar. Castel del Ovo ligger på en klippa i sjön, förbunden med fasta landet medelst en brygga, som är dragen från en udde, hvilken tämligen jämnt delar viken i två lika delar, dem detta fäste således kommenderar. Castel Nuovo ligger jämväl vid hafsstranden och betäcker hamnen. Arsenalen är där inrättad. Kastellets arkitektur, kolonner, bronsportar och en till konung Alphonsos af Aragonien heder där uppförd triumfbåge förtjäna att ses. Castel S. Elmo ligger på ett berg nordväst ifrån Neapel eller på landsidan. Belägenheten gör det tjänligare att styra än att försvara staden.

Hamnen är en fyrkant, formerad af tvenne bålverk eller moler af sten, hvarest fartygen synas ligga tryggt, fast något trångt. På spetsen af ena molon är en fyrbåk uppförd att upplysa redden nattetid. Samma molo är bestyckad att förekomma öfverraskande af fientliga flottor, sådant som hände 1742, då engelska amiralen Matthews inlopp med en eskader och hotade med bombardering, om konungen ej inom två timmar utfäste sig att vara neutral i det mellan Bourbonska hofven och Storbritannien då upptända kriget. Ett villkor som utan krus måste antagas. De vidtagna försvarsanstalterna till hämmande af lika händelser i framtiden tyckas dock ej vara tillräckliga.

I Neapel underhålles en besättning af flera regementen. När man inräknar konungens lifvakt, så väl den italienska som den schweiziska, albaneserna eller royal macédoine (ett regemente, beklädt med korta uppfästade röda rockar, pantalonger och dragonmössor), marinkåren, de af konungen upprättade liparot- och kadettkårerna, så lär hela styrkan stiga till 10,000 man. En myckenhet publika arbeten förrättas af galärslafvar, lästa i kedjor, hvilkas antal i Neapel skall utgöra 5,000. De flesta grofva brott straffas här med sådan träldom.

Gatorna i Neapel, såsom i flera italienska städer, äro om nätterna icke upplysta. Men bodar, som för handelns skull äro med ljus försedda, och antalet af ekipager, som lysas med facklor, hindra på de större gatorna all olägenhet af mörker.

Oaktadt sin förträffliga belägenhet har Neapel brist på promenader. Den så kallade Villa Reale, nyligen anlagd i la Chiaja utmed hafsstranden, lär dock med tiden uppfylla hvad i den delen ännu saknas. Man har instängt en stor plats mellan sjön och husraden, medels ett järnstaket med murade nischer på vissa afstånd ifrån hvarandra, hvilka äro prydda med statyer och vaser. Tvenne långa alléer äro där dragna af planterade träd, hvilkas kronor sammansluta sig till en berså, dock ej högre än att utsikten åt hafvet ofvan dem lämnas fri ifrån höjden af de nära belägna husen. Dessa träd hafva ej ännu hunnit till nog stadga och frodighet. I hörnen af instängningen äro snygga paviljonger uppförda och mellan staketet och alléerna späda pomeransträd planterade, som med bastskärmar bevaras mot den påliggande hafsvinden. En vattenkonst anlägges midt i promenaden, hvartill figurerna, ännu endast af stuck, komma att huggas af marmor. I juli och augusti månader skall denna promenad vara i sin yppersta fägring. Där hålles då marknad. Paviljongerna och alléerna äro upplysta med kristallampor och man har tillfälle att i paviljongen supéra.

(Kungliga slottet.)

Tre teatrar äro under karnevalstiden härstädes öppna, Teatro S. Carlo, Nuovo och Fiorentino, så att man, fredagen undantagen, har tillfälle att alla aftnar se spektakel. Samma dag jag hitkom besåg jag Teatro S. Carlo, den största i världen, hvarest skådespel nu uppföras, och uppbyggd 1737 på 270 dagar. Den är förbunden med kungliga palatset. Dess yttre arkitektur tillkännagifver icke annat än ett vanligt hus. Men sex rader loger, utanpå beklädda med spegelglas och försedda med förgyllda lampetter göra inre utseendet så mycket rikare. Logerna äro mycket rymliga, på det man efter italienska bruket under skådespelen må kunna se sällskap. Man gaf operan Adone e Venere, hvartill musiken är af Pugnani, som själf anförde orkestern. Stilen var chromatisk och i allmänhet föga omtyckt, balletter och körer blandade i dramen på franskt vis, hvilket oaktadt ändå pantomimbaletter uppfördes emellan akterna. Första sångerskan, signora Balducci, hade en klar, flöjtlik stämma. En sopran, vid namn Roncaglia, ägde både röst och konst, och en annan sångare, Monbelli, en förträfflig tenorstämma. Men teatern är otacksam genom sin storlek, den inga röster förmå fylla. Jag skulle blott upprepa hvad jag tillförne sagt rörande italienska teatrarna, om jag beskrefve det sorl, som under skådespelet ofta betog åhöraren bruket af sina öron för musiken. Inrättningen af parterren var något olik den jag sett på teatrarna i Rom och Florens. Den var icke allenast försedd med bänkar, utan bänkarna tillika med skrank afdelade, så att hvar person hade sitt lilla afskilda rum att sitta i. I Neapel går bättre folk på parterren, äfven så gärna som i logerna, hvaremot romerska parterren mest inrymmer det sämre.

I förgårs afton besökte jag florentinska teatern, hvarest en operabuffa uppfördes, den andra af det slaget för innevarande karneval. Musiken var munter och behaglig och vann oändligen genom första sångerskan, signora Coltellini, hvars förträffliga röst, figur, och, det som i Italien är sällsynt, aktion gjorde alla tillstädesvarande det fullkomligaste nöje. Hon dansar ock med lika skicklighet som

hon sjunger. Natten därefter var festino eller Bal masqué på teatern S. Carlo, den jag äfven bevistade. Den företedde ett förtjusande skådespel. Hvar loge upplystes af tre stora hvita vaxljus, hvilkas sken mångdubblades mot spegelglasbeklädningen, så att de sex logeraderna sågo ut som sex stora kransar af eld, omgifvande den ovala salen. Teatern, dekorerad såsom en kolonnad med nischer och statyer både i fonden och på sidorna, var tillika med hela den öfriga salen upplyst af några och tjugu ljuskronor. Maskerna skola varit något öfver 1700, men i rummet var snarare tomt än trångt. Få karaktärsmasker syntes. Domino eller Nobles-venitiennes med bahut voro allmännaste dräkten. Man dansade, man formerade kotterier, man spelade och supérade i logerna. Det är på sådant sätt man här hämtar nöje af maskeraderna, som blott genom den frihet, man har att kläda sig som man vill under dominon och att välja sitt sällskap, skilja sig från en vanlig picknick. Men kvickt skämt och fintliga upptåg märkte jag ej här mer än i Rom.

I förgår spisade herr grefven af Haga med sina hofkavaljerer middag hos deras sicilianska majestäter, sedan bemälte herrar, klädda i svensk nationaldräkt, blifvit dem föreställda. Eftermiddagen framställde Strada di Toledo ett muntert och för en främling ovant skådespel. Så länge karnevalen varar, gifves torsdagar och söndagar maskerad, hvilken tager sin början strax på eftermiddagen, således att man i öppna vagnar maskerad promenerar, hvarvid vagnarna gärna inrättas på något däremot svarande figureradt sätt. Sådana promenerande masker syntes nu i myckenhet på den nämnda stora gatan och drogo med sig en oräknelig skara af nyfikna fotgängare.

I går afton supérade herr grefven af Haga med sin svit hos ryska ministern grefven Rasumoffsky, en man af mycken värld, som skall stått i stor nåd hos framlidna ryska storfurstinnan, och som det förljudes, därför af kejsarinnan blifvit skickad utrikes. Han njuter här vid hofvet utmärkt ynnest, särdeles af drottningen. Denna

aftonmåltid var präktig och svarade mot den lysande lefnad grefve Rasumoffsky i allmänhet för. Han har fått sin monarkinnas befallning att bidraga till herr grefvens af Haga nöje med lika nit, som om det vore hans egen öfverhet. I afton har herr grefven med sina hofkavaljerer bevistat en dominobal på kungliga slottet och var bjuden att där supéra samt utse några af dem att därvid göra sig sällskap, men herr grefven antog ej denna bjudning, då de icke samtliga därunder begrepos, utan förklarade, att han för hufvudvärks skull måste resa hem, och tog hela sin svit med sig. Vid hemkomsten fann herr grefven elden lös i sitt förmak. En under dessa dagars kyla nödig, men för eldstäderna allt för sträng eldning hade så glödgat den tunna muren, som ej höll mer än tre fingrars bredd, att en genom skorstenspipan lagd träbjälke blifvit antänd, och trossningen jämväl kommit i brand, hvilken bestod af bara spjälor. Elden visade sig bakom tapeten, men blef snart släckt, sedan tapet och trossning blifvit nedrifna.

Efter vår hitkomst har här varit fryskallt och visat sig snö, som i Neapel är så rart, att man fruktar, det kölden hitföljer nordiska prinsar. Ty när storfursten af Ryssland ej länge sedan var här, säges kölden hafva varit så stark, att orange- och vinväxten tagit skada. I dag har vädret ändrat sig till regn och storm. Nu har mitt bref medtagit en god del af natten och jag slutar för att använda resten till sömn.

(Trettiofemte brefvet: Katedralen, andra kyrkor, katakomber, hundgrottan m. m.)

Jag nämnde från Rom en katolsk påminnelse om Kristi födelse och uppenbarelse för de tre visa konungarna genom så kallade *presepj*. Man tillställer sådana i Neapel med än mera omsorg; och jag beság i förmiddags en dylik hos en förmögen köpman, som därtill användt vinden i sitt hus. Dekorationen föreställde ett landskap med höjder och dälder beklädda med gräs och mossa. Tre små fontäner gåfvo vatten. En mängd väl bildade kreatur syntes där betande, och 150 väl gjorda människofigurer af trä

med hufvuden af terre cuite och kläder af guld- och silfvertyg befolkade parken. De voro ungefär en half aln höga. Deras vaisselle var af guld och silfver, prydd med smaragder och andra stenar; byggnader, såsom slott, värdshus, kolonnader, voro strödda mellan klippor, skogar och sjöar. En del af dessa voro nätt skurna i trä, andra åter målade på skärmar, men med en hållning, som narrade ögat. Kostymen var i allt illa iakttagen, och hvem finner icke, att hela verket, huru lyckligt det ock måtte varit utfördt, var en barnlek? Jag har dock trott mig böra nämna det såsom ett prof af nationens lynne, af religionsfördomar och af en uppeldad inbillning, som se Guds ära befrämjad genom så fåfänga medel, och slösa möda och kostnad på gycklerier, som ingen sann uppbyggelse befordra.

(Beskrifning af en elefant.)

Den 4 supérade herr grefven af Haga med sin svit, min lilla person inbegripen, hos prins Belmonte, hans sicilianska majestäts maggior duomo maggiore. Denne herres rum i fjärde våningen voro 115 trappsteg ifrån gatan och hvarken mycket stora eller präktiga. Sällskapet bestod af några och fyrtio personer. Måltiden var anständig, men blott i en anrättning med dessert på en gång med maten. Sådant skall allmännaste bruket vara i Neapel. Utom vanlig betjäning uppassade tjugufyra gardessoldater vid bordet.

I går afton var så kallad akademi, en assemblée som alla fredagar anställes i Albergo Reale för adeln och jämväl bevistas af de kungliga. Man roar sig i flera rum med dans, konsert, kort- och biljardspel. Jag får ej tid att denna gång beskrifva den utförligare.

(Trettiosjätte brefvet: Portici, Herculanum.
Trettiosjunde brefvet: Antika böcker, målningar och mynt.)

Man fortfar att betyga herr grefven af Haga sin vördnad genom supéer och fêter. I förgår bevistade jag en sådan för samma herre hos en rik engelsman lord Tilney, som här nedsatt sig och håller ett präktigt hus. Sällskapet, bestående af de förnämsta enskilda personer i

Neapel och hela le corps diplomatique, utgjorde omkring sjuttio till antalet. En fil af sex dyrbart möblerade rum förde till ett rikt upplyst galleri, där bordet var anrättadt. Öfverflöd af läckerheter i mat och vin samt dessert svarade mot en talrik betjäning, officiers, kammartjänare, lakejer, löpare, klädda i siden och sammet eller rika guld- och silfversmidda livréer. Efter måltiden samlades sällskapet i en salong, där conversazionen fortsattes till klockan efter ett på natten. I går afton supérade jag hos il Bali Gaëtani, minister ifrån Malta. Herr grefven af Haga, som bevistat conversazionen hos prinsessan Belmonte, kom ej till denna måltid förrän efter klockan tolf, så att den först half ett tog sin början.

Neapels herrliga klimat har hittills visat sig med bara oväder. Efter några dagars kyla vid vår hitkomst hafva följt dagliga störtregn och stormar, stundom med åskslag och ljungande. Somliga dagar hafva himmel och jord synts förblandade och Vesuvii breda axlar varit snöklädda samt hans rökstod insvept i molnen. En storm i Neapel låter förskräcklig. Det händer, att vagnar midt på gatan blåsa ikull. Nu slutar jag, färdig att stiga i vagnen för att besöka Pompeji.

TRETTIOÅTTONDE BREFVET.

Neapel den 13 februari 1784.

Emellan mina kanslisysslor skyndar jag mig att på färsk gärning göra reda för min resa till Pompeji. Jag hade den äran i går att vara herr grefven af Haga dit följaktig i sällskap med hans öfriga svit och några förnäma utlänningar.

(Beskrifning af Pompeji.)

Gräfningarna i Pompeji hafva uppdagat flera byggnader och bland andra en amfiteater, hvars grundritning herr de Vega visade mig; men de hafva åter blifvit igenkastade. Gräfningarna fortsättes nu lamt af trettiofyra personer om dagen. Under vårt besök upphämtades några lerkrukor utur jorden, föga sällsynta och kan hända ditlagda för att gifva herr grefven af Haga det nöjet att se en lycklig gräfning.

Från Pompeji, som ligger något högländt på ett af berg inneslutet vidsträckt fält, har man utsikt åt en vacker hafsvik och tvärt däröfver åt Castellamare samt den forna staden Stabiæ. Den undergick samma öde som Herculanum och Pompeji, har ock under gruset först i våra tider blifvit igenfunnen, men gräfningen därstädes är inställd, och staden företer inga andra synmål ofvan jord än blott igenkastade ask- och jordhögar, som ej reta nyfikenheten att betrakta den på närmare håll. I sjöviken ligger en liten holme med ett slott, som heter Revigliano, och gifver en behaglig förhöjning åt denna lefvande landskapstafla.

Sedan vi frukosterat af kall mat i en af Pompejis gamla kamrar, återanträddes resan till Neapel. I Portici gaf grefve Rasumoffsky middagsmåltid i en villa, som han där äger, åt herr grefven af Haga med hela dess sällskap. Men klockan var sex, innan vi kommo till bords. Murarna därstädes voro prydda med kopparstycken, bland hvilka jag igenkände en utsikt af Flötsund, graverad af Hackert, som för tjugu år sedan var i Sverige.

(Trettionionde brefvet: Vergilii och Sannazaros grafvar.)

I går gjorde jag med herr grefven af Haga och flera af hans svit en promenad till Pozzuoli. Denna stad, belägen sex till sju italienska mil väster ifrån Neapel, hette fordom Puteoli, var först anlagd af greker och sedermera en florerande romersk koloni. Man besöker den för dess vackra antikviteters skull, men själfva vägen dit är redan intressant. Naturen framställer där de skönaste utsikter, emellan hafs-

viken vid södra sidan, där man blir varse flera holmar och ytterst öarna Nisida och Capri, samt väl bevuxna höjder och kullar i norr, liksom beströdda med murar och forntidsöfverlefvor.

Pozzuoli, såsom stad betraktad, har mycket förlorat af sitt gamla anseende och hyser nu ej mer än 10,000 själar. Den är illa byggd, osnygg och liten, och ser på afstånd ut, som den bestod blott af tomma, afbrända murar, en utsikt som den delar med de flesta italienska småstäder i anseende till de platta taken och de öppna gluggarna i stället för fönster. En myckenhet tiggare vittnade om fattigdomen därstädes. De trugade sig att göra små tjänster, att visa väg och få anledning att begära drickspenningar.

Från höjden, hvarpå staden är belägen, upptäcker man det vackraste land. Ett öppet haf, öar och landtuddar göra taflan på en gång stor, omskiftad och lefvande. Ett tempel, som påstås hafva varit helgadt åt Jupiter Serapis, är Pozzuolis förnämsta ålderdomsminnesmärke. Efter herr Biörnståhls berättelse skall en svensk, Carl Fredman, som varit konsul i Neapel och sedermera uppehållit sig i Pisa, upptäckt detta tempel 1751.

(Beskrifning af templet, Solfatara m. m.)

Som det i går var maskerad, så blefvo vi vid återresan till Neapel i skymningen varse små troppar af landtfolk, som i det gröna, under bar himmel njöto detta nöje och i enfaldig förklädning dansade efter basktrummor. Det var en lefvande pastoral, värdig Theokrits kväden, och som realiserade ett skaldslag, hvilket i våra nordiska klimat synes vara ett tomt tankespel. När vi kommo till Neapel, funno vi många öppna vagnar fulla med masker i full rörelse, och stadens lysande lustbarheter efterträdde för våra ögon landets enkla, men mera rörande. I synnerhet var Strada di Toledo en munter och lefvande skådebana, hvarest trängsel gjorde framfarten besvärlig. Vi sågo där kuskar klädda som Polichinelle och lakejer som Pierrot i italienska

komedien. En mängd andra ekipager för maskerade åskådare, fotgängare i hela skaror, facklor och de väl upplysta bodarna gjorde skådespelet ännu rikare och föreställde Neapels karneval i all dess prakt.

Jag skall fylla det återstående rummet i detta bref med de förnämsta resandes namn, som på en tid med herr grefven af Haga vistas härstädes. Bland dem är grefve Chinon, abbé Labdan, grefve Hauteford, M. d'Alet, master Berry med dess båda vackra döttrar, hvilka vi redan lärt känna i Florens och sedermera sett i Rom. Men tillika bevistas här karnevalen af milady Warren, ett förnämt fruntimmer, som skall varit hofmästarinna hos något af de kungliga barnen i England, jämte hennes svåger sir Warren, riddare af Bath-orden, af milady Forster, grefvens af Bristol dotter, af grefve Reventlow, dansk envoyé vid svenska hofvet, med dess fru, af grefvinnan Stollberg, chanoinesse i ett tyskt kapitel, af prins Esterhazy, en ung herre från Ungern, officer i österrikisk tjänst med dess guvernör M. d'Atilly, af grefvinnan Skavronsky och prins Jusupoff från Ryssland. Vår svenska koloni är ock förstärkt med herrar Hildebrand, Kempe och Wettervik, kommande från Rom, samt med baron Louis de Geer och löjtnant Hejkensköld, som för några dagar sedan hit anlände från Paris.

FYRTIONDE BFEFVET.

Neapel den 19 februari 1784.

I förgår om aftonen bevistade herr grefven af Haga balen på kungliga slottet och supérade därstädes. I går förmiddags beság samma herre amiralitetet, som icke lär vara betydligt, åtminstone icke rikt på krigsskepp, af hvilka

blott två skola vara i tjänstfärdigt tillstånd, och i går om aftonen gaf åter grefve Rasumoffsky en stor måltid åt denna höga främling, hvarvid jag hade den äran att vara närvarande.

Jag ägde ock den lyckan att jämte flera mina landsmän deltaga i vår förtäckta monarks i går förnyade promenad till den intressanta nejden på västra sidan om Neapel, hvarest vi, oaktadt regnaktigt väder, med nöje besågo många både genom naturens behaglighet och ålderdomens minnesmärken synvärda ställen.

Vi stego ombord på båtar vid Pozzuoli och läto ro oss öfver hafsviken till Baja. Denna lilla sjöresa räckte en timme. Båtarna, som till dylika öfverfarter nyttjas, bära, utom roddarna, åtta till tio personer. På roddarnas armar blef jag varse inristade bokstäfver, tecken och figurer af helgon, ja till och med årtalssiffrorna, då denna gravering blifvit förrättad. Sådana märken tros tjäna till förvaringsmedel mot hafvets farligheter. De utstickas med nålar och i skårorna ingnides en blå färg, som aldrig går ut.

(Beskrifning af trakten kring Baja. Fyrtioförsta brefvet: Utfärd till Pozzuolitrakten med grefven af Haga.)

Vi återkommo till Neapel klockan half sju om aftonen. Vi kände under resan i öppna luften flerstädes stark svafvellukt. Jag bevistade sedermera den så kallade Akademien, hvilken jag nämnt i ett af mina bref, men så hastigt, att jag därom måste förklara mig närmare. Det är en assemblée, som hålles hvar tisdags och fredags afton i Albergo Reale, och är egentligen inrättad för hofvet och adeln. Man roar sig där med att höra musik, att dansa och att spela kort. Salen, som nyttjas till dessa tidsfördrif, är ett vackert galleri, upplyst af åtta eller tio ljuskronor. Utåt långsidorna är den försedd med bänkar för dem, som icke spela eller dansa, och orkestern har sitt ställe främst i rummet. Hvarken till storlek eller fägring är denna sal jämlik börssalen i Stockholm. Af tre till fyra hundra personer, som nu voro där församlade, var det trångt. På ena långsidan kommunicerar galleriet med åtskilliga

smärre rum, egentligen inrättade för spelpartier; och i ett funnos glacer och andra förfriskningar. Akademien begyntes med konsert. Signora Balducci och signora Coltellini sjöngo arier, och emellan dem spelades symfonier. Därefter öppnades balen. Klockan half nio ankommo konungen och drottningen utan ståt. Drottningen intog sitt ställe främst vid orkestern. Konungen gick efter en liten stund ut i biljardsalen och gjorde där sitt parti med grefve Rasumoffsky och en annan hofkavaljer. Hans majestät tycktes af detta tidsfördrif vara mycket road.

Senare förfogade jag mig till första statsministern, markis della Sambucca, som gaf herr grefven af Haga och ett sällskap af ungefär sjuttio personer en stor aftonmåltid. Markis della Sambuccas hus är präktigt. En mängd stora rum, alla möblerade med siden, med dyrbara speglar, marmor och förgyllningar, svarade emot ett med kostbarhet och smak anrättadt bord. Jag anmärkte därvid en dyrbar servis af neapolitanskt porslin. På hvart fat och tallrik var en särskild vy af något slott, ruin eller landskap kring hufvudstaden med lifliga färger målad. På bräddarna voro kameer föreställda efter farnesiska museum. Sällskapet åtskildes klockan ett. Såsom en nog sällsynt märkvärdighet, hörande till markis della Sambuccas hus, får jag anföra, att hans fru bär Malteserorden i ett svart axelband. Denna för hennes kön ovanliga prydnad är ett galanteri af orden till vedermäle af dess tacksamhet för de tjänster, den njutit af hennes man.

FYRTIOANDRA BREFVET.

Neapel den 25 februari 1784.

Besöket på Vesuvius gick för sig den tjuguförsta. Herr grefven af Haga med sin svit samt åtskilliga främmande

damer och kavaljerer begåfvo sig klockan elfva förmiddagen till Portici, som är beläget på västra sidan af bergets fot. Klockan tolf satte vi oss där på åsnor och anträdde uppfarten vid Resina. Den väg vi togo är bekvämligast bland de tre, som leda uppför detta ryktbara berg. Vi färdades på detta sätt ungefär tre italienska mil på en stig, som icke var mycket brant och hvaraf den nedre hälften var omgifven med vingårdar och planteringar af fikon- samt andra fruktträd, omstängda med murar af lavasten. Det är där, som det röda vinet växer, kändt under namn af Lacrimae Christi och hvaraf man gör stort väsen. Jag fann det mera starkt än smakligt och alldeles icke böra föras ibland likörvin, ifall ej däraf finnes någon annan variation än det slag, jag hade tillfälle att smaka. Den öfriga hälften af vår ridt var mindre angenäm. Stora kullar af sammanvräkt aska, oformliga rösen af lava i större och mindre klumpar och skärfvor, liknande grusig och mullblandad smedjeslagg, omgåfvo oss på alla sidor. Jag såg där inga andra växter än en art buskar med långa spjutlika skott, och ett slags högvuxna rör, som voro vissnade. Emellertid utvidgades vår synkrets. Neapel föreställdes oss såsom en platå på ett bord. Dess sjövik, posilippiska och miseniska uddarna, öarna Procida och Ischia förökade taflans rikedom, och solen speglade sig i hafvet mellan oräkneliga segel.

Klockan ett hade vi hunnit till foten af bergets pik och efter allmän beräkning till halfparten af dess lodräta höjd öfver vattenbrynet. En fyra hundra famnar bred däld skiljer där Vesuvius ifrån dess granne, berget Somma. Denna däld kallas Atrio del Cavallo, kanhända emedan man därstädes vid uppfarten till Vesuvius måste sitta af. Berget Somma, hvilket genom en optisk synvilla i Neapel visar sig nästan lika högt med Vesuvius, fanns nu vara ansenligt lägre. Det består af klippor, hvilkas spetsar tyckas vara afbrutna och nedstörtade. Lavaströmmar och dess förstörda skick intyga, att det äfven varit en gammal eldstad.

Den återstående koniska spetsen är ganska brant. Vi stego därför af åsnorna och nyttjade våra fötter. Här synes ej mera tecken till vegetation. Denna bergstopp består åter af två olika beskaffade delar: den nedersta sammansatt af idel vulkanisk aska, liknande sand eller mörkt grus med inblandade lösa stenar, den öfversta af större pimpstenar. Den förra är ganska besvärlig att bestiga. Det lösa gruset rasar nedför vid hvart steg, så att man behöfver hjälp af karlar, som vid detta tillfälle mot betalning äro följaktige. Gemenligen biträda två karlar hvar resande. De hafva hängslen öfver axlarna, i hvilka man fattar med händerna och låter så släpa sig uppåt.* Herr grefven af Haga och damerna läto sig bäras på träbårar. Denna ofantliga askhög är ändå icke så brant som den öfversta toppen, skild från den förra genom ett slags afsättning och alldeles till formen lik en sockertopp samt bestående af bara hvassa hällar och skärfvor, hvilka sönderskära skor och stöflar. Klockan tre kvart till tre fann jag mig omsider, efter halfannan timmes vandring till fots, på brädden af eldgrafven eller kratern. Jag skådade ned i denna förfärliga skorsten, hvars omkrets är ett tusen famnar. Det är en brant afgrund, där elden på vissa sällen underfrätt den ofvanliggande bergskorpan. En tjock rök i ljusa hvirflar med inblandning af den blossande rodnad, som utmärker lågors närvaro, uppfyllde dess vidd och sväfvade ända från dess förborgade botten till grannskapet af skyarna. När röken stundom af vädret något undanfördes, syntes styckevis kraterns inre väggar. De bestodo af knaggliga svarta klippor af sammangyttrad sten, åtskilda genom djupa klyftor. Berget kändes varmt under fötterna. Salmiak och svafvel i större och mindre stycken omkantade mynningen. Ur flera hål på bergets yttre sluttning framträngde mindre rökar med svafvellukt. Men hvad som gjorde det hiskligaste intryck var det gräsliga buller, den sjudning och den gäsning, som spordes på djupet af denna brinnande

* Karlen med hängslena går naturligtvis före den resande. Den andra går vanligen efter och skjuter på.

grufva. Det var oupphörligt, men knaggligt och ojämt, likt ett brusande hafs, hvars vågor af stormen slås emot klippor. Den öfre bergkransen, som innesluter öppningen, kunde för rökens skull icke på en gång öfverses; dock märktes, att den var af ojämn höjd samt ömsom sänkte och höjde sig. Röken, som af vädret kastades åt öster, betog oss utsikten öfver landet åt den sidan.

Hela Vesuvii branta topp är ögonskenligen tillkommen, äfvensom Monte Nuovo, genom aska och stenkastning. Askan, såsom lättare, har blifvit drifven längre från kratern och tilldanat toppens fot, hvaremot de tyngre stenklimparna stannat närmare till mynningen och formerat spetsen. Vesuvius är en Protevs, som ofta förändrar sitt utseende. Hvart utbrott gifver dess topp en ny skapnad: stundom nedsjunker den i gapet, underminerad af den invärtes branden, stundom uppskjutas grushopar till nya berg. Den bekanta naturforskaren padre della Torre gick flera gånger ett stycke ned i kratern. Dess väggar voro då sluttande, men äro nu så branta och till en del undergräfda, att ett sådant försök visserligen vore ogörligt. Vesuvii lodräta höjd öfver vattenbrynet räknas till två tusen alnar. Att komma nedför berget tillbaka gick ganska lätt och fort. Vi måste för dess branta belägenhets skull nästan springa och tillbragte således blott en half timme på samma väg, som nyss fordrat en och en half. I Atrio del Cavallo spisade vi middag af medförd kall mat, och klockan fyra satte vi oss åter på våra åsnor. Denna kavalkad af några och trettio personer, vårdslöst klädda, en och en efter hvarannan på borickor, som hvardera af en karl leddes vid munnen med en repstump och efterföljdes af en annan karl, som höll i svansen, var en scen, värdig att beskrifvas af Scarron. Vi följde vid nedfarten 1779 års lavaström, omgifna af stora slaggsamlingar. Klockan half sex voro vi i Portici och strax efter sex i Neapel. Sedan det blifvit mörkt, märkte vi, att berget gaf eld. Den liknade ett rödt och rökigt bloss, som hvarannan eller tredje minut tändes och slocknade. Vesuvius tycktes vilja salutera de långväga

gäster, som denna dag besökt honom. Han har ock brunnit de följande kvällarna.

(*Notiser ur Vesuvii historia.*)

Jag skall nu fylla det återstående af papperet med hvarjehanda strödda anteckningar, hvartill mig lämnas ämnen af karnevalen, som med fettisdagen i går gick till slut. Jag har tillförne omtalat promenader under mask, som härstädes gifvit mig mycket nöje, och tror mig, utan att förtjäna förebråelse för repetition, kunna därom något tillägga. I söndags eftermiddag (den tjuguandra) såg jag detta skådespel i all dess prakt. Maskerna åkte då i öppna vagnar upp- och utföre de största gatorna till en myckenhet som ej förr visat sig. En del af dessa vagnar voro väl helt simpla, men andra däremot så mycket mera prydda och inrättade i likstämmighet med maskernas karaktär. Jag såg ett tåg, som föreställde en romersk triumf. Vagnen var bespänd med sexton hästar; slafvar bundna med kedjor, musikanter och krigsfolk beledsagade den, alla klädda efter behörig kostym. Ett annat tåg afbildade en landthögtid, sådan som i vissa provinser af detta rike skall brukas, då man efter fulländad skörd begifver sig till kyrkan att tacka Gud därför. En vagn med musik af fioler och basktrummor gick främst. Därefter följde en ganska stor vagn, hvari sutto fjorton personer i landtmannakläder med herdestafvar. Vagnen var öfverskyggad af ett grönskande träd och hjulen lindade med löf. Prinsen af Stigliano hade bakpå sin vagn sex musikanter, som spelade på fioler och valdthorn. De flesta masker voro klädda i domino och bahut, hästarna merändels smyckade med höga fjäderbuskar i hufvudet, flerfärgade bandrosor i manen och guld- och silfversmidda seltyg. Konungen och drottningen åkte i hvar sin vagn med hästar, som buro täcken af silfvertyg. När vagnar möttes, som skedde i hvart ögonblick, kastade man därur dragéer eller sockerkulor på hvarandra, hvilka medfördes i korgar. Ju mera häraf kastades, ju mera aktning utmärkte det. Och att förekomma all olägenhet af denna vänliga

bombardering betäckte man sig med små runda sköldar. Konungen fick en sådan mängd dragéer i sin vagn, att han flera gånger måste fara in på slottsborggården att tömma den. Många omaskerade åkte jämväl omkring i präktiga ekipager, på hvilka här i staden är öfverflöd. Markskriare samlade emellertid folkskockar omkring sig med sina konstmakerier. Bland den oräkneliga skaran, som till fots uppfyllde gator och torg, såg jag gossar gå barfota med svarta masker för ansiktet. Andra slogos om dragéer, som fallit på gatan. Patruller redo allestädes omkring för att hindra oordning. Jag märkte ock ingen annan förefalla än stoj och skrik och hvarjehanda lustiga upptåg, som utmärkte en glädtighet, hvilken gick ända till yrsel och hvarom en nordens inbyggare föga kan göra sig begrepp, innan han sett detta lyckliga folkslag.

För två år sedan skall konungen, som mycket älskar detta slags lustbarheter, hafva tillställt en dylik promenad af masker, som föreställt turkiska kejsarens tåg till Mekka och kostat fyrtio tusen neapolitanska dukater.

I går afton var sista maskeraden för denna karneval på teatern San Carlo. Jag bevistade densamma, men har ingenting att tillägga hvad jag om en sådan bal i samma präktiga operahus tillförne meddelat, utom den för detta tillfälle särskilda omständighet, att herr grefven af Haga surprenerade drottningen med en kadrill af lappar, som förde björnar med sig.

I dag är askonsdag, då alla goda katoliker, till begynnelse af fastan och tecken af syndabot, vid mässans slut strö aska på sina hufvuden utur ett käril, som, däraf uppfylldt, står på altaret.

Men jag skall väl ock förtälja, att jag varit till hofs. Herr presidentssekreteraren Franc och jag blefvo i förgår om aftonen presenterade för deras sicilianska majestäter vid tillfälle af balen på kungliga slottet, den herr grefven af Haga med sina hofkavaljerer äfven bevistade, alla klädda i svenska nationaldräkten. De kungliga rummen äro stora, beklädda med damast och sammet samt försedda med sköna

plafonder. Balen var icke mycket munter, ehuru ingen etikett tvingade nöjet. De flesta dansande fruntimmer voro klädda i negligée och alla officerare i uniform. Drottningen dansade med markis di Corleto en kontradans och med herr grefven af Haga en menuett. Hon bar en polonäs af mörkgrått satin med couleur de chair kjol och garnityr. Prakt gjorde henne icke lysande, men denna prinsessas behag, förenade med en passande värdighet, verka mer än lånta prydnader. Hon har ljust hår, blåa ögon, fylligt ansikte, låg panna och nog syskontycke af kejsaren. Hon är väl växt och kan hvarken sägas vara lång eller liten. Hon bemöter främlingar med mycken nåd. Mig frågade hon, om jag förr varit i Italien, och sade sig åter med nöje göra tvenne svenskars bekantskap.

Konungen deltog icke i balen, utan spelade pharao i ett rum innanför danssalen till klockan tolf om natten. Denne herre är mycket lång, smal, axelbred och väl växt. Ansiktet är långt, näsan stor, munnen bred, ögonen ljusblå, hela utseendet godt, raskt och muntert. Sitt ljusa hår stryker han åt nacken utan tupé, och hårlockarna vid öronen låter han infläta i bakhåret. Hans klädnad är simpel, mest bär han liparotiska kårens uniform, som är grön med rödt foder, uppslag och krage samt hvit väst, men denna afton var han klädd i brun klädesfrack. På bröstet bär han tre stjärnor under hvarandra, tillhörande S:t Januarii, Helge Andes och Carl III:s orden. Hans väsen är ganska fritt och okonstladt.

FYRTIOTREDJE BREFVET.

Neapel den 27 februari 1784.

I förgår, nyss sedan jag skrifvit mitt sista bref, tilläts mig åter att göra en promenad i herr grefvens af Haga

sällskap väster ut om Neapel. Vi åkte först till Pozzuoli och togo därifrån vägen sedermera i nordväst mellan Monte Barbaro och Monte Nuovo norr om sjön Averno. På dess strand lämnade vi nedan om oss till vänster ett gammalt halfförstördt rundt tempel, hvilket tillägnas Apollo eller Deus Avernus. Det gifver förhöjning åt utsikten öfver bemälte sjö, näset mellan densamma och hafvet, Miseniska bergsudden och Baja på dess klippa, hvilken utsikt jag önskat mig kunna afteckna.

(*Cumæ's amfiteater och ruiner.*)

I går bevistade jag ett nytt slags lustbarhet. Konungen hade låtit anställa en jakt i sin djurgård Astroni. Drottningen hämtade herr grefven af Haga med sin kalesch klockan half elfva förmiddagen för att däraf vara åskådare. Parken Astroni, där konungen har ett jaktslott, är belägen norr om sjön Agnano och är visserligen en utbrunnen vulkan. Den är sex mil omkring foten, hvarifrån ett rundt berg reser sig, hvilket som en krans omfattar en däld, som har likhet af en krater. De omgifvande bergväggarna bestå af lava, pimpsten och aska samt äro till större delen bevuxna med vacker löfskog. Högt uppå deras rygg är en mur uppförd, som instänger lustparken. Midt i den nämnda dälden är en sjö belägen, som dock kan räknas för en af de smärre. Dälden är för öfrigt helt slät och nyttjas till exerceringsplats med krigsfolk. Konungen företog en sådan öfning med sina liparoter, en trupp af åtta hundra man, den han själf upprättat och nyttjar till tjänstgöring vid sina jakter och sjöresor samt till uppassning vid sitt bord, då högtidliga tillfällen inträffa. Manskapet är valdt utur andra regementen och består af idel resliga, väl växta karlar. De betalas väl. Hvar soldat har två carliner om dagen, som svara mot 8 skilling svenskt mynt, och särskildt tre carliner i arfvode för hvar jakt, hvarvid han gör biträde. Som det stundom händer, att tre jakter anställas på en dag, så har en liparot i sådant fall utom sin vanliga sold nio carliner i traktamente.

Konungen hade själf varit i Astroni sedan klockan tre om morgonen. Ett stort antal åskådare infann sig efterhand, och hela backen ifrån landsvägen uppåt parken var täckt af vagnar. Hans majestät kommenderade själf till häst sina trupper. De gjorde flerahanda rörelser och gåfvo salfvor utur handgevären, som, änskönt något ojämnt skjutne, genom det upprepade genljudet mot berg och skog gjorde god verkan. De, som förstodo sig på krigsöfningar, sade mig, att liparoterna gjorde handgreppen bättre än evolutioner och marscher. En synnerlig färdighet hade de att endast efter musik, utan kommandoord, förrätta en del af exercisen.

Sedan krigsöfningen efter två timmar var slut, togo soldaterna på sig skogsjackor och yxor på axlarna för att inringa djuren till jakt. Skallet instängde och framdref stora skockar af hjortar, hindar och vildsvin. Trummornas buller, hundarnas skall, skott på skott utgjorde en i sitt slag icke obehaglig musik. Några svenska kavaljerer voro tillika med konungen af Neapel och hans herrar till häst och förföljde med lansen i hand de djur, som nedkommo på slätten, af hvilka åtskilliga ihjälstuckos. Jag är så litet jägare, att jag fann detta slaktande ohyggligt. Jag såg med ömkan en hjort, som blifvit sårad, med möda släpa sig fram, sönderslitas af hundarna och ändtligen med många styng genomborras. Tvenne jakter anställdes. Hvardera påstod något öfver en timme. Några och trettio djur blefvo dödade. Hela hofvet, de främmande och många andra åskådare, af konungen kvarbjudna, spisade middagsmåltid i tält. Därpå skedde återresan till Neapel, där en otalig menighet med fägnadsbetygelser omgaf och mottog sin öfverhet.

Jag måste göra Neapel rättvisa och afbedja hvad jag nyss efter hitkomsten sade om dess luftstreck. Så obehaglig väderleken var den första hälften af innevarande månad, så angenäm har den varit under den senare. En blid sol upplifvar naturen och blandar sin värme med den välgörande ånga, som nyss upprunna växter pläga meddela

vårluften. Marken, som stundom vattnas af ljumma regnskurar, är emaljerad af anemoner och violer. Träden bära redan späda löf och en del står i blomma. Aftonstunderna äro i synnerhet förträffliga. Himmelen är beströdd med gyllene molnfläckar, och den nedgående solen purprar de aflägsna bergsspetsarna med sina brutna strålar.

I dag har jag besett porslinsfabriken på kungliga slottet och klosterkyrkan S. Chiara. Den förra är anlagd för få år sedan och sysselsätter dagligen åttiotre personer. Utom så kalladt engelskt eller stenporslin samt andra slag, ärnade till allmänt bruk, tillverkas där ganska vackra arbeten af biskuit efter de makalösa modeller, som finnas i samlingarna både i Portici och annorstädes. Jag blef varse mångfaldiga byster och vaser, förträffligt gjorda, hvilka jag af deras urbilder igenkände. Jag har redan omtalat en präktig bordservis från denna fabrik i markis della Sambuccas hus. Ett helt magasin var fullt med figurer, tjänande till bordplatåer, i likhet med de sachsiska, men, som mig syntes, mindre lyckliga. Konungen har inom sin borg äfven låtit inrätta en hautelissefabrik, men tiden tillät mig ej att beskåda densamma.

Det ofvannämnda klostret är för inemot 500 år sedan uppbygdt för nunnor af franciskanerorden, af huggen sten med grofva pilastrer, i den så kallade götiska eller medelålderns plumpa stil. Men om byggnaden saknar utvärtes prydnader, är den invärtes försedd med dess flera. Kyrkan blänker af marmor, förgyllning och målningar. Flera kapell och grafvårdar förtjäna betraktas. Bakom altaret eller utur presbyteren är kyrkan genom en hvälfd gång förbunden med nunnornas boning. Den är icke allenast sluten med järngaller, utan korsen af gallren äro jämväl försedda med en tvärhand långa järnspetsar, vända utifrån klosterrummet, för att afhålla obehöriga besök. Jag såg däremellan nunnorna, klädda i svarta mantlar med hvita dok och halskläden. En del voro unga och tycktes icke vara skapade för den världsförsakelse, ett förvilladt religionsnit

dem ålagt. Stiftelsen är gjord för 400, men nu skall deras antal ej öfverstiga 250.

I ett annat nunnekloster har jag sett genom hvad ytterligare anstalter man förvarar sådana lifstidsfångar från allt profant umgänge. I muren, som afstängde nunnornas rum från förstugan, var en öppning, i hvilken en kring sin axel horisontalt rörlig cylinder var inpassad. I dess ena sida var en hylla inrättad. När en köpman vill sälja något åt nunnorna, lägger han sin vara på denna hylla. Därpå omvrides cylindern, så att nunnan innanför må kunna bese varan utan att själf synas, och genom en ny omvridning antingen lämna den eller penningar för densamma tillbaka. Det så kallade talrummet (parloir), som nyttjas till samtal mellan nunnorna och deras anhöriga, är afskildt ifrån deras boning med dubbla järngaller, som sitta en half aln ifrån hvarandra. De besökande stanna utanför och nunnan innanför detta gallerskrank, då de på afstånd kunna få se och språka med hvarandra. Dessa fängelselika förvaringsmedel skola dock vara aflagda i Neapels flesta kloster, så att nunnorna utan synnerligt tvång kunna emottaga besök af sina bekanta.

I morgon skola vi göra en resa till Pesto. Jag lofvar mig däraf mycket nöje.

FYRTIOFJÄRDE BREFVET.

Neapel den 2 mars 1784.

Den 28 februari klockan tio förmiddagen reste jag i sällskap med professor Sergel till Pesto. Herr grefven af Haga, som, beledsagad af friherrarna Armfelt och Essen, företog samma resa, spisade först middag med deras sicilianska majestäter i Portici. Vi tillryggalade sju poster

och ankommo klockan fem eftermiddagen till den lilla staden Eboli.

Vägen var öfvermåttan god, bred och jämn, bestående, af en väl underhållen chaussée. Postiljonerna körde opåminde så fort, att vi på femtio italienska mil ej tillbragte mer än sju timmar. Neapolitanska hästarna äro de lättaste och eldigaste jag åkt efter. Resan var på det högsta behaglig genom ombyte af vackra belägenheter och utsikter, som utgöra en verklig skola för en landskapsmålare. Vi följde hafskusten tämligen nära genom Portici till Torre dell' Annunciata, men där lämnade vi sjön, som buktar omkring den udde, på hvilken Sorrento och Massa ligga, och foro sedermera genom dälder, uppodlade till åkrar, hvilka på en gång buro säd, fruktträd och vinrankor. Vi voro på sidorna omgifna af gröna berg i form än af pyramider, än af koner, än af stora fyrkantiga massor, liknande fästningsmurar, höljda med skyar och snö. En mängd små städer och fläckar genomforos. Andra lågo i dälder nedom våra fötter, andra omringade bergshöjderna i flera afsättningar ända upp till spetsarna. Dessa äro ock liksom späckade med små runda torn, hvarest man om hösten fångar vilda dufvor. Man slungar stenar i luften, efter hvilka dufvorna flyga och sänka sig, till dess att de fastna i nät, som äro utspända nedemot marken.

Vid byarna blef jag varse ett slags murade golf eller lafvar under bar himmel. Dessa nyttjas till tröskning. Sädeskärfvarna uppresas där först, så att de få väl soltorkas. Sedan nedläggas de och man kör med oxar en vält öfver dem, hvarmedelst kornen utfalla.

Marken var öfverallt frodigt grönskande, betäckt med narcisser och tacetter, häckar af utslagna buskar, betande hjordar af får, getter och bufflar. Luften var sommarvarm. Icke långt från Eboli lämnade vi till höger en liten skog af pomeransträd.

Salerno, den bästa stad vi genomreste, har spelat en lysande roll i medeltiden och var säte för en mäktig hertig. Den ligger på berg och är omfattad af en vacker sjövik.

Det är Neapel i smått. Utsikten är förträfflig, gatorna smala. Katedralkyrkan är en vidsträckt byggnad. Dess inre arkitektur är i god smak och murarna helt hvita. Två kolonner af verde antico sades längesedan vara ditförda ifrån Pesto. Grafvårdar visas efter påfven Gregorius VII och efter den bekanta Procida, som tillställde sicilianska aftonsången 1282.

Eboli är en dålig stad emellan bergen. Vi hade herr grefvens af Haga befallning att för honom beställa rum. Denna förrättning var svår, ty värdshuset var aflägset och hade ej mer än två sängar. Ett franciskanerkloster, som därnäst kom i öfvervägande, hade endast små usla celluler och hårda madrasser. Ändtligen tillbjödo tvenne borgare sitt hus. Det var utan fönster, allenast försedt med träluckor, fullt af spindelväf och annan osnygghet, så att det såg ut att ej hafva varit sopat på flera år. De nakna murarna voro smutsiga och fläckade. Ljus kunde ej fås, utan blott lampor. Men nöden hade ingen lag. Vi antogo tillbudet. Borgarna skaffade nödigt antal sängar. Herr grefven, som kom klockan tio om aftonen, var nöjd och sof till klockan fem följande morgon. Vädret var så vackert, att medan hans säng bäddades, spatserade jag med honom på fältet i månskenet.

Den 29 klockan sju om morgonen reste vi från Eboli och hade ett postombyte, innan vi framkommo till Pesto. Vi reste förbi kungliga lustslottet Persano, som ligger mellan tvenne åar, hvilka på färja öfverforos. Det är beläget på en höjd, omgifvet med vackra skogsparker. Men konsten har föga del i dess prydnad. Ifrån Persano till Pesto var vägen gropig och illa vårdad samt landet nästan öde. Vi hade där en kedja berg öster om oss och hafvet i väster, ifrån hvilket vi endast voro skilda genom en flak sandhed utan odling.

Pesto är en by, sextiosex italienska mil ifrån Neapel, belägen i Principato Citra och äger i sitt grannskap ruiner, som på en tid af trettio år lockat många resande att göra dem besök. De äro lämningar af den forna staden Pæstum

eller Poseidonia i Lukanien, som Solinus säger hafva varit anlagd af dorer och Strabo berättar blifvit eröfrad af samniterna samt med dem fallit under Roms herrskap. Dessa kvarlefvors ålder af flera hundrade år före Rom, deras fägring och goda konservation göra dem märkvärdiga. De bestå egentligen i tre rektangulära byggnader, omgifna med kolonner och förmodligen nyttjade till tempel.

(*Beskrifning af templen i Pæstum.*)

Det är besynnerligt, att så märkvärdiga ruiner så länge kunnat vara obekanta för fornforskare och konstnärer. En ung målare i Neapel, som varit född i deras grannskap, skall 1752 meddelat sin mästare första kunskapen om dem, hvarefter de blifvit närmare undersökta, beskrifna och afritade. Icke utmärker sådant mycken ifver för upptäckter hos neapolitanerna, och det förtjänar berättas, att konungen själf, som alla år någon tid vistas på Persano, vid pass en half svensk mil ifrån Pesto, aldrig haft den nyfikenheten att besöka detta ställe. På tillfrågan af en ibland svenska kavaljererna, om ej hans majestät skulle finna det intressant, svarade han: Che mi fa un Tempio antico di più o di meno?

Pesto var min vändningspunkt och den längst i söder belägna ort jag besökt eller lär komma att besöka. Då vi således klockan elfva anträdde återresan till Neapel, räknar jag ock från samma stund min återresa till Sverige. Vi uppehöllo oss en half timme på slottet Persano. Det innesluter en fyrkantig borggård. Rummen äro i allmänhet små. Konungen och drottningen hafva gemensamma, bestående blott af en sal, ett förmak, en sängkammare och ett kabinett. Dessa äro klädda med damast. De öfriga rummen äro på hvita muren prydda med taflor, som nästan alla föreställa jakt. En stor samling af hjorthorn och en annan af vildsvinsbetar, uppfyllande skåp med mångfaldiga lådor, voro här att beskåda. Vid hvar och en af dessa tänder stodo dess vikt, tiden, när vildsvinet blifvit fäldt, och dess banemans namn på en papperslapp antecknade.

Hvilka betraktelser en herre af herr grefvens af Haga snille häröfver gjorde inom sig, är lätt att döma. En hertig, hvars namn jag ej minnes, tog emot honom och gjorde les honneurs under det en välsmakande frukost serverades. Vi återkommo klockan sex om aftonen till Neapel, sedan vi med ovanlig skyndsamhet och utan hästarnas skadande tillryggalagt elfva svenska mil på sju timmar.

I går afton bevistade jag i herr grefvens af Haga sällskap en konsert hos grefve Rasumoffsky. Där uppfördes en prolog, författad af herr Calzabigi till konung Gustaf III:s heder. Poeten hade där infört Gustaf I:s och drottning Kristinas skuggor, som mot denna sin ättling och efterträdare på svenska tronen yttrade sitt bifall och välbehag. Därefter uppfördes musiken till operan le Danaïde. Poemet af samma auktor, musiken af Millico. Jag fann den förträfflig och af en originell smak, som gjorde det djupaste intryck. Ouverturen var ett mästerstycke och beredde åhörarna genast till den häpenhet och sinnesrörelse, som i detta dystra, men högt stämda teaterstyeke framgent underhöllos.

Rätt nu taga vi afsked af det sköna, det präktiga, det glada Neapel. Så snart vi spisat middag, förfoga vi oss till Caserta, till hvilket lustslott konungen och drottningen redan begifvit sig för att emottaga herr grefven af Haga och därstädes några dagar hafva honom till gäst.

(*Fyrtiofemte brefvet: Resan till Caserta. Beskrifning af slottet och trädgården.*)

FYRTIOSJÄTTE BREFVET.

Caserta den 6 mars 1784.

Konungen af bägge Sicilierna befordrar sitt nöje och, änskönt i bästa välmening, herr grefvens af Haga ledsnad

genom daglig jakt. Det höga herrskapet reser ut härifrån klockan åtta eller nio hvar morgon och kommer ej åter förr än klockan sju om aftonen. Drottningen är äfven af partiet. Hennes umgänge är det enda, som förkortar herr grefvens stunder. Presidentssekreteraren Franc och jag, såsom skrifvare, hafva icke deltagit i dessa blodiga nöjen. Vi äro emellertid tämligen lediga från arbete och roa oss med naturens betraktande i dessa vackra nejder. En ljuflig värme, en grönskande jord och fåglarnas kvitter göra våra spatsergångar angenäma.

Jag besåg nyligen kungsladugården, hvars inrättning var föga olik de svenska ladugårdarnas. Boskapen hålles inne i hus och fodras ur häckar. Fodret förvaras i öppna skjul. För roskull kan nämnas, att drottningen för att hafva bordsmör, som här i landet är sällsynt, särskildt underhåller fyra kor, som beta i parken framför slottet.

Jag fortsatte min promenad åt sidan af Capua, som ligger blott fem italienska mil härifrån. En öfver allt odlad slätt, brukad såsom den bäst redda trädgårdsjord, var betäckt af sina åboer, som uppgrofvo åkrarna och lade dem i skick att besås, där de icke redan voro bärande. Oxar nyttjas här föga till jordbruket, om icke för att draga vattenforor. Landet är så tätt bebodt, utrymmena så små, men så gifvande, att människohänder äro tillräckliga till detta arbete, hvilket på det sättet verkställes med mera fullkomlighet. Det frodiga hvetet betades af får och åsnor. På några tegar, som voro färdiga att besås, voro får fållade inom nät. Somliga åkerstycken buro redan långt lin, på andra upptittade det knappt ur jorden. En oräknelig mängd grönaktiga ödlor sprungo i åkrarna eller på vallen däromkring med förundransvärd snabbhet. De höllo sig alltid i solen. När man med en käpp träffade någon, afbrast dess långa stjärt, hvilken var skör som glas, men rörde sig en stund sedan den blifvit skild från kroppen, såsom den hade lefvat. Denna ohyra besvärar själfva husen, men gör ingen skada.

Min väg låg öfver ett fält, där det forna Capua stått, som intagit en stor vidd af flera italienska mil och sträckt

sig fram emot Caserta. Som jag ingen vägvisare hade, igenfann jag ej öfverlefvorna af dess bekanta amfiteater, men däremot föllo mig flera gamla murar i ögonsikte samt i synnerhet två runda torn, belägna ett stycke från hvarandra vid landsvägen. Det ena, byggdt på en fyrkantig grundval, syntes hafva varit en graf, emedan nischer voro inrättade i muren, som förmodligen tjänat att inrymma urnor. En 16 års gosse, som kom ridande på en åsna, munter, sjungande och halfnaken, efter landets sed, sade mig, att dessa torn varit fängelser, hvarest man plågat de kristna. Min fattiga cicerone upplyste mig väl ej tillförlitligt, men han var glad och kvick. Hans svarta hår, bruna hy och eldiga ögon, hans lifliga åtbörder och melodiska uttal gjorde honom och hvad han sade intressant. Jag målar honom för att måla folket i allmänhet.

Jag har svårt att tro neapolitanaren vara i grund elak. Han är för eldig att med köld kunna öfverlägga ett brott, äfvensom att ståndaktigt vara dygdig. Lättsinnighet synes vara ett hufvuddrag i hans lynne. Han liknar ett själfsvåldigt barn, som felar af oförstånd eller öfverilning. De laster, som tillskrifvas nationen, torde förnämligast böra föras på temperamentets räkning. Lömskhet och trolöshet tror jag vara för hårda tillmälen. De oordningar, här begås, och ibland dem ett omåttligt tiggeri, röja snarare brist på goda författningar än nationalfel. Att preja utlänningar blir snart en vana hos hvart och ett folkslag, som mycket besökes af rika främlingar. Neapolitanarens behof äro få. Hus och kläder kan han nästan umbära. En lazzaron har nog för dagen af en portion makaroner och à la glace, som ymnigt och för ringa betalning finnes att köpa, och af litet fisk, som han själf fångar. Landsbygdens fattiga äro belåtna med lika så litet som hufvudstadens. Deras dryck är vatten, då och då blandadt med litet vin, och dryckenskap, upphofvet till så många laster, är bland dem sällsynt. På fysikens vägnar äro de i alla hänseenden lyckligt lottade. Deras kroppar äro senfulla och väl bildade. Pussigt hull och stor mage skulle ibland dem anses för

lyten. Deras anletsdrag likna grekiska modeller och tala på en gång med deras röst. Deras ton är ett recitativ, deras åtbörder en pantomim. Ett sundt klimat friar dem från smittosamma och kroniska sjukdomar, och de undantag, som i detta afseende böra göras, äro ganska inskränkt lokala.

Om folkets frejd är tvetydig, är landets härlighet otvifvelaktig. Naturen skänker där allt med gifmild hand och behöfver ej därtill trugas af idogheten. Där alstras säd af alla slag, ris, olja, vin, silke, lin, hampa, bomull. Sockerrör trifvas i södra provinserna och på Sicilien. Fikon, oranger, granatäpplen och de frukter, dem sällsyntheten gör till ypperliga läckerheter i andra land, äro i Neapel lika som med full hand slösade. Källorna gifva salt, bergen metaller. De äro betäckta med skogar af ek, bok, korkträd, alm, tall och cypress. Boskapshjordarna finna beständigt bete på den grönskande marken. Där odlingen underhulpit jordens bördighet, skördas dubbla grödor, och i Campagna felice eller omkring Capua fyrtionde kornet efter utsädet.

(*Reflexioner öfver Neapels natur.*
Fyrtiosjunde brefvet: Jordbäfningen i Kalabrien 1783.
Fyrtioåttonde brefvet: Slutbetraktelser öfver Neapel.)

Den nu regerande konungen, en herre af bästa hjärta, af sundt och godt begrepp, hade kunnat blifva sitt folks välgörare, om hans uppfostran meddelat honom flera insikter och vana vid arbete. Han älskar sina undersåtar och är af dem älskad. Han nedlåter sig ända till de ringaste af dem, äfven med glömska af sin värdighet. Hans vackra svar, då man vid senaste jordbäfningarna rådde honom att flytta ifrån Neapel, förtjänar att gå till eftervärlden. Jag förgås hellre, sade han, med mitt folk, än jag öfvergifver det. Böjelse för jakt och fiske, den förra nästan alla prinsar af Bourbonska huset liksom medfödd, borttager hans mesta tid. Hans lefnad är i öfrigt måttlig, hans väsende glädtigt och uppriktigt, yppighet och representation bannlysta ifrån hans hof.

Med misstroende till sig själf lämnar han regeringsärendena mest i sina ministrars händer. Af drottningens ynnest beror hufvudsakligen deras kredit. Hon sitter själf i konseljen och äger på rådslagen stor inflytelse. För närvarande är markis della Sambucca förste statsminister och säges genom sina insikter vara detta kall vuxen. Han var tillförne minister vid Wienska hofvet. Det berättas, att, när han upphöjdes till den post, han nu innehar, var han så fattig, att han på längre tid ej förmått betala hyra för sitt hus i Neapel. Ägaren, af hvilken han hyrt det på lifstid, tillbjöd honom då afskrifning å hela sin fordran, om han allenast ville afstå ifrån kontraktet och genast utrymma huset. En månad därefter utnämndes M. della Sambucca till statsminister, och då tillbjöd honom husägaren samma eftergift af den förfallna hyran, med villkor att han ville bo kvar. Under de sju år han innehaft sitt viktiga ämbete, skall han, oaktadt en lysande lefnad, samlat ansenlig förmögenhet.

Krigsdepartementet förestår generallöjtnanten Acton, en född irländare, som tillförne tjänt i Florens och anfört en liten eskader, som därifrån skickades Spanien till hjälp i en krigsförrättning emot Algier. Hans därvid ådagalagda klokhet och mod gåfvo anledning till hans fästande i neapolitansk tjänst. Under drottningens beskydd njuter han nu mycket förtroende, hvilket icke en gång kan motvägas af konungens i Spanien mot honom uppfattade missnöje och därom till sin son ofta upprepade föreställningar. Man tror fast mer, att vården af alla ministeriella ärenden med tiden torde honom uppdragas. Lefnadssättet i Neapel kan till en del inhämtas af hvad jag i mina förra bref anfört. De storas yppighet och menighetens armod göra där en i hufvudstäder ej sällsynt kontrast. Lysande ekipager, talrik betjäning, stora och många rum utgöra i Neapel, såsom annorstädes i Italien, hufvudsakligaste delen af prakten. Allmänna nöjen betaga enskilda sammanlefnaden både tillfällen och behag. De, som närmare känna Neapel, påstå, att adeln där likväl icke lefver på så stor fot som i Rom

och i Florens. I landsorterna skall lefnadssättet vara ännu tarfligare, äfvensom sederna mindre hyfsade, okunnighet och vårdslösad uppfostran allmännare, jämväl ibland folk af förnäm börd.

Vetenskaperna hvarken äro eller hafva varit i något särdeles flor i detta rike. Lagfarenheten idkas med den sorgfällighet, att i staden Neapel skola vara omkring 30,000 advokater, men troligtvis vinner rättvisan därvid föga. I antikviteterna har man att nämna en och annan mycket bevandrad neapolitanare, och det blefve oförlåtligt om annorlunda vore. Den lärde Carcani är tillförne omtalad. Mazochi är ock bekant genom sina skrifter i samma lärdomsgren. Men äfven de bästa neapolitanska auktorer kunna ej frikännas ifrån ett slags charlataneri, en slösad erudition, en brist på smak och urskillning. Herr Björnståhl har i sina bref redan omförmält Martorellis afhandling i en quart af 700 sidor om ett i jorden funnet antikt bläckhorn och Bayardis Prodromo delle Antichità d'Ercolano i fem starka volymer, hvaraf den andra ej hinner till epoken af denna forna stads uppbyggande — verk, som tyckas bevisa, att de neapolitanska lärde finna föga nödigt att hushålla med sin och sina läsares tid.

(*Vetenskapsmän i Neapel.*)

FYRTIONIONDE BREFVET.

Rom den 14 mars 1784.

Morgonstunden den 10 i denna månad anträdde herr grefven af Haga med sin svit resan från Caserta. Presidentssekreteraren Franc, assessor Salomon och jag åkte tillsammans med baron Essen. Vår väg var densamma,

som vi tagit på resan till Neapel, och företedde få ämnen till nya anmärkningar. I allmänhet kunde detta härliga land ej annat än mera behaga, då vi nu vid dagsljuset fingo närmare beskåda det, än förra gången vid månskenet, helst sedan årstidens förändring tillika förskönat det.

Baron Essen var besvärad af en halsfluss, som ej tillät oss fortsätta vår dagsresa längre än till Terracina, dit vi ankommo klockan 4 eftermiddagen. Jag använde därför aftonstunden att bese konung Theodoriks gamla bergslott. Höjden, hvarpå det varit anlagdt, synes nedifrån ej mycket ansenlig; men erfarenheten öfvertygade mig, att sådant är ett misstag, och vägen dit upp var så mycket tröttsammare, som jag måste klifva öfver en mängd stenmurar, medels hvilka berget är afdeladt i afsättningar för oljeplantering, och tränga mig fram mellan buskar och högt gräs på en brant och stenig grund. Jag fann mig icke särdeles belönad för min möda, ty slottet röjer icke stort flera märkvärdigheter på nära håll än på längre. Det är en fyrkantig byggnad, hvaraf blott understa våningen står kvar, af vid pass ett hundratio stegs längd och femtio stegs bredd. Långsidan är försedd med tolf arkader och gafveln med fyra, icke med spetsade hvalf, såsom de senare göthiska byggnaderna, utan med halfcirkelformiga. Dessa arkader hafva tillhört en portik, som omgifvit hela slottet. Det har varit uppfördt af småsten.

På något afstånd i norr synas andra gamla byggnader af samma art, men sämre konserverade. Utsikten åt hafvet är ganska vidsträckt ända till Gaëta och ön Ponza. Det höga berget Circello, där Circe fordom skall bott, gifver en majestätisk anblick.

Staden Terracina är liten, dess gator trånga, mörka och smutsiga. Vid torget ligger katedralkyrkan, som är mörk och oansenlig, af medelålderns byggnadsart. Förhuset, som på yttre sidan har öppna arkader, är prydt med en illa gjord fris af mosaik, föreställande djur och andra figurer af flera färger. Påfven besöker årligen denna stad

vid sin resa till pontinska träsken. Hans palats ligger på en höjd litet utanför staden.

Icke långt ifrån Terracina besåg jag en oljekvarn. Det var en urholkad cylinder af sten. Vid en lodrätt däri fästad axel var en horisontel vef fastsatt, hvarvid en häst var spänd, som kringdrog axeln och såmedels tillika omförde ett därvid häftadt stenhjul, som krossade den i cylinderkärlet lagda massan af oliver. Detta gröpe flyttas sedan i ett annat kärl, hvari en tung stöt nedfälles, som utpressar oljan, hvilken genom en ränna därutur flyter i ett nedanför ställdt kärl.

Nära vid hafvet var ett stort förrådshus för säd och olja under byggnad för apostoliska kammarens räkning.

Folkets benklädnad här i nejden förekom mig märkvärdig. Den är en lämning af de gamlas, och består af en lädersula under foten, fastbunden med snören, som korsvis lindas kring benet, hvilket därunder är betäckt med ett stycke grof väf.

Af Galbas lustslott på sluttningen af berget vid Terracina äro få lämningar öfriga, och skymningen hindrade mig att lära känna dem.

Morgonen den 11 drucko vi kaffe med äggula i stället för grädde eller mjölk, som i Terracina alldeles icke fanns. Man berättade, att, när kejsaren reste från Rom till Neapel, hade han här beställt chokolad, men som han dricker det med mjölk, skickade man bud kring hela staden att anskaffa den lilla portion, som därtill erfordrades, och ändå förgäfves.

Vi anträdde tidigt vår resa. Morgonluften var ganska ljuflig. De kvittrande fåglarna och grönskande träden midt i själfva pontinska träsken voro vårens kännetecken. En mängd arbetare voro där sysselsatta med dikning. Vid Mezza gaf jag ånyo akt på de i muren fästade inskriptionerna. De äro efter berättelse alla funna i kärren. En af dem sades vara uppgräfven vid Monte-Circello. Jag läste verkligen Circes namn i densamma, men skriften var utnött

och tiden kort, så att jag måste öfvergifva min undersökning.

Vid Torre di Tre Ponti såg jag en ganska talrik hjord af bufflar beta på en sank äng. Dessa djur äro här mycket allmänna. De äro merendels svarta, smärre, mera långhåriga än andra oxar. Deras horn äro ock böjda mera bakåt. De äro ganska starka, äfven arga och stundom folkilskna. De nyttjas att draga tunga lass och styras med tömmar, som löpa genom en järnring, fästad i buffelns näsa. De föda sig ute hela året igenom och trifvas bäst i kärr, hvarest de vältra sig i gyttjan.

Oaktadt säden var hög och rotad, såg jag djupa fåror i de besådda åkrarna köras emellan de kamlika balkarna, hvari de här i landet läggas. Afsikten var utan tvifvel att öppna aflopp för vattnet, på det att sädesrötterna ej däraf måtte skadas.

Vi kommo till Rom klockan half åtta om aftonen. Herr grefven af Haga hade redan natten förut anländt hit till staden. Så väl han som hela hans svit är nu logerad i det palats, beläget i Rione del Borgo, icke långt ifrån Vatikanen, som tillhört den aflidna kardinalen Giraud.

Vi märkte en betydande skillnad mellan klimatet i Neapel och Rom. I stället för den ljufliga värma, vi rönt i sistnämnda stad, finna vi luften här hafva en genomträngande kyla, hvilken utan tvifvel mer är en verkan af omgifvande berg, längre afstånd från hafvet och den mindre odlade nejden än af latitudsskillnaden. Våra rum, gjorda för sommaren, sakna till en del eldstäder. Vi hafva försökt att ersätta denna förlust medels de brukliga fyrpannorna; men jag har efter en kort erfarenhet lärt att fördraga kölden hellre än deras osunda kolos.

Ehuru skådespel och alla publika lustbarheter härstädes upphört med karnevalen, fortsättas dock conversazionerna i de enskilda husen, dock icke längre än till klockan 10 om aftnarna. Kardinal Bernis, angelägen att på allt sätt göra herr grefven af Haga tiden angenäm, har föreslagit honom att dagligen hos sig supera, dock icke senare än

vid nämnda timme, emedan sådant skulle göra skandal, ett tillbud, som bemälte herre emottagit, redan efter sin hitkomst nyttjat och framgent ärnar nyttja, så länge han här förblifver. Vi, som hafva den äran att vara herr grefven följaktige, deltaga så ofta tillfället medgifver, i samma nöje. Kardinalens hus är alltid lika lysande. Hans fredags-conversazioner upplifvas af kantater, sjungna af signora Coltellini, som hitkommit ifrån Neapel, och andra de bästa röster, här finnas. Hvar fredagseftermiddag i fastan firas en högtidlig gudstjänst i S. Peters kyrka. Jag har redan bevistat en sådan. Kyrkan, oaktadt sin storlek, syntes tämligen full af en knäböjande menighet, hvaribland den ena personen vände anlete och andakt åt ett altar, den andra åt ett annat, anlitande hvar sin patron efter fritt val och förtroende. Mässan omväxlade med vackra körer, ackompanjerade af orgelverk i chanoinernas kapell. Man påstår, att denna fredagsandakt befrämjar många kärleksmöten och mången älskares lycka. Det är ej sällsynt att se skönheter på knä med pater-noster på läpparna, radbandet i handen och ögat på tillbedjare, ja äfven örat lånadt åt hemliga anbud, som framdeles skola göra ny syndabot nödig. Vid utgången ur kyrkan pläga fruntimren af kavaljerer, som söka behaga dem, undfägnas med ett slags bakelse eller bröd, tillredt med olja och pinochi, som är mycket sockradt och har form af semlor. Dessa bröd kallas maritozzi; deras bruk tillhör enkom de beskrifna fredagsandakterna.

(*Besök hos monsignore Borgia.*

Femtionde brefvet: Undersökning af myten om Gustaf Adolfs uppehåll i Padova.)

FEMTIOFÖRSTA BREFVET.

Rom den 18 mars 1784.

I förrgår hade jag den äran att vara herr grefven af Haga följaktig till franska akademien, en inrättning, som hedrar Ludvig XIV:s tidehvarf och hvarest, under inseende af en direktör, tolf unga franska konstnärer underhållas till fullkomnande af sin skicklighet i målnings- och bildhuggningskonsten. De njuta fri förtäring och husrum och utväljas ibland sådana ämnen, som vunnit pris i Målareakademien i Paris. Direktören, som ombytes hvart sjätte år, njuter en årlig lön af fyra tusen scudi. Akademien är logerad i ett präktigt hus vid Strada del Corso, som Ludvig XV köpte af hertigen af Nevers år 1725. Vid herr grefvens af Haga besök hade man sammandragit elevernas förnämsta arbeten, bestående af taflor, planer och ritningar till byggnader, till restitutioner af förfallna monumenter med mera. Två utkast till målningar, den ena af Mettii straff, hvilken Tullus Hostilius lät mellan hästar söndershitas, den andra af en bacchanalisk högtid, förtjänade synnerligt bifall. De voro båda förfärdigade af en yngling vid namn Taraval, förmodligen af samma släkt, hvaraf målare i Sverige efterlämnat vackra arbeten. Den nu varande direktören Lagrené visade några af sina taflor. En föreställde Alexander och Darii familj; en annan ålderdomen, öfvergifven af kärleken och gracerna, men tröstad af vänskapen, en sann och rörande allegori. Det är i Rom, som artister äga yppersta tillfälle att bilda sina talanger och sin smak. De finna där de flesta och säkraste mönster. För en resande är det därför intressant att besöka deras atelierer, att se hvars och ens manér, att studera antiken och naturen, att med ett ord betrakta, huru snille och arbetsamhet lifvas af gamla mästerstycken att framalsta nya.

Alla de fördelar oaktade, som Roms artister i detta afseende äga framför andra orters, idkas likväl konsterna

där nu för tiden med mindre framgång än fordom. Romerska målareskolan uppsteg till sin höjd för något mer än halftredje hundrade år sedan med Raphaël Sanzio d'Urbino, som öfverträffade alla sina företrädare och af ingen efterträdare kunnat upphinnas. Dock blef denna skolas heder i sistförflutna sekel bibehållen af Pietro da Cortona, Andrea Sacchi, Lanfranco, Carlo Dolce, Carlo Maratta med flera. Men i det närvarande har ingen romare uppstått, som kunnat mäta sig med sådana mästare. Den enda, Anton Raphaël Mengs, hvars arbeten i bredd med deras lära gå till eftervärlden, var född i Sachsen, fast han studerat sin konst och arbetat i Rom. Med bildhuggeriet förhåller sig såsom med målningen. Sextonhundratalets bästa skulptörer, Bernini och Algardi, uppnådde icke femtonhundratalets Michel Angelo Buonarotti och uppnås icke af de nu lefvande.

Icke dess mindre äger Rom äfven för det närvarande berömda artister, men mest af främmande nationer. Herr Piranesi, kunglig svensk agent för fria konsterna härstädes, har i dessa dagar gjort mig den vänskapen att föra mig till åtskilliga ibland dem. Han bör själf räknas ibland deras antal och idkar med skicklighet sin fars konst, hvars graverade vyer af Rom och Pesto äro allmänt kända och genom ett stort och kraftigt maner samt förträfflig hållning göra mycken verkan. Af herr Piranesis antika samling, bestående förnämligast af vackra marmorvaser, lärer herr grefven af Haga tillhandla sig det mesta.

Herr Pompeo Battoni anses i allmänhet för den bästa nu lefvande romerska målaren. Han är född i Lucca, men har här tillbragt sin mesta tid. Han målar både porträtt och historietaflor, och hans arbeten äro utspridda i flera länder. De pryda åtskilliga kyrkor i Rom; jag har sett af dem i Lucca, och en tafla öfver nattvardens instiftande, som nu stod färdig, skulle afgå till Portugal. Han visade en annan, mycket vällustig, föreställande en ung sofvande kvinna, omgifven med amoriner. Kejsarens och storhertigens af Toscana porträtt förtjänade mycket bifall. Koloriten

tyckes vara hans styrka. Herr Piranesi förtörnade honom helt oskyldigt genom den komplimang, att hans åttioåriga ålder gjorde hans arbeten så mycket beundransvärdare. Herr Battoni svarade sig ej vara mycket öfver sextio år gammal och anse alla utspridda rykten om sin höga ålderdom för dikter af sina afundsmän, som därmedels vilja minska hans kredit, samt utfor mot dem i hårda utlåtelser.

Herr Hamilton, en engelsk målare, gör, efter herr Sergels omdöme, Battoni företrädet stridigt. Ett fint och djupt uttryck härskar i herr Hamiltons arbeten. Han visade en förträfflig tafla öfver Lucretias död. Likfärgen hade hos henne knappt hunnit utplåna en ung kvinnas behag och fägring. Hennes man, kastande sig med förtviflan öfver henne, dolde sitt anlete. Brutus i begrepp att svärja henne hämnd, upplyfte den blodiga darten, med hvilken hon dödat sig. Herr Hamilton sade sig flera gånger hafva utarbetat detta ämne, men alltid på olika sätt. Nu var han sysselsatt med en tafla, som föreställde Helenas bortröfvande. Han har redan målat flera öfver ämnen utur trojanska kriget. En Dido och en Cleopatra skulle skickas till England. Några originalkartonger af Domenichino och Annibale Caracci, en S. Antonii frestelse af Teniers, två landskapsstycken af Poussin, med flera pryda herr Hamiltons kabinett.

Madam Angelica Kauffmann, ett tyskt fruntimmer, hvars man äfven är målare, har vunnit allmänt bifall genom sina talanger i hans konst och sin behagliga stil. Jag såg ett familjestycke, måladt af hennes hand, föreställande konungen och drottningen af Neapel med deras barn, i naturlig storlek. Det ägde all förtjänst af likhet, af sammansättning och af en lycklig pensel. Två smärre taflor, föreställande händelser, som hörde till Télémaques vistande på Calypsos ö, voro fulla af behag. Hon anlitas mycket om porträtt; och jag läste hos henne en fullständig uppgift på den betalning, hon äskar för hvart och ett sådant, uträknad efter figurernas storlek, antal och så vidare, en tariff, som i visst afseende syntes mig rubba råmärkena mellan konsten och handtverket.

Herr Gagneraux, en fransk målare, visade en mycket vacker tafla, som redan är såld till herr grefven af Haga. Den föreställer Oedipe i det ögonblick, då han utrifvit sina ögon. Sista akten af Sophokles tragedi är där lifligen uttryckt i teckning och färg. Antigone med höljdt anlete ligger i sin olyckliga fars knä. Eteokles och Polynices röja sin sorg i anleten och ställning med den olikhet, som åtskiljer deras lynnen. Herr du Cros, schweizare till nationen, är skicklig landskapsmålare. Han uppvisade några taflor i olja, men flera i akvarell eller vattenfärg. De föreställde vyer af ruiner och landskap dels i Rom, dels vid Tivoli, Albano, Pozzuoli etc. Träd, vattenfall, stenarter, vore ej mindre troget afbildade än monumenten, dag och perspektiv väl iakttagna. Tvenne sina bästa taflor hade han kopierat i kopparstick och dedicerat till konungen af Sverige. De föreställde Veneris och Cupidos tempel. Herr du Cros har varit sju år i Rom, vida längre än han ärnat och kvarhållen af de för en konstnär oemotståndliga skäl af minnesmärken och en natur, hvilka liksom påkalla penseln. Han talade med stor aktning om herr Sergel, hvars faun han hade i gips.

En engelsk landskapsmålare, Moore, njuter äfven ett rättvist anseende härstädes. Hans taflor äro mycket studerade. Sällan har jag sett sol- och månsken lyckligare uttryckta. Tvenne stycken, det ena föreställande ett häftigt regn, det andra ett utbrott af Vesuvius, hvarest Plinii död såsom episod förekom, voro i synnerhet värda bifall. De hörde till en svit, som herr Moore ärnar utarbeta öfver de fyra elementerna.

Herr Volpato är en berömd kopparstickare. Hos honom såg jag förträffliga estamper i färger efter Raphaëls bekanta kamrar i Vatikanen, och efter Annibale Caraccis' plafond i Farnesiska palatset. Det är bekant, att herr Volpato graverat de förnämsta vuer af Rom och dess nejd, förutom många af herr Hamiltons taflor. Jag såg jämväl hos herr Volpato Apollo och alla nio muserna, antika statyer i naturlig storlek af marmor, en samling af mycket värde, hvilken,

tillika med en Diana Cacciatrice och en vestal, herr grefven af Haga nyligen tillhandlat sig och som snart skola pryda Stockholm.

Herr Cavaceppi är en namnkunnig skulptör, som äfven af Winkelmann med beröm omtalas. Han äger en stor samling af statyer och byster, mest kopior af antika. Han synes hafva valt Bernini till mönster och har i sina arbeten en något manierad stil. Deras förtjänst oaktadt, yfdes jag vid jämförelsen med herr Sergels på mitt fäderneslands vägnar.

Herr Spusino, en annan skulptör, var nu sysselsatt med påfvens staty till fots af hvit marmor, hvilken kommer att stå i Collegium Germanum. Påfven är föreställd i full skrud dock utan krona, uppresande med handen fria konsternas genius. Denna ärestod lärer dock knappt bli ett prof af dess upprättelse.

(*Beskrifning af några mosaiker.*)

Jag hade i går den förnöjelsen att här träffa en gammal och högt aktad vän, hofjunkaren och ambassadsekreteraren Rosenstein, som på konungens befallning är hitkommen från Paris.

(*Femtioandra brefvet: Loggierna, Stanzerna, Vatikanens trädgårdar, S. Angelo.*

Femtiotredje brefvet: Villa Medici, Villa Ludovisi m. m.

Femtiofjärde brefvet: Palazzo Borghese, Colonna, Doria-Pamfili, Rospigliosi, Quirinalen, Villa Aldobrandini m. m.)

Men jag skall ej längre trötta med palats. Den 25 i denna månad eller Maria Bebådelsedag bevistade jag en högtidlig mässa i dominikanerkyrkan S. Maria sopra Minerva, så kallad, emedan den är byggd på ruinerna af ett Minervas tempel.

Påfven begaf sig dit med mycken ståt klockan nio om morgonen. Hans stall- och hofstat samt en del prelater, alla till häst eller på mulåsnor, begynte tåget, prelaterna i violett dräkt och hofstaten i svart, samtliga ridande med skor. Påfven, beledsagad af två kardinaler, åkte därefter i en gammalmodig fyrsitsig vagn, öfverdragen med röd sammet och starkt förgylld samt dragen af tre par

hvita hästar. Kusken red på vänstra stånghästen och spannridaren på den vänstra af främsta paret, båda klädda i röda sammetskåpor med guldgalloner och med bara hufvuden. Efter påfven bars en porte-chaise, klädd med röd sammet, af rödklädda bärare. Denna skulle nyttjas, då påfven gick i och ur vagnen. Likaledes bars en pall med rödt sammetsöfverdrag, som påfven då stiger på. Ytterligare följde en bår, äfven beklädd med röd sammet och guldgalloner, hvars stänger uppburos af mulåsnor, en som gick före och en efter båren. Mig tycktes, att i densamma lågo kläder, förmodligen de, som påfven sedermera iklädde sig till ceremonien. Därefter följde några prelater, ridande på mulåsnor, och sist påfvens garde till häst. När påfven framkom till kyrkan, var torget där utanför uppfylldt med en otrolig skara folk. Somliga hade krupit upp å en därstädes varande piedestal, hvarpå en elefant af marmor är uppställd, som på ryggen bär en liten obelisk. Alla föllo på knä; utur de öppna fönstren i kringliggande hus hängde röda sidentapeter, och kyrkporten var prydd med blomsterband och förgyllda smycken.

Påfven begaf sig först in i ett särskildt rum, där han tog på sig sin kåpa och krona, i tre rader rikt omgifven med diamanter af flera färger. Därpå skedde processionen in i kyrkan. Först gingo hofstaten, prelaterna och kardinalerna i sin ceremonidräkt, två i ledet, intagande sina rum i koret, och därpå följde påfven själf, högt buren på en gyllene länstol eller så kallad sedia gestatoria, utdelande korstecknet med handen till höger och vänster åt den knäböjande menigheten. Han uppträdde på sin tron till höger om altaret.

Gudstjänsten förrättades såsom vanligen sker i Sixtinska kapellet, då påfven är närvarande. Kardinalen Ghelini förrättade mässan. Efter gudstjänstens slut kommo fyrahundra sextioåtta fattiga flickor, hvilka årligen på denna dag undfå pension, alla hvitklädda i procession ifrån Oratorio della S. Annunziata, hvarest de underhållas, till kyrkan för att emottaga sina nådegåfvor. Bland dem hade tjuguåtta gjort

klosterlöfte och buro till tecken däraf blomsterkransar kring hufvudet. Dessa allena fingo nalkas påfvens tron, för hvilken de nedföllo. Deras gratialer användas till en vanlig afgift i klostren. De öfriga flickorna, utan att njuta ett så smickrande företräde, torde dock varit nöjdare med sina gåfvor, emedan de användas till brudskatt åt dem. Kardinalen Torre Cremata har anslagit fonden till denna årliga utdelning, den påfvarna sedermera förökat. När akten var slutad, anträdde påfven sin återfärd på samma sätt han kommit.

Jag lär ej nämnt, att jag den 18 i denna månad äfven bevistat en grann mässa i S. Peters kyrka vid altaret i det kapell, hvarest påfven Clemens XI, som var en Albani, är begrafven. Den förrättades af en biskop i flera kardinalers närvaro, för samma påfves själaro, och firas därmed årligen hans begrafningsdag. Albaniska familjen har därtill anslagit medel. En katafalk var upprättad, upplyst med många vaxljus och prydd med inskriptioner och sinnebilder, som hade afseende på hans historia. Vanitas vanitatum! Men det är en dyr fåfänga.

Sist bör jag anteckna, att fastän alla världsliga nöjen här böra upphöra i fastan, är likväl reglen ej utan undantag. En viss fru Pelice, för detta sångerska, har hvar söndagsafton med regeringens tillstånd haft hos sig en assemblée, hvarvid man roat sig med dans. Nyfikenheten förde mig dit i förrgår. Sällskapet var väl ej med stränghet valdt, men man träffade där dock många ansedda personer, särdeles af utländingar. Dans ägde ej rum i brist på nog många fruntimmer, utan i stället fördrefs tiden med musik. Fru Pelice själf och en fru Proverbi sjöngo några arier, ackompanjerade af fortepiano. Jag har märkt, att man äfven i Rom slår sig tämligen lös vid bordet under denna späkningstid, och att mången god katolik äter kött med protestantisk aptit. Roma la santa!

(*Femtiofemte brefvet: Vaticanska biblioteket, Museum Christianum, S. Peters underjordiska kyrka.*)

FEMTIOSJÄTTE BREFVET.

Rom den 4 april 1784.

Den första i denna månad tillät herr grefven af Haga mig med flera af sin svit att vara sig följaktig till Frascati, en liten stad belägen tolf italienska mil sydost ifrån Rom och mindre märkvärdig för sin egen skull än för den omkringliggande nejdens, hvars rena luft och behagliga läge lockat rika romare, både i äldre och nyare tider att där anlägga sommarpalats, försedda med präktiga trädgårdar.

Resan ifrån Rom upptäckte för oss merendels obrukade slätter. Folkmängden är så ringa, att man sades vid bärgningstiderna behöfva ditförskrifva arbetare från Viterbo och andra bergaktigare landskap i kyrkostaten.

Efter vår ankomst till Frascati, som ligger på en vacker bergssluttning, begåfvo vi oss först till Villa Taverna, ett af kardinalen Scipio Borghese uppbyggdt landtpalats. Det märkvärdigaste däraf var trädgården, behaglig och vidsträckt samt anlagd i flera afsättningar. Den gränsar till en trädgård tillhörande Villa Mondragone, hvilken äfven innehafves af Borghesiska familjen. Dess palats är mera stort än prydligt. Det äger åtskilliga goda taflor, särdeles en af Paolo Veronese, som föreställer Salomo, offrande åt afgudar. Där finnas äfven två kolossala statyer af Antinous och Faustina, hvilka äro antika, samt tolf byster af de första romerska kejsarna, förfärdigade af Bernini. En sal är full med målade hästar och hvarderas ättartal ut-

förligen upplyst genom bifogade påskrifter. Utsikten från denna villa är vidsträckt och måste i synnerhet göra dess ägare nöje, som därifrån säges öfverse en besittning, hvilken gifver honom sextio tusen scudis årlig inkomst.

La Ruffina eller Villa Falconieri är försedd med goda målningar, men likväl mest att värdera för sin belägenhet. På ena sidan sträcker sig dess utsikt ända till Rom, på den andra mötes den af ett berg, hvilket beredt tillfälle till artig embellissement. Det är höljdt med planterade träd och riktadt med vattenkonster.

Högre uppe mot bergshöjden ligger la Ruffinella, en jesuiterna fordom tillhörig villa, som nu är indragen under apostoliska kammaren. Man bestiger berget mellan häckar och alléer. På kullen ofvan om la Ruffinella ser man ruiner efter Tusculum, hvilka Ciceros minne göra märkvärdiga. En grundmur med flera parallella hvalf samt lämningar af en portik med arkader utmärka en fordom ansenlig byggnad, hvilken gemene man kallar Scuola di Cicerone. Murverket består af det så kallade opus reticulatum. Det var skada för utsiktens skull, att denna dag var mulen och töcknig. När luften är ren, skall man härifrån kunna se ända till Civita Vecchia.

Den ofta nämnda bergsluttningen, hvilken nästan är betäckt med landthus, företedde oss vidare Villa Belvedere eller Aldobrandini, hvars trädgårdar och vattenkonster öfverträffade de förra vi här sett. Midt för hufvudbyggnaden var en ständigt brusande kaskad och en teater af sten, full af vattenrör, som, när vattnet är i gång, gifva ett dån, liknande åskan. En Atlas, bärande himmelsgloben, sprutade vatten ur många öppningar. I nischer, en på hvar sida om denna figur, stodo en centaur, blåsande i lur, och en cyklop, spelande på sjustämmig pipa. Vattnets drift gaf dessa instrumenter ljud, och cyklopen uppförde arier såsom på ett positiv. Under vår middagsmåltid härstädes drucko vi Frascativin, som är hvitt, sött och ganska välsmakande.

Villa Conti, belägen icke långt ifrån den nyssnämnda, har skuggrika trädgårdar och sköna vattenkonster, som

formera kaskader. Skymningen hindrade oss att bese flera af dessa lägenheter, hvilka i allmänhet synas vara illa underhållna, änskönt deras ägare vanligen där tillbringa den senare delen af sommaren till oktober månads slut. Årstiden var nu icke heller gynnande för deras fägring. Landet här på höjden hade icke hunnit blifva vackert, och många löfträd voro ännu bara.

Den andra hade jag den äran att tillika med herr grefven af Haga bese Collegium de propaganda fide. Denna inrättning är en af dem, som mest hedrar påfvarna. Där underhållas lärare så i österländska som flera främmande språk för missionärer och jämväl i filosofi och teologi för ynglingar ifrån de aflägsna länder, där kristendomen predikas, hvilka hitkallas för att inhämta de grunder, som de framdeles skola bibringa sina landsmän. Man ser här fördenskull ett litet sammandrag af världen, en för filosofens öga märkvärdig blandning af folk och tungomål, hvilken blifver dubbelt intressant genom den stora afsikten att befordra en allmännare upplysning om Gud och religionens sanningar.

Detta kollegium inrättades först af påfven Gregorius XV år 1622 och sattes under styrelse af en kongregation af kardinaler. Ändamålet har sedermera med den framgång blifvit befrämjadt, att sextiofyra andra kollegier i andra länder och andra världsdelar nu höra under dess inseende, hvilka sträcka sin vård till nio millioner människors handledande i de himmelska sanningarna. Hvad förtjänster propagandan äger af lärdomen i allmänhet, har jag till en del redan anmärkt. Kardinalen Antonelli, dess nuvarande styresman, och monsignor Borgia, kongregationens sekreterare, utmärka oafbrutet sitt nit för dess tillväxt och förvärfva sig därigenom rättighet till erkänsla både af den lärda världen och af mänskligheten.

Propagandan har ett eget hus på södra sidan af piazza di Spagna. Det är stort och ansenligt samt uppfördt under Urban VIII:s regering af Bernini. Propagandans kyrka är inrättad af Alexander VII, som därtill nyttjade Borromini.

Det var där jag bevistade den märkvärdiga gudstjänsten den 6 januari.

Kardinalen Antonelli emottog herr grefven af Haga vid dess ankomst. De främmande lärjungarna blefvo genast herr grefven föreställda, alla lika klädda, i svarta fotsida rockar. En kines, en tonkinesare, en malabar, flera österlänningar, därpå åtskilliga afrikaner och sist européerna, som vid detta verk njuta undervisning, tillsammans några och tjugu, framträdde och gjorde herr grefven komplimanger hvar på sitt språk. Deras olika utseende och olika munart gjorde ett äfven så besynnerligt som intressant intryck. Kinesen och tonkinesaren voro båda mycket små. Deras ansikten voro platta och deras uttal hade så utmärkta inflexioner af höjning och sänkning, att det liknade ett recitativ. Bland de öfriga språk, som vid detta tillfälle hördes, var abessiniskan särdeles märkvärdig genom sina gutturala ljud, hvilka liksom hämtades djupt ned ifrån magen. Herr grefven lät sedermera hvar och en nämna Gud på dess tungomål.

Därefter besågs kollegii bibliotek. Det är rikt på allt, hvad till språkkännedomen hörer, men innehåller jämväl andra saker, som annorstädes förgäfves sökas. Sådana äro manuskripter på kinesiska, på tatariska och på talapuinernas heliga språk. En kodex på det sistnämnda bestod af på trådar upphängda fina barkar, förgyllda, med ritade bokstäfver uppå. En annan sällsynthet var bibeln på abessiniska. Några indianska afgudar hämtade från spanska Amerika ej långt ifrån S. Martha voro här att anse såsom troféer och förekommo besynnerliga genom arbetets oformlighet. Bland manuskripter, som här förvaras utan att egentligen tillhöra verkets yrke, besåg jag med nöje en Horatius af 1500-talet och en Boccaccio, båda synnerligen nitida. Slutligen besöktes boktryckeriet, det fullständigaste i världen och hvarifrån de alfabet utgått, som gjort så många språk för Europa bekanta. Där lära finnas stilar af tjugusex särskilda karaktärer. När herr grefven af Haga infann sig därstädes, afdrogs under hans ögon ett blad med

en till hans heder författad latinsk komplimang i form af stenstil, som tillika var prydt med hans porträtt i graverad medaljon. Detta blad tjänte till frontispice för en vid samma tillfälle till honom aflämnad härstädes tryckt bok. Första sidan företedde en svensk vers, den jag på anmodan författat så lydande:

Om Rom har kungar sett ur Nordens kalla rike,
som krossat all dess prakt och ljutit strömmar blod,
det ser ur samma land i dag Augusti like
ge vittra konster lif och snillen eld och mod.

Hvarefter följde öfversättningar af samma vers på fyrtiofem språk.

Således lärer knappt någon monark blifvit berömd på flera tungomål än Gustaf III, och, om mig tillåtes att magnis componere parva, ingen författare öfversatt på flera än jag. Språken voro: latin, abessiniska, engelska, arabiska, armeniska, birmaniska, brahmaniska, bulgariska, kaldäiska, kolkiska, koptiska, kurdistaniska, dalmatiska, epirotiska, hetruriska, franska, tyska, gammal och ny grekiska, hebräiska, irländska, spanska, holländska, ungerska, illyriska, iberiska, italienska, portugisiska, malabariska eller samskrudoniska, malabariska med kaldäiska estrangheliska bokstäfver, marastiska, persiska, polska, rabbiniska, ryska, ruteniska, samaritanska, serbiska, kinesiska, syriska, tatariska, tibetaniska, tonkinesiska, turkiska, valackiska. Herr grefven upptog med utmärkt nöje denna smickrande surpris, och tog vidare stilgjuteriet i ögonsikte. Stilarna, som äro ganska vackra, förfärdigas med den skicklighet och enkla handläggning, att kostnaden för hvarje tusende ej räknas högre än till tre paoli. Ifrån propagandan följde jag herr grefven till åtskilliga artister. Som jag icke påstår att vara kännare, vill jag ej utbreda mig öfver deras arbeten. Jag har tillförne sagt hvad jag i den delen har att säga, men måste likväl tillägga, att herrar Pickler, Marchant och Cades, alla tre utlänningar, äro namnkunniga här boende stensnidare af den förtjänst, att

herr Picklers kaméer och herr Cades intaglier värderas lika högt med goda antika gemmer, hvilkas smak de vetat sig tillägna.

I går beság jag äfven i herr grefvens af Haga sällskap tvenne palats, Bracciano och Corsini. Det förra är beläget i Rione di Trevi. Det är i synnerhet märkligt för den dyrbara medaljsamlingen, stigande till vid pass sex tusen sex hundra, som, undantagne några hundrade senare tillköpta, tillförne var drottning Kristina tillhörig. Detta kabinetts historia är den, att drottningen testamenterade samlingen jämte annan kvarlåtenskap till sin gunstling, kardinalen Azzolino, och att den efter hans död tillföll hans anhöriga, som sålde den till påfven Innocentii XI:s nepot don Livio Odescalchi, hvars arfvinge den nu varande hertigen af Bracciano är, som är af samma hus. Jag hade önskat mig mera tid att genomgå dessa medaljer. Af svenska funnos där, utom dem drottning Kristina lät slå i Rom,* endast några, hörande till konung Karl X:s och XI:s historia. Likaledes är där en liten svit af Ludvig XIV:s. Men det förnämsta består af romerska och grekiska penningar, som syntes vara utvalda och af god konservation. Guldmedaljerna sades ej öfverstiga ett hundrasextio, hvaribland en mycket rar Agrippa. Silfvermedaljerna skola utgöra emellan fem och sex hundra, de öfriga äro af brons, bland hvilka en af Familia Attia uppvistes såsom mycket sällsynt. Tvenne förträffliga kaméer hafva äfven ifrån drottning Kristinas kvarlåtenskap blifvit flyttade till Odescalchiska huset. Den ena föreställer Ciceros hufvud i onyx af en half tums diameter, den andra är bland de största kända af elliptisk skapnad, vid pass sex tum i längd och fem i bredd. Stenen är en brun och hvit agat, och föreställer tvenne hufvuden, som utgifvas för Alexanders och Olympias.

* Det förtjänar anmärkas, att herr grefven af Haga under dess vistande i Rom fann tillfälle att förvärfva sig alla stämplarna till dessa hennes medaljer.

Färgerna äro så väl menagerade, att Alexanders hjälm, hårlockar och draperi äro bruna, men ansikte och hals hvita.

Herr grefven af Haga medgaf, att han såg dessa saker med lika ögon, som han trodde, att kurfursten af Pfaltz-Bayern under sitt vistande i Rom betraktat Heidelbergska biblioteket i Vatikanen.

Några portföljer med originalteckningar och utkast af de största mästare ådraga sig i detta palats kännares uppmärksamhet. Ibland dem är Michel Angelos till S. Peters kupol; samlingen af statyer är ock värd att ses.

Palazzo Corsini, beläget i Rione di Trastevere, angår ock en svensk för drottning Kristinas skull, emedan hon bodde där. Det tillhörde då familjen Riario, men har sedermera genom köp kommit i Corsiniska släktens hand och blifvit präktigt ombyggdt. Det har en dyrbar samling af målningar, hvaribland högst skattas ett porträtt af Paulus III innan han blef påfve, af Raphaël, och en Herodias af Guido Reni; äfven en stor samling estamper, och bland dem många intressanta porträtt.

Förnämsta märkvärdigheten är likväl en förträfflig boksamling till ett antal af sjuttio tusen volymer, hvilken, jämte den Barberiniska, är den största i Rom, näst den Vatikanska. Böckerna förvaras i flera präktiga salar, prydda med kolonner, som äro beklädda med jaune antique. Manuskripterna äro icke betydande och gå ej längre tillbaka än till femtonde århundradet. Här visas ock ett sällsynt silfverkärl, hvilket såsom foder innefattar ett annat, som tillsammans därmed genom gräfning är funnet vid Antium. Det håller ungefär en tvärhand i höjd och är arbetadt i vacker basrelief, hvilken, efter Winkelmanns uttydning, föreställer Orestes inför Areopagen. Trädgården är präktig och sträcker sig i afsättningar uppför ett berg. En med konst inrättad kaskad nedfaller därifrån. Utsikten ifrån den med träd bevuxna kullen är behaglig öfver Rom och Tibern.

I dag är palmsöndag och med detsamma den i Rom

märkvärdigaste veckan af året ingången. Detta bref har varit min ottesång. Högmässan ärnar jag rättnu bevista i Sixtinska kapellet.

FEMTIOSJUNDE BREFVET.

Rom den 6 april 1724.

Palmsöndagen gör i Rom skäl för namnet. Påfven utdelar offentligen palmer i Sixtinska kapellet. Jag bevistade denna ceremoni, den jag korteligen skall beskrifva. Så snart påfven infunnit sig till den högtidliga gudstjänsten därstädes, emottog han ett antal palmer och oljekvistar, som i koret voro framburna, och välsignade dem genom korstecknets meddelande samt vigvatten och rökelse. Sedan lämnade han med egen hand ifrån sin tron en dylik välsignad palm åt hvar kardinal, åt de förnämare bland prelaterna och hofstaten samt åt ordensgeneralerna. De mindre betydande andliga och främmande lekmännen fingo af honom oljekvistar, så framt ej undantag gjordes af särdeles ynnest, hvilket jag såg hända med neapolitanska generalen Pignatelli, som begåfvades med en palm. Denne herre är icke allenast af ett lysande hus, utan räknar ock i sin ätt en påfve, Innocentius XII, som afled 1700. Vid emottagandet af dessa skänker, som skedde på knä, aflades efter stånd och värde tacksägelse genom kyssning af påfvens hand, knä eller fot. Palmerna äro långa spiror, sammanflätade af palmblad, förskrifna från orienten, gula och förvissnade, så att de likna halm. Den palm, påfven själf bar, var prydd med guldband. Många, som ej äro lyckliga nog att af påfvens egen hand få dessa förvissnade helgedomar, hafva därtill god utväg genom påfvens kammarbetjäning. Men man bryr sig nu mindre därom än fordom.

Så snart denna utdelning var gjord, iklädde sig kardinalerna mässhakar och hvita biskopsmössor. Påfven, åtföljd af dem, af de närvarande prelaterna och af hofstaten, bars på en stol under en himmel, som uppehölls af åtta prelater och förfogade sig i detta skick, under det man uppstämde en andlig lofsång, till den utanför Sixtinska kapellet belägna Sala Reale. Där gjorde processionen blott en omgång, förrän den återvände till kapellet. Dess dörr hade emellertid blifvit tillsluten och öppnades icke, förrän påfvens crucifero därpå bultat tre slag för att anmäla hans återkomst. Hela ceremonien lärer hafva afseende på frälsarens intåg i Jerusalem och palmerna beteckna de kvistar, som då ströddes för hans fötter. När alla på nytt intagit sina tillbörliga ställen i kapellet, aflade kardinalerna mässhakarna och antogo violetta sorgmantlar, men påfven behöll sin röda atlaskåpa. Sedan förrättades mässan på behörigt sätt. Den var dock längre än vanligt och lärer innefattat vissa stycken af Kristi pinos historia, till hvars åminnelse kardinalernas sorgdräkt var anlagd.

Då jag efter mässans slut förfogade mig till S. Peters kyrka, fann jag där alla taflor och kors öfverdragna med violett, ett i dymmelveckan här vanligt, men likväl i sig själf besynnerligt bruk, likasom ett stycke violett tyg vore uppbyggligare än andliga målningar, som antingen böra tros befrämja gudaktigheten eller ock i en kyrka aldrig tålas. Efter en kort stund ankom påfven beledsagad af några få prelater. Han föll på knä framför S. Michaëls altar och blef på en bönstol liggande med blottadt hufvud mer än en fjärdedels timme. Därifrån gick han till S. Petri bildstod. Han kysste dess af vördnadsbetygelser nötta tå och ställde sedan bugande sitt bara hufvud under den apostoliska foten. I denna ställning förblef han ett par minuter, kysste åter tån, och lutade sig slutligen med pannan emot foten, öfver en minut. Efter en djup bugning framträdde han till en annan bönstol, midt för högaltaret, där han på nytt knäföll och gjorde bön.

Jag bekänner, att det intryck, denna scen af kristlig

ödmjukhet hos mig gjorde, var icke uppbyggelse. Men ett långt starkare och för Roms lära ännu mindre fördelaktigt erfor jag samma dag om aftonen, då jag, sedan det blifvit mörkt, bevistade flagellationen i kyrkan, kallad l'Oratorio del Padre Caravita. Denna andakt sades begås hvarannan afton i denna vecka en timme efter solens nedgång. Altaret och koret voro vid min ankomst allena upplysta, och en präst sjöng litanian, hvarefter följde andra böner och betraktelser, författade öfver Kristi lidande på latin såsom det vanliga mäss-språket.

Emellertid utdelades ibland det ända till trängsel församlade folket så kallade discipliner eller piskor, bestående i repsnärtar med knutar på, och vid ringning med en klocka utsläcktes ljusen. Den nattliga tystnad, som då härskade, afbröts innan kort af en präst, hvilken på modersmålet höll en skarp botpredikan med fanatisk stämma. Ömsom rytande och nästan kväfd af ifver, förebrådde han sina åhörare deras syndiga lefverne, genom hvilket de liknade judarna och korsfäste sin frälsare, hvarför han uppmanade dem till allvarlig bättring och köttets späkande. Efter en fjärdedels timme tystnade denne predikant och genast gaf kyrkan genljud af slängar. De tycktes utdelas med all kraft, och under korta uppehåll emellan dem hördes endast djupa suckar eller sammanstämmande utrop: Gud, miskunda dig öfver oss! Att göra denna själfaga så mycket eftertryckligare, sägas många draga kläderna af sig. Det är af den orsaken, som ljusen släckas, på det att ingen därifrån må hindras af blygsamhet.

Somliga skola bruka järngissel i stället för repstumpar, och det skall ej vara sällsynt, att blod strömmar. För min del var jag glad att stå i ett hörn, där jag kunde undgå att komma i misshugg, men mina betraktelser voro icke dess mindre olustiga. Mörkret, församlingens talrikhet, och framför allt det eftersinnande, att den ej kunde bestå af andra än svärmare eller skrymtare, gjorde akten så ohygglig, att jag nästan ångrade min nyfikenhet. Sedan penitensen med oafbrutet allvar påstått öfver en fjärdedels

timme gafs nytt tecken med klockan. Ljusen återtändes, prästen utdelade välsignelsen, och andakten slöts. Jag har glömt nämna, att endast manfolk få taga del i densamma.

I går afton uppfördes Pergoleses bekanta passionsmusik hos kardinal Bernis. Alla rösterna voro sopraner. Några arior sjöngos väl med mera behag än jag tillförne hört, men i det hela måste jag bekänna, att denna motett flera gånger gifvit mig mera nöje i Stockholm, emedan den blifvit exekverad med en simplicitet, som ämnets majestät synes fordra, men Italiens nuvarande sångare icke finna sig vid. Jag står nu på resan till Tivoli.

FEMTIOÅTTONDE BREFVET.

Rom den 7 april 1784.

Med herr grefven af Haga, jämte flera af dess svit, begaf jag mig i går förmiddag till Tivoli. Denna stad ligger aderton italienska mil ifrån Rom åt öster. Vi reste ut genom porta di S. Lorenzo, förbi kyrkan S. Lorenzo utom murarna, en af Roms patrialkalkyrkor, uppbyggd i Constantini tid. Vi funno oss sedermera mest omgifne af slätter, som ligga i linda och där ganska få hus visa sig — en märkelig förändring ifrån Roms välmaktstid, då hela trakten emellan samma stad och Tivoli skall liknat en vidlyftig förstad. Några fårhjordar betade där nu allenast.

Vi öfverforo två gånger floden Teverone, fordom Anio, på broar, af hvilka den första kallas ponte Mammolo och den andra ponte Lucano. Tretton mil ifrån Rom finner man den så kallade Aqua Solfa eller Solfatara di Tivoli, redan känd hos de gamla för sina besynnerliga egenskaper.

Vattnet är svafvelaktigt och sprider en lukt såsom af ruttna ägg. Det öfverkläder växter och andra kroppar med en ljus eller gråaktig skorpa, som gifver dem utseende

af petrifikat. Vass, rör, blad, således inkrusterade, likna konfityrer och kallas jämväl därför confetti di Tivoli. Självfva marken, öfversvämmad af detta vattnet, hårdnar och antager likhet af en stenhäll. Man har i senare tider till vattnets afledande inrättat en kanal, men den behöfver ofta rensas, emedan dess botten och bräddar annars snart skulle växa och grafven såmedels igenfyllas.

Jag känner icke, huruvida man anställt några försök, hvarigenom både vattensedimentets beståndsdelar och hela denna naturs verkan kunde utrönas. Troligt är, att vattnet från bergen vid Tivoli drager ymniga kalkpartiklar, hvilka fästa sig vid kroppar, som ligga i dess väg, och efterhand omkring dem tillhårdna.

En liten sjö, helt rund, med blåaktigt vatten och stark svafvellukt, förtjänar här särskild uppmärksamhet. Han äger knappt ett hundra alnar i diameter, men skall hålla äfven så många i djup. På ytan flyta små holmar, som med båtshake kunna flyttas, hvart man behagar. Vattnet kännes litet ljumt, men har nästan ingen smak. Det porlar, hvilket tyckes förråda uppstigande luft eller dunster. En ruin ligger vid ena ändan af sjön, som skall tjänt till bad, och namngifves efter Zenobia.

(*Beskrifning af villa Hadriani.*)

I senare tider hafva dock präktiga antikviteter genom gräfning därstädes blifvit i ljuset framdragna. De äro delade mellan de yppersta samlingarna i Rom. Jämväl mediceiska galleriet i Florens äger därifrån sin ryktbara Venus. Blott för ett år sedan fanns i Villa Hadriani en förträfflig Endymion af marmor, som sättes i första klassen af statyer. Den förvaras nu i Villa Marefoschi, tillhörig Markis Theodoli.*

Vi reste en förfärligen elak väg uppför bergssluttningen till Villa d'Este, belägen strax vid Tivoli. Den är ett lust·

* Konung Gustaf III köpte den 1785. Den pryder nu konungens i Sverige museum.

slott, byggdt på 1500-talet af kardinal Ippolito d'Este och nu tillhörigt hertigen af Modena. Byggnaden är stor, men annars föga märkvärdig. Däremot är utsikten ganska härlig öfver den nedanför anlagda präktiga trädgården, den med olivträd bevuxna bergsfoten och omätliga grönskande fält, hvilka längst bort inneslutas af blåaktiga bergshöjder. Norrut visar sig på närmare håll fläcken Montecelio, anlagd på toppen af ett väl beklädt berg, och vid västra horisonten upplyfter S. Peters kupol sin stolta hjässa öfver Tiberns låga stränder. Esteska trädgården är i många afsättningar anlagd, prydd med häckar af lager och andra träd, som nu spridde vällukt, samt med ganska resliga cypresser. Dess förnämsta prakt består dock i mångfaldiga och ymniga konstvatten. De förete kaskader, teatrar, salar. En lång vattenallé af sten är på båda sidor besatt med flera hundrade örnar och blomkrukor, som alla spruta vatten. En så kallad Girandola kastar vatten med ett dån, som liknar raketers. En fontän föreställer Pegasus på Parnassen, en annan staden Rom med modeller af dess märkvärdigaste forntidsbyggnader. Arkitektur och skulptur hafva hulpits åt att gifva dessa vattenspel ett omskifte af rikedom och behag, som här skulle falla för vidlyftigt att beskrifva. Attrapper af täta och nästan oräkneliga vattensprång äro tillreds vid hvart steg. Emellertid förfaller trädgården alla dagar, och ägaren har aldrig besökt den.

Under spatsergången härstädes blef herr grefven af Haga uppvaktad af biskopen i Tivoli, en ung man i svart dräkt med rochet och camail.* Han bar om halsen ett guldkors på en af grönt och gult virkad snodd. En sacristain uppbar släpet af hans rock. Folk, som af nyfikenhet samlat sig omkring herr grefven af Haga, hälsade biskopen med knäböjning.

Vi gingo till fots in i staden Tivoli, som är liten och illa byggd, men dock skall hysa 18,000 själar. Den äger

* Efter mig meddelad pålitlig underrättelse skall denne biskop varit den sedermera till kardinal befordrade och 1800 till påfve under namn af Pius VII upphöjde Gregorio Barnaba Chiaramonte.

för det närvarande ingenting annat att skryta med än sitt forna och af poeterna besjungna namn Tibur, sin belägenhet och sin på antikviteter rika trakt. Staden ligger på ett litet berg. På dess sluttning är en vacker ruin af ett rundt tempel, vid pass tolf alnar i diameter, som tillägges Sibylla Tiburtina. Detta tempel har fordom varit omgifvet med kanellerade kolonner af komposit ordning, hvaraf en del gått förlorad. De flesta stå dock kvar och stöda en öppen portik. De hvila på en hög grundmur (soubassement). Frisen, som kröner dem, är arbetad i vackra sirater. Midt för denna åldriga byggnad, inom hvars rundel vi spisade middag, störtar sig *praeceps Anio*, att tala med Horatius, trettio alnar lodrätt utför en stel bergsvägg. Strömmen, som vid fallets början är omkring tjugu alnar bred, hopttränges ju längre nedåt ju mer, emellan klippor, hvilka öka hans fraggande fors och sprider vattnet i form af ett fint regn eller rök. Nederst betäckes forsen alldeles af klipporna, hvilka sammansluta sig till ett slags hvalf, som bär namn af grotta di Nettuno. Alla dessa pittoreska detaljer göra kaskaden vid Tivoli till en af de vackraste i världen. Ett stycke från Tivoli formerar floden Teverone de så kallade Cascatelle eller flera små silfverklara bäckrännilar, hvilkas brusande utför höjden i en täck och målningsvärd trakt skall göra en behaglig verkan. Men den tillstundande skymningen tillät oss ej bese den.

I bergen kring Tivoli brytes den så kallade Tivolistenen eller travertin. Den är hvitgul och kalkartad samt blir hårdare i luften än den är i brottet. Af denna sten äro Roms största byggnader uppförda, så i äldre som nyare tider.

Vid vår resa från Tivoli lämnade vi villa Mæcenatis till höger. Man ger detta afgjorda namn åt mycket osäkra ruiner. Ett stycke närmare Rom gåfvo vi akt på en med murgrön krönt rotunda, som vid bortresan undfallit vår uppmärksamhet. Den gjorde vid dagens sista strålar en artig verkan och utgifves för Hostans tempel. Tiburtinerna, utsatta för hastiga förkylningar, när nordanvädren medförde

köld från de snöbetäckta bergen, påmindes däraf att hylla denna nya gudomlighet och uppresa henne tempel. Klockan half tio om aftonen voro vi tillbaka i Rom.

Nästa bref kommer att angå bara kyrkoceremonier. I eftermiddag får jag höra les Ténèbres i Sixtinska kapellet. Hvilket hopp för en musikälskare!

FEMTIONIONDE BREFVET.

Rom den 10 april 1784.

Med dymmelonsdagen eller den sjunde i denna månad togo de andliga ceremonier sin början, som i denna vecka ådraga sig så mycken uppmärksamhet. Aftonsång hölls då klockan fem i Sixtinska kapellet, bevistad af kardinalerna i deras violetta dräkt. Men påfven själf var icke närvarande. Denna gudstjänst kallas Notturno eller Uffizio delle tenebre, emedan den fordom firades nattetid och jämväl nu fortsättes, till dess mörkt blifver. Den bestod af läsning, blandad med sång. Till den förra voro stycken af skriften utvalda, som hörde till historien om Kristi lidande, till den senare Davids psalmer, som afsjöngos i körer och föga behagade örat. Under allt detta var kapellet upplyst med sex stora vaxljus på altaret och sex däremot svarande på skranket nedanför koret. Men till vänster om altaret stod tillika en trekantig ljusstake med femton pipor, hvari brunno äfvenså många ljus. Efter den förklaring mig gafs, betecknades därmed de tolf apostlar och tre Marior. Vid slutet af hvar Davids psalm, utsläcktes ett af dessa femton ljus, till dess allenast ett enda var brinnande.

När nästa psalm skred till ända, utsläcktes nästan på en gång alla ljusen på altaret och skranket, och man uppstämde Zacharias lofsång, vid hvars sista strof: *Till att uppenbaras dem, som sitta i mörkret och dödens skugga* (Luc. 1, 48) det sista ljuset borttogs ur ljusstaken och nedsattes outsläckt under altaret. Betydelsen skall vara, att då apostlarnas och frälsarens öfriga vänners tro sviktade vid hans lidande, förblef jungfru Marias fast och orygglig. I den skymning, hvilken nu rådde i kapellet, som jämte en djup tystnad bidrog att samla sinnena till andakt, föllo alla närvarande på knä. En orkester af trettiotvå röster uppstämde då från en läktare den 51 Davids psalm: *Gud vare mig nådelig efter din godhet*, etc. (Miserere mei Deus!) Det är denna musik, författad af Allegri, och uppförd utan ackompanjemang af något instrument, som räknas för den fullkomligaste man känner i kyrkostilen.

Den är ganska simpel och nästan endast harmoni, men af så ömt och, om jag vågar säga, heligt uttryck, att åhöraren liksom upplyftes ifrån det jordiska. Betagen af ett stilla och rörande behag, känner han icke en gång den förundran, som ofta plägar väckas af ohörda ting. De klara och jämnt uthållna rösterna, ömsom stärkta och försvagade, gifva ett ideal af ett stort förträffligt instrument, hvilket säkerligen hvarken finnes eller kommer att finnas. En väl spelad harmonika är af hvad jag hört, det som närmast gifver begrepp om denna änglamusik. Den är indelad i strofer, mellan hvilka korta monotona baskörer låta höra sig, som med sin strähet göra den påföljande lena harmonien så mycket mera intagande. Den skall endast vara satt i fyra partier. Som hela tolf till femton stafvelser stundom ligga under en enda not, så fordras till afsjungandet en särdeles öfning och skicklighet, hvarför denna musik aldrig med framgång kunnat uppföras annorstädes än i Rom.

Musiken varade en half timme, en af de vällustigaste jag vet mig tillbragt. Efter dess slut förrättade en kardinal en kort bön. Man gjorde därefter ett buller med bänkarna

längs utåt murarna i koret, som sades hafva afseende på jordbäfningen och hällebergens rämnande vid Kristi död, och därmed var aftonsången slutad.

Längre fram på aftonen tvåddes fötterna på fattiga pilgrimer af kardinaler. Sådana botfärdiga resande inställa sig till stort antal i Rom vid påsktiden och härbärgeras i den helga Trefaldighets hospital. Förnäma fruntimmer tvådde fattiga kvinnors fötter. Dessa fattiga undfägnades sedermera och betjäntes af dem, som tvagit dem, med aftonmåltid.

Den åttonde eller skärtorsdagen klockan tio förmiddagen begaf sig herr grefven af Haga och vi svenskar under hans beskydd till Sixtinska kapellet och bevistade mässan, som förrättades af en kardinal. Påfven var närvarande, klädd i silfvertygskåpa, kardinalerna däremot i violett. Efter mässans slut påklädde sig kardinalerna guldbroderade mässhakar. De satte sig därefter i procession, omgifna med många antända vaxljus. Påfven med blottadt hufvud tog af altaret i sin hand det heliga sakramentet eller, att tala med katolikerna, Corpus Domini och begaf sig därmed utur Sixtinska kapellet genom Sala Reale till Paulinska kapellet. Öfver honom bars ifrån det ena kapellets dörr till det andras en röd sammetshimmel, men öfver hostian ett hvitt sidenparasoll broderadt med guld. Paulinska kapellet var förbländande genom den rikaste illumination. Öfver altaret var en pyramid af tätt ställda vaxljus, som inneslöto en katafalk, prydd med kristaller. Påfven stannade midt emot altaret samt föll på knä, och en präst bar hostian upp till den bakom katafalken ställda kistan, hvari den nedlades. Under detta underhölls andakten genom en andlig sång. Sedan ceremonien var fullbordad, förfogade sig påfven tillbaka i lika procession, och expositionen af det heliga sakramentet i den omförmälda afbilden af Kristi graf varade i tjugufyra timmar, under starkaste tillopp af botfärdiga syndare, som på sina knän betygade detsamma sin dyrkan. En sådan efterrapning af Kristi graf äger denna dag rum i alla katolska kyrkor.

Därefter lät påfven bära sig i sin sedia gestatoria upp till tribunen eller den öppna logen midt öfver stora porten till S. Peters kyrka, där han intog sitt rum med mössan på hufvudet under skyggd af tvenne solfjädrar (flabelli), hvilka höllos, en på hvar sida öfver honom. Efter någon läsning, som jag nere på torget, där jag då stod, icke kunde höra, uppstod han, sträckte sina dittills hopknäppta händer till himmelen och utdelade välsignelsen åt den utanför kyrkan församlade menigheten och hela katolska församlingen, under det han vid nämnandet af hvar person i den gudomliga treenigheten med handen gjorde ett korstecken. Välsignelseformuläret lyder som följer: *Benedictio Dei omnipotentis Patris (+) et filii (+) et Spiritus Sancti (+) descendat super vos et maneat semper.* I samma stund begyntes ringning med alla klockor i Rom, hvilka sedermera äro tysta * och icke röras förrän påskaftonen, kanonerna lossades ifrån slottet S. Angelo, hela S. Petri torg var betäckt af en på knä liggande menighet. Påfven lät nedkasta aflatsbref, som med ifrigaste täflan upphämtades. Denna mycket ryktbara ceremoni har fordom varit beledsagad med omständigheter, som nu äro aflagda. Den ljungande bullan: *In cœna Domini* etc. upplästes, kättare och schismatici uppräknades, bannlystes och fördömdes, och en brinnande fackla, såsom sinnebild både af bålet och helvetes eld, nedkastades. Men Clemens XIV afskaffade dessa öfverlefvor af ett öfverdrifvet och i detta tidehvarf illa passande religionsnit, och plägseden har sedermera icke blifvit förnyad.

Klockan var nyss tolf, då den allmänna välsignelsen utdelades, och påfven förfogade sig därefter till sina rum. Men efter en kort stund lät han bära sig till den så kallade Sala Ducale i Vatikanen, belägen strax innanför Sala Reale och just midt emot Sixtinska kapellet, där tretton fattiga präster af främmande nationer, hvilka såsom pilgrimer kommit till Rom, sutto på en bänk i hvita kläder med hvita mössor och skor. Efter en kort gudstjänst, hvarvid en

* Att klockorna dessa tvenne dygn äro tysta eller *dumma,* är ett gammalt allmänt katolskt bruk och upphofvet till namnet: *Dymmelveckan* på svenska.

kardinal diaconus läste evangelium, blottade hvar pilgrim sin högra fot De buro ett slags pantalon, öppnad ofvanför hälen, så att foten, sedan skon var afdragen, lätt kunde utträdas. Påfven nedsteg då af sin stol, göt vatten på deras fötter, som för snygghetens skull redan voro rentvättade, torkade dem med ett kläde och kysste dem. Denna ödmjukhetsbetygelse rörde en och annan af pilgrimerna ända till tårar. Hvar och en sades sedermera blifva begåfvad med en medalj i guld och en i silfver. Antalet (tretton), hvilka till åminnelse af Kristi lärjungar rätteligen borde vara tolf, har grund i den tradition, att en dag, då den heliga Gregorius upptagit och undfägnat tolf fattiga män, har en ängel kommit med och således blifvit den trettonde i sällskapet.

Sedan fottvagningen gått för sig bland en talrik samling af åskådare, var för de tretton pilgrimerna ett bord anrättadt i en annan sal. Påfven kom ock dit, klädd i sin hvita hvardagsdräkt med röd camail. Maten, anrättad efter bruket i fastan eller så kallad maigre, blef till bordet inburen af prelater, som på knä öfverlämnade faten till påfven, hvilken satte dem på bordet, välsignade dem, gick omkring och uppassade sina fattiga gäster. Hvad som ock ej vid bordet förtärdes, tillföll dem ändå, så att denna kärleksmåltid för dem räckte till flera. Sedermera var ett stort bord i annan sal anrättadt för kardinalerna, som denna dag spisa offentligen, men jag blef icke åskådare af denna måltid.

Eftermiddagen förrättades en lika aftonsång i Sixtinska kapellet som den nästföregående dagen. Man ville inbilla mig, att det Miserere, som nu sjöngs, var af annan komposition, men mitt öra sade mig med full visshet och förnyad förnöjelse, att det var detsamma. Knappt var denna heliga ceremoni slutad, förrän S. Peters kyrka företedde det präktigaste skådespel. Ett kors af den form, som plägar kallas latinsk, tjugufem fot högt och på båda sidor beklädt med polerad mässing samt besatt med 628 lampor, upphängdes, så snart mörkres infallit, midt i kyrkan eller där kupolen börjar höja sig öfver mellersta pelargången

(le nef). Alla lamporna kring högaltaret eller S. Petri Confessio voro släckta (de upptändas åter i dag). Och den vidlyftiga kyrkan upplystes af det brinnande korset, hvilket syntes sväfva mellan himmel och jord och gaf en majestätisk dag, hvars verkan jag ej kan beskrifva. Icke dess mindre var äfven S:t Michaëls kapell starkt upplyst, hvars altar var prydt med en stor dekoration af silfver att afbilda Kristi graf. Utom dess voro tvenne rader lampor upptända öfver nedra kyrkodörrarna, och tribunen öfver S. Veronicas pelare under domen likaledes upplyst med lampor, men dessa ljus veko för det, som spriddes från korset, såsom stjärnor för fullmånen. Artister voro i flera vinklar af kyrkan sysselsatta att afmåla denna besynnerliga verkan af ljus. Det, som fullbordade att göra scenen intressant, var den folkmängd, som rördes i kyrkan. Ifrån den nämnda S. Veronicas tribun uppvisades denna afton de tre förnämsta reliker, som i S. Peters kyrka förvaras. Dessa äro Kristi svettduk med ett därpå fastnadt underbart aftryck af hans ansikte, infattad i ram, ett stycke af Kristi kors, funnet af S. Helena och infattadt i ett större kors, samt ett stycke af spetsen till lansen, hvarmed frälsarens sida blef uppstungen, infattad i juveler. Flockar af en knäböjande menighet aflöste hvarandra att se och tillbedja dessa helgedomar, som hvar fjärdedels timme till allmänt åskådande i några minuter uppvisades, och därmed fortfors till sent frampå natten.

I går, långfredagen, bevistade vi åter gudstjänsten på förmiddagen i Sixtinska kapellet. Påfven bar en röd kåpa och kardinalerna violetta. I koret hölls vakt af påfvens schweizergarde, klädt i harnesk. Mässan, som sades af kardinalstorpenitentiarien Boschi, var helt olik andra högtidsdagars. Den bestod mest i böner i afseende på Kristi lidande. En ceremoni därvid var, att påfven, kardinalerna och de öfriga tillstädesvarande prelaterna trädde till ett vid altarets fot på hyende framlagdt kors, föllo på knä och kysste det. Sakramentet konsacrerades icke, utan emot mässans slut begaf sig påfven i lika procession som skär-

torsdagen till paulinska kapellet, hämtade därifrån tillbaka den till dyrkan exponerade hostian och återbar den på altaret i det Sixtinska. Sedan den celebrerande kardinalen anammat sakramentet på vanligt sätt, slöts denna andakt.

Jag nyttjade middagsstunden att besöka Capucinerkyrkan vid Barberinska torget. Dess cimeterio eller kyrkogård företedde ett besynnerligt skådespel. En rad af fem rum eller hvälfda kapell var prydd med idel dödben af framlidna capucinermunkar. Man hade där icke allenast uppställt pelare af skallar och benknotor samt af sådana formerat nischer, i hvilka benrangel dels lågo, dels stodo uppresta i den gråbruna smutsiga capucinerdräkten, utan jämväl tillskapat ljuskronor af dödben och sirat murar och tak med ett slags arabesker, blomverk och dylika ornamenter, sammansatta af samma ohyggliga ämnen. Ett altartäcke var, i stället för pärlor, broderadt med oxeltänder. Besynnerligast var, att en del af liken voro liksom upptorkade och benen ännu beklädda med skinn. Detta gaf dem ett slags fysionomi, som ökade det motbjudande i deras utseende. Den torra jordmånen på höjden sades därtill vara orsaken. I allmänhet var denna tillställning så öfverdrifven, att den förfelade sitt ändamål och snarare väckte löje än den åsyftade allvarliga påminnelsen om dödligheten. Den lärer blott äga rum i dymmelveckan.

Klosterkyrkan är märkvärdig af flera högt skattade målningar. Där finnas arbeten af Domenichino och Lanfranco, men framför allt en ypperlig tafla af Guido Reni, föreställande S. Michaëls seger öfver draken, kopierad i mosaik i S. Peters kyrka. Ängelns figur röjer en öfvermänsklig ungdom, skönhet och styrka, förenade med ett ömt lidande, godhetens kännemärke, för det att han nödgas straffa en brottslig och olycklig varelse. Om min anmärkning är riktig, torde denna tanke vara en af de lyckligaste penseln någonsin uttryckt.

Eftermiddagen bevistade påfven själf tenebren eller aftonsången i Sixtinska kapellet, som då tredje gången förrättades på samma sätt som de båda förra dagarna. Påf-

ven bar sin röda dräkt, föll på knä för altaret när Miserere sjöngs och förrättade själf bönen vid dess slut. Emellertid satt kardinalstorpenitentiarien ifrån klockan fem till sju i S. Peters kyrka på en så kallad konfessional eller tron af trä, hvarifrån han utdelade ett hundra dagars aflat åt dem, som därstädes på knä för honom gjorde sin syndabekännelse.

Till ett tecken af aflösningen rörde han vid deras hufvud med spetsen af ett långt spö eller rör, som han höll i handen. Stora flockar af så kallade konfraterniteter eller brödralag, som inbördes förbundit sig till andaktsöfningar och gudaktighetsverk, uppvandrade till S. Peters kyrka. De buro vida fotsida rockar, som liknade och kallas säckar, samt hade höljda hufvuden och ansikten, endast med en rund öppning för hvardera ögat. De nedföllo på kyrkans golf och tillbådo de åter framhafda relikerna. Midt under denna heliga maskerad ankom påfven, beledsagad af sitt hof och sin schweizervakt. Han var klädd i sin hvita dräkt med skarlakans camail. Han föll på knä midt för högaltaret vid en bönstol, hvarifrån han en halftimme med ifrig andakt syntes tillbedja relikerna. Clemens XIV skall mycket fort hafva fullgjort alla dylika ceremonier och på ett sätt, som utmärkt att han hvarken var vidskeplig eller skenhelig. S. Peters kyrka var denna afton, äfven som den nästföregående, flera timmar upplyst af det med lampor besatta korset, hvars verkan icke nu minskades af någon annan illumination.

I dag påskafton döpas omvända judar och andra okristna i S. Johannis Laterani kyrka. Likaledes förrättar kardinalvikarien vigning i alla andliga grader. Dessa äro sju, och innan man hinner att blifva präst, måste man först antagas till 1:o Ostiario, 2:o Lettore, 3:o Exorcista, 4:o Acolito, 5:o Subdiaconus, 6:o Diaconus. De fyra första graderna kallas *ordini minori* och äro egentligen inrättade för kyrkobetjäning, samt meddelas på en gång. Men allra första beredelsen till andliga ståndet sker genom tonsuren eller hårets afskärande på en rund fläck öfver hjässan, som gifvit an-

ledning till prästernas kalotter. Man kan ej få själavård utan att vara präst, men väl i lägre grad inkomst af lägenheter.

Klockan elfva i förmiddags lossades kanonerna från slottet S. Angelo, hvarefter allmänt ringdes i klockorna, som sedan skärtorsdagen varit stumma. I borgarehus brukas i dag att med krut spränga sönder lerkärl, hvarutur man ätit i fastan, hvadan små smällar som oftast höras.

I onsdags hitkom på kunglig befallning ordensbiskopen baron Taube från Stockholm, åtföljd af hofpredikanten Norberg. För två nätter sedan kändes en så stark jordbäfning vid Frascati, Marino och Albano, att hus omkullföllo.

SEXTIONDE BREFVET.

Rom den 14 april 1784.

En anstöt af frossa håller mig inne sedan påskdagen. Den hindrade mig då att bevista den högtidliga mässa, som påfven förrättade i S. Peters kyrka. Efter berättelse kan jag anföra, att han lät bära sig dit i sin sedia gestatoria, att, sedan han antagit en rikare skrud, uppträdde han på en med röd sammet och guldgaloner beklädd tron, som var ställd mot en förlåt emellan baldakinen och S. Peters predikstol, att han sedermera mässade själf vid högaltaret, att han offentligen anammade den heliga nattvarden, som af en präst bars ifrån altaret till tronen, hvarest påfven föll på knä, meddelade sig själf brödet och uppdrog vinet ur kalken genom ett halfalns långt guldrör, hvarefter prästen återförde sakramentet till altaret, utdrack det öfverblifna vinet och afslickade dropparna, som däraf stannat på röret, att påfven med egen hand kommunicerade några kardinaler och sin principe assistente Colonna, dock endast under

bröd, och att han efter slutad gudstjänst klockan tolf ifrån stora logen på kyrkan åter välsignade folket på lika sätt, som han förrättat denna akt skärtorsdagen samt under klockljud och kanonernas lossande.

Denna dag blef äfven i kyrkans häfder märklig genom den första offentliga protestantiska gudstjänsten i Rom. Herr grefven af Haga lät förrätta den i sitt palats genom ordensbiskopen baron Taube, biträdd af hofpredikanten Norberg. Herr grefven lät äfven meddela sig den heliga nattvarden, hvaraf bland de närvarande svenska, assessor Salomon och medaljören Grandel, samt bland andra lutherska trosförvandter, danska grefven Reventlow med dess fru och betjäning sedermera blefvo delaktiga. Med herr grefvens af Haga tillstånd bevistade många främmande både af katolska och reformerta församlingen denna sällsynta gudstjänst och funno uppbyggelse af den enfald och värdighet, hvaraf den var utmärkt. Till aftonen spisade herr grefven hos ambassadören från Malta, hvilken är den enda, som efter vår återkomst från Neapel med kardinal Bernis delat denna ära.

Den tolfte, annandag påsk, firades åter gudstjänst i herr grefvens palats. Predikan hölls af hofpredikanten Norberg. Eftermiddagen intog herr grefven det rum i Arkadernas akademi, som genom acklamation blifvit honom tillbjudet. Detta till skaldekonstens idkande stiftade samfund njöt sitt första beskydd af drottning Kristina, men antog ej namn af Arkader förr än efter hennes död. Samfundet var en dag samladt i den trädgård, hvarest det ännu sammanträder, hvilken bär namn af Bosco Parrhasio och är belägen i Rione di Trastevere, då en ledamot utropade, att han trodde sig vara i det forna Arkadien, och hela sällskapet fann detta infall så lyckligt, att det i anledning däraf antog sitt namn. Sanningen att säga har detta vittra gille föga utmärkt sig genom vittra arbeten, och nu består det af vid pass 2,000 ledamöter, en talrikhet, som icke vittnar om grannlagenhet vid valen. Sammankomsten, den herr grefven af Haga bevistade, hölls icke i Bosco Parrhasio, utan i ordförandens (custode dell' Arcadia) abbé Pizzis hus.

Herr grefven antog, efter vanlig plägsed, ett herdenamn, nämligen Anassandro Cheroneo. Sonetterna, ett i denna akademi mycket brukligt skaldeslag, som den dagen upplästes, angingo intet annat än hans beröm.

Till åminnelse af påfvens kröning, eklärerades om aftonen S. Peters kyrka utanpå. Hela Rom skulle ock hetas illumineradt, men det var ojämnt och utan effekt. Kyrkans illumination var ock mager. Kornischerna och frontonen samt nischerna mellan kolonnerna voro allenast upplysta med papperslyktor i rader. Nyss efter klockan nio afbrändes den så kallade Girandola ifrån Castel S. Angelo. Man hade hela timmen förut låtit vackra raketer därifrån uppgå. Detta fyrverkeri var förträffligt. Det började med flera tusen på en gång i form af solfjäder uppsända raketer, hvilka med tordönsknall stego mot skyarna och nedföllo såsom ett regn af stjärnor. I samma stund blef hela kastellet upplyst med en klar stjärnlik eld, som utmärkte dess hela arkitektur och brann en god stund. Rosor, solar, löpande stafvar föreställdes, och en fontän kastade eld ur flera mynningar kring slottet under en härmad kanonad. Efter en half timme slöts lustelden med en lika *éventail* som den tändes. Illuminationen och fyrverkeriet förnyades i går.

Den trettonde eller tredjedag påsk firades, såsom i romerska kyrkan vanligt är, lika högtidligen som de båda första dagarna i helgen, hvaremot fjärdedagen är söckendag. Ofvannämnda dag, som var i går, antog en fröken af grefliga familjen Castelli doket i ett franciskanerkloster. Flera svenska herrar åskådade genom gallret denna heliga förrättning, men herr grefven nyttjade den smorda konungar förbehållna rättighet, att ingå i själfva klostret och på nära håll den bevista. Antagningen har gått för sig på följande sätt. Sedan abbedissan och nunnorna i procession inträdt med ljus i händerna, infördes den tillkommande systern, som blott var 17 år gammal, af tvenne hvitklädda barn, hvilka ock buro vaxljus, under musik af orgelverk. Hon var präktigt klädd med krans och krona såsom en brud,

Obs.

och intog sitt ställe vid en taburett, mid för gallret, hvarest hennes dok låg på ett fat. Därefter höll en capucinermunk utanför gallret en kort predikan och en prelat ett slags mässa, allt för att uppmuntra den unga systern att blifva en värdig Kristi brud. Sedermera framträdde abbedissan, afskar hennes hår öfver hjässan, kastade en halsduk öfver hennes bröst, och biträdd af flera nunnor, hvilka omgåfvo henne, på det hon måtte betäckas för profana ögon, afklädde henne den världsliga och iklädde henne i stället den andliga dräkten. Betäckt af den svarta klädesmanteln med ett rep omkring lifvet, hälsades hon då med omfamnande af alla nunnorna. Hennes ungdom, fägring och tårar uppväckte åskådarnas medlidande. Hos mig har det lifligen blifvit upprördt af blotta berättelsen. Den har med starkare färger än alla deklamationer för mig målat det förhatliga af klosterinrättningarna, det orimliga af en religion, som kräfver sådana offer.

I sanning är Roms lära ett bedröfligt vedermäle af människors förblindelse. Dess lärosatser bestå i fördomar, dess utöfning i tomma sedvanor eller i stiftelser, som göra enskildas lycka och det allmännas skada. Hvad kan vara mera stridande mot förnuft och sedelära än aflatsbref och mässor för aflidnas själar? Hvad mindre uppbyggligt än texter och litanior, sjunga på ett dödt språk, än vigvatten, korstecken och rökelser? Predikningar, dessa kraftiga väckelser till en sann dygd, religionens rätta kännemärke, höras sällan. Mässornas mångfaldighet gör dem till ett hvardagslag utan intryck. Hvar dag har sin tillförordnade text, och föga går någon timme förbi, att ej en mässa firas i hvar kyrka. I romerska kristendomens helgon och reliker igenfinnas nästan hedningarnas polyteism. De dyrkade äfven som katolikerna en öfvergud, som förde befälet öfver en hel här af undergudar. Att under anropan af S. Antonius såsom patron för boskapsskötseln låta stänka sina kreatur med vigvatten, och att, i förtröstan på beskydd för dem, offra åt Bubona, är samma sak under olika namn. Apoteoser och kanonisationer komma i det närmaste på

ett ut. Helgonens altaren och bilder äro alldeles som de gamlas omgifna med ex-voto, smycken, skänker efter gifvarnas råd och sinne.

Ett omåttligt antal helgdagar stjäl tid, ett lika öfverflöd på munkar och andliga, armar ifrån idogheten. Vid slutet af 1783 räknades i Rom 2,976 munkar, 1,893 nunnor, 3,171 präster, tillsammans 8,040 personer. Dominikaner, franciskaner, capuciner, benediktiner, augustiner, carmeliter, serviter, camaldolenser, cistersienser,* theatiner, cartheuser, barnabiter, bernardiner m. fl. äro namn på en del af dessa andliga troppar, hvilka lefva på statens bekostnad utan att för staten göra något tillbaka. En del af dem hedra tiggerier genom sitt exempel, och alla uppmuntra de dem. Det är ej nog, att i Rom underhållas några och trettio hospitaler, som föda öfver 12,000 fattiga. De flesta kloster föda för intet ett visst antal tiggare om dagen. Almosor anses för ett så saliggörande verk, att allt förmöget folk följer dessa heliga efterdömen och låter åt tiggare utdela öfverlefvorna af sina bord. Lättjan finner därvid den bästa räkning, och den arbetsföra åkerbrukaren öfvergifver icke sällan sin plog för att öka tiggaresvärmen på Roms gator. Därför har Montesquien rätt, då han säger (De l'esprit des Loix L. XXIII, ch. 29): à Rome les hopitaux font que tout le monde est à son aise, excepté ceux qui travaillent, excepté ceux qui ont de l'industrie, excepté ceux qui cultivent les arts, excepté ceux qui ont des terres, excepté ceux qui font le commerce.

Men mitt ämne och mitt innesittande föra mina betraktelser längre än jag ärnat. Jag nämnda nyss jordbrukare och huru nöjda de äro att bortbyta sin tunga födkrok mot tiggarstafven. De hafva därtill här i landet många skäl. Ett af de hufvudsakligaste är, att bonden icke själf besitter någon jord, utan är blott åbo med villkor af ett slags hälftenbruk under adeln och de andliga. Som han icke har något eget att vårda, föredrager han hellre fattig-

* Är samma orden under olika namn.

domen än ett tröttsamt arbete, om hvars frukt han icke äger någon säkerhet. Han fäster sitt sista hopp vid den kristliga barmhärtigheten, som icke underlåter att understödja den torftiga, men dock icke förr, än han hunnit bli sysslolös och en onyttig medlem i det allmänna.

En författning ifrån påfven Innocentii X:s tid, i medlet af nästlidna århundradet, har för landtbruket medfört de skadligaste verkningar. I kraft af densamma är spannmålshandeln apostoliska kammaren ensam förbehållen, som tvingar alla landtmän att till sig upplåta deras förråd af säd till ett efter godtycke fastställdt lågt pris och sedermera försäljer den till högsta penning åt bagarna, hvilka hafva uteslutande rättighet att baka bröd i städerna. Häraf händer, att landtmannen afskräckes från en illa lönande näring, jorden vanhäfdas, uppodlingar försummas, bördiga fält ligga i linda, täta missväxter infalla, landet kan icke försörja sina inbyggare med nödig brödföda, hvartill spannmål årligen måste hämtas från utlänningen, handelsvågen besväras, alla näringsgrenar förvissna tillika med modernäringen, penningerörelsen aftynar, vanliga följder af de regeringars misstag, som inrättat skattkammarens inkomster på annan grund än den, som befordrar statskroppens gemensamma välmåga.

Jag vet ej med visshet, om oljehandeln äfven är apostoliska kammaren tillslagen med undersåtarnas uteslutande, men väl att den äger betydliga upplag af olja, hvilka utan tvifvel och enligt regeringens öfriga grundsatser icke upplåtas utan ansenlig vinst på de behöfvandes bekostnad. Saltet är jämväl belagdt med dryg afgift, som lär vara förpaktad. Men landets egentliga skatter och utlagor äro ringare än i de flesta andra stater, hvartill folkets allmänna fattigdom är förnämsta skälet.

Verkan af de anförda författningsfelen visar sig bland annat i en allmän brist på speciemynt. I rörelsen omlöpa nästan endast kreditsedlar, utgifna af banken San Spirito eller Monte di Pietà. När man därstädes vill tillväxla sig speciemynt, får man aldrig mer än tio scudi i sänder, och för hvar sequin betalas fem bajocchi, det är vid pass två och

en half procent, i agio. I förbigående får jag nämna, att en sequin gör två scudi fem bajocchi, en scudo tio paoli, och en paolo tio bajocchi. Det sistnämnda myntslaget är af koppar och svarar mest mot två svenska styfver.

De olägenheter, jag vidrört, voro mindre kännbara den tid, Rom under hundrade titlar drog skatt af Europa. Det är sant, att dessa kristenhetens sammanskott genom fel i invärtes hushållningen blefvo ett slags döda kapital i andliga stiftelsers eller vissa familjers hand utan att bära frukt för samhället. Det är med dem, som Roms kyrkor och palats blifvit uppbyggda, som dess gallerier och trädgårdar blifvit riktade med konststycken, som påfliga nepoter blifvit millionärer, men en stor penningstock, äfven då den är illa använd, äfven då den ej gifver nog med sig åt idogheten, underhåller ändå ett slags lif i staten och ersätter åtminstone en del af de förluster, en missvårdad hushållning medför. Således återgåfvo pallia, dispenser, indulgentier åt kyrkostaten de summor, den förlorade genom spannmålsinförskrifning. Men äfven dessa källor förtorkas, och Rom öfvergifves mer och mer åt sin egen vanmakt. Upplysning och en klokare politik hafva minskat dessa främmande penningtillgångar, och det är att befara, att de snart alldeles upphöra. De flesta katolska furstar hafva ögonskenligen ådagalagt sin afsikt att efter hand undandraga sig all andlig skattskyldighet. Det hade då varit hög tid att söka bota romerska statskroppens invärtes sjukdomar och arbeta på dess bestånd af sig själf. Men denna omsorg har blifvit försummad, och själfva regeringssättet gör den föga möjlig.

I monarkiska stater klagar man merendels öfver det så kallade gouvernement militaire; i kyrkostaten må man klaga öfver det ecclesiastika. Påfven är icke allenast själf af andliga ståndet, utan alla hans ämbetsmän af någon betydlighet äro det jämväl. Allt är gjordt för kyrkan. Landet är ett prebende till en biskopsstol. Påfven regerar för kristenheten och för Europa, men icke för sina undersåtar. Han och hans förnämsta tjänstemän äro ogifta.

Dragne, så till sägandes, utur allt medborgerligt samband, hafva de inga afkomlingars väl att bevaka. Kyrkan är i andra katolska länder en status in statu, i Rom en öfverhet, söndrad från folket. Patriotism är för dess styresmän en okänd böjelse, enskild afsikt, vinst för dagen deras enda driffjäder. Man har därför sett de flesta påfvar endast nitiska att samla förmögenhet åt sina familjer, och denna grundsats är gällande hos Roms ämbetsmän i alla grader.

Kunskaper och skicklighet äro sällsynta ur samma skäl som en oegennyttig redlighet. Då hågen ej är vänd åt allmänt väl, vinnlägger man sig föga om kännedom, huru det skall befrämjas. Romerska statens hela inrättning är så vidunderlig, att den icke kan bestå med en sund upplysning. Den fordrar mörker och vidskepelse. Dessa bilda de rådande begreppen, och att höja sig öfver dem för att söka afhjälpa missbruk är vådligt för den, som visar en sådan tilltagsenhet. Exempel intyga att nitiska ämbetsmän, när de någon gång funnits, blifvit ett mål för sina kamraters afund och antingen störtade eller flyttade till sysslor, som för dem varit så främmande, att de ingenting förmått uträtta. Prelater, som hafva steg till kardinalvärdigheten, försumma ofta med föresats sina ämbeten för att tvinga påfven att snart befordra dem.

Kardinalernas kollegium utgör påfvens rådkammare, men de äga att råda och ej att regera. Han för sin spira enväldigt. Man känner hvad höga företräden kardinalerna jämte eminenstiteln njuta, och att de alltifrån Alexander III:s tid utöfvat den folket förut tillkommande rättigheten att välja påfvar. Deras konklaver hållas i Vatikanen och äro merendels labyrinter af den finaste intrig. Kardinalerna böra vara sjuttio, men äro sällan fulltaliga. Ju flera ledigheter, ju större besparing för skattkammaren. Nu äro aderton rum obesatta, hvarmedels påfven årligen innehåller 80,000 scudi till de prelaters stora harm, som äro i steg att befordras.

Kardinalerna nyttjas till de förnämsta ämbeten och till styresmän af kongregationer. Cardinale Camerlingo är stor-

skattmästare, kardinalstatssekreteraren föredrager hos påfven både politiska och andliga mål samt för utländska brefväxlingen, kardinalprodatarien är chef för ett verk, som kallas la Dateria, hvarifrån allt utfärdas, som rör beneficer och andliga lägenheter. Kardinalvicekansleren förestår kansliet, hvarifrån alla författningar utfärdas i världsliga inhemska ärenden, kardinalvikarien förrättar biskopsämbetet i Rom o. s. v. Kongregationerna äro ett slags kommittéer, som hvar för sig hafva särskilda ärenden att besörja. Sådana äro konsistorialkongregationen, som utarbetar hvad i konsistoriet eller påfvens sammanträde med kardinalerna skall föredragas, kongregationen del buon governo, som har inseende öfver allmänna hushållningen, la Consulta, en brottmålsdomstol, inkvisitionen, hvars yrke är nogsamt kändt, kongregationerna de propaganda fide, degli sagri riti, delle indulgenze e sagre reliquie, del monte di pietà, m. fl., hvilkas namn förklara deras befattning.

Domstolarna i Rom äro många. La Sagra Ruota är den mest ansedda. Den är ett slags parlament, som afgör processer, när de angå ett värde, som öfverstiger 500 scudi. Som där fordom förekommo många mål, hvilka rörde främmande länders invånare, så förordades, att af dess tolf ledamöter eller uditori della Ruota, blott tre skulle vara inhemska och de öfriga nio främlingar, bland hvilka kejsaren utnämnde de tyska och konungen af Frankrike de franska ledamöterna. Detta iakttages ännu, änskönt skälet till det mesta förfallit. Gli uditori della Ruota äro mycket ansedda prelater. Deras domar tjäna till prejudikater, hvilka skattas nästan lika högt med skrifna lagar, och man har af dem stora samlingar.

Lagverket skall i allmänhet vara mycket bristfälligt, rättegången krånglig och vidlyftig, lagskipningen nästan godtycklig och rättvisan fal. Anmärkningen är mig meddelad af romare. För någon tid sedan hände, att ett svenskt fartyg strandade utanför Civita Vecchia genom lotsens oförsiktighet. Laddningen såldes, som steg till 40,000 scudis värde, men man ville ej ersätta ägaren mer än 800. En

advokat, som åtog sig hans sak, blef af kardinalstatssekreteraren tillspord, om han ej visste, att han var påfvens undersåte, och om det anstod honom att lägga sig ut för en utlänning? Detta vittnar ej om laggrannhet.

En synbar nedslagenhet hos folket tecknar dess missnöje med allmänna ställningen, hvars brister det känner. Det talar med förakt om prästregeringen, utöfvar själfsvåld och önskar sig en ordentligare styrelse. Hurudan polisen är i Rom, har jag tillförne nämnt och kan, af hvad jag i detta bref anmärkt, jämväl slutas. Dråp förefalla ofta, hvartill jag tror att kyrkornas orimliga jus asyli är förnämsta skälet. Främmande sändebuds kvartersfrihet, som likaledes öppnade fristäder åt brottsliga, nyttjas nu ej af någon annan än spanske ministern. Dråp straffas vanligen med slafveri på galärerna. Jag anser gemene man i Rom för mera veklig än elak. Hans tänkesätt saknar all lyftning af nationalanda. På en gång själfsvåldig och feg, och lika så utan näpst som utan skydd af lagen, kan han svårligen motstå frestelser till brott. Lättja och fattigdom framställa dem ofta och lätt. Huruvida han är lömsk och bedräglig, därom vågar jag ej döma. Sant är, att den lasten egentligen tillhör svaga själar. Religionsnitet synes ej mera vara fanatiskt hos menigheten. Den stillhet, som rådde, medan grefven af Haga just under Vatikanens murar firade en luthersk gudstjänst, tyckes bevisa, att hatet mot okristna, (ty för sådana håller pöbeln alla andra trosförvanter), icke är bittert.

Påfven underhåller i Rom en besättning af nio kompanier fotfolk, förutan några kompanier kyrassiärer och cavalleggieri eller lätt kavalleri. De äro väl beklädda och hafva en förträfflig musik, men därmed lär ock allt vara sagdt, som kan sägas om deras militäriska förtjänst. Man berättar, förmodligen på skämt, att soldaterna i regnväder draga på vakt under paraply. Infallet är godt i så måtto, att det instämmer med truppernas lynne och romarnas allmänna ömtålighet för väderleken. En lakej, som bort-

visas i ett ärende, när det regnar, utan skydd af ett paraply, anser sig för en martyr.

Huru stark påfvens krigsmakt föröfrigt är, känner jag icke. Jag fruktar, att han af den icke kan vänta stor trygghet. Men den anmärkningen måste jag tillägga, att hans ministrar för krigs- och sjöärendena (il commissario dell' armi och il commissario del mare) båda två äro prelater och visa sig i andlig dräkt, utom hvilken eller, i brist däraf, någon främmande makts uniform ingen infödd härstädes tror sig njuta anseende.

För lärdomen finnes ingenstädes dråpligare förråd än i Rom. En mängd förträffliga både allmänna och enskilda bibliotek hållas öppna till de vetgirigas tjänst. Också äga många romare vidsträckt erudition samt i synnerhet kännedom af lärda språk och antikviteter. Detta hindrar icke, att ju jämväl många chalataner finnas, till hvilkas klass höra de flesta af dessa småvittra abbéer, som vanligen utbjuda sig under namn af ciceroni att göra Roms minnesmärken bekanta för utlänningar. Men den sunda filosofien och de praktiska vetenskaperna ligga hårdt fjättrade under ortodoxien. I universiteter och kollegier måste alla lärare årligen aflägga sin trosbekännelse, och de, som ej undervisa i teologien och romerska kyrkolagen (jus canonicum), måste i sina föreläsningar mera rådföra försiktigheten än upplysningen. Oaktadt inkvisitionens i senare tider förmildrande nit, är den dock alltid en buse. Samma ifver för renlärigheten, som smidde Galilei bojor, har ifrån Rom utestängt Lockes, Helvetii, Montesquieus och Rousseaus skrifter. Roms index på förbjudna böcker innefattar dem, som mest upplyst världen.

Af det lilla, jag haft tillfälle förmärka, slutar jag sannolikt, att Rom liksom väntar på en statsförändring. Den lamhet, vanmakt och kallsinnighet för allmänt väl, som säkrare än inhemsk oro båda väldens fall, utmärka, att stunden därtill ej torde vara långt borta. Påfven torde då återföras till sitt ursprungliga kall att blott vara biskop och Rom andra gången falla i ruiner. Dess kyrkor och

palats hafva fordrat skatter att byggas, men de fordra ock skatter att underhållas. Taflor, statyer och minnesmärken måste med tiden skingras härifrån och flyttas till de orter, dit rikedom och smak dem kalla. Petrarca skref om det forna Rom:

Fra queste rovine a terra sparte
In se stessa cadea morta e sepolta

och detta kan blifva sant på nytt.

SEXTIOFÖRSTA BREVET.

Rom den 18 april 1784.

Min hälsa var redan den 15 i denna månad så återställd, att jag kunde företaga en promenad i vagn.

(*Besök i några kyrkor. Scipionernas grafvar.*)

Till middag var jag denna dag i sällskap med presidentsekreteraren Franc och hofjunkaren Rosenstein bjuden hos herr Markoff, utnämnd kejserlig rysk envoyé hos konungen af Sverige och nyligen hitkommen från Paris för att uppvakta herr grefven af Haga. De öfriga gästerna voro tvenne unga ryska officerare, herrar Bakunin och Bobrinsky, den förre en son af nuvarande statsministern för utrikes ärendena i Petersburg, den senare, såsom det påstås, en son af den bekante Gregori Orloff och på mödernet af ännu mera lysande börd.

(*Villa Mattei.*)

I förmiddags var jag i Sixtinska kapellet närvarande vid fröknarna Memmos firmelse eller konfirmation, den påfven af ynnest för deras fader, venetianska ambassadören, själf förrättade, men icke såsom påfve utan blott som präst,

hvarför han, ehuruväl klädd i silfvertygskåpa och mössa, icke var biträdd af kardinaler eller någon hofstat. Ceremonien gick för sig på det sätt, att de unga fruntimren, anförda hvar af sin fru såsom faddrar, begåfvo sig till kapellet, hvarest de, så snart påfven intagit sitt ställe vid altaret, dit framträdde och föllo på knä. De voro hvitklädda. Påfven höll ett kort tal och sjöng därefter en mässa, vid hvars slut han emottog smörjelse af en prelat och smorde dem därmed i pannan i form af ett kors. Påfven fortsatte sedermera mässan och meddelade de konfirmerade Herrens nattvard. Nu i afton klockan åtta anställes, herr grefven af Haga till nöje, en stor illumination af S. Peters kyrka. Krigsministern eller, som han vanligen kallas, monsignor dell' armi Massei, som bor vid torget midt för denna makalösa byggnad, upplät åt herr grefven med dess svit sina rum för att därifrån åskåda högtidligheten. Kyrkans fasad, kornischer, kapitäler, jämte hela kupolen och kolonnaderna voro upplysta med pappers-lyktor. De gåfvo ett skönt rödaktigt sken, som bildade ett slags brodering med rubiner. Men en stark nordanblåst hindrade norra delen af kupolen och hela södra kolonnaden att fullständigt upplysas, ty lyktorna blåste ned, så fort de uppsattes. Icke heller var det nog mörkt för denna, om jag får så säga, fina illumination. Klockan mot nio vid gifvet tecken ändrades hela dekorationen. Kyrkan, kupolen, gallerierna, kolonnaderna voro inom två minuter liksom satta i eld genom marschaller. Hela arkitekturen, från korset på globen till nedersta trappsteget, var utmärkt genom ett förbländande ljus. Kupolen liknade ett i luften sväfvande slott af stjärnor. Hvart och ett af dess runda fönster eller yeux de boeuf upplystes af fyra marschaller, så att hon syntes omgifven af åtta brinnande gördlar. Torget, dess mot eldskenet brusande fontäner, dess liksom glödande obelisk och, det som alltid är högtiders förnämsta prydnad, en otalig skara åskådare och ekipager utgjorde ett ojämförligt spektakel. En beständig konsert af fältmusik förnöjde tillika örat. Jag besåg seder-

mera illuminationen både ifrån bron S. Angelo och från Monte Pincio, hvarest skenet, koncentreradt genom afståndet, gjorde en förändrad men lika förträfflig verkan.

Mina sista stunder i Rom äro förhanden, ty till morgondagen är vår hädanresa fastställd. Jag har med sinnesrörelse tagit afsked af kardinal Bernis, hvars ynnest emot mig, under den tid jag haft den äran umgås hos honom, enskildt förtjänar min vördnadsfulla erkänsla. Det förekommer mig som han varit min gynnare, icke i tre månader utan i många år. Herr grefven af Haga har gjort afskedsvisit hos påfven. Dessa herrar hafva åtskilts med den högaktning och vänskap, som umgänget mer och mer befästat. Herr grefven själf lämnar Rom med saknad. Han har utan allt tvång af de band, som annars följa högheten åt, hämtat dagliga nöjen för snillet, och han lämnar hos alla, som här fått den äran att nalkas honom, de tänkesätt kvar, som den älskansvärdaste af prinsar är född att uppväcka. Jag förebrår mig en uraktlåtenhet, som sträcker sig ända från mitt förra vistande härstädes. Den är, att jag ej med noggrann fullständighet antecknat, hvilka af Roms förnäma invånare haft den äran att gifva honom måltider. Jag hade bort påminna mig, att dessa prof af vördnad för en främmande monark, detta bemödande att göra honom nöje, skulle med lika begärlighet efterfrågas i mitt fädernesland, som Roms öfriga märkvärdigheter, hvilka liksom förledt min uppmärksamhet och alldeles upptagit densamma. Andra torde dock i det fallet uppfyllt hvad jag försummat.* Emellertid skall jag nu söka godtgöra denna brist i mina underrättelser, änskönt jag ej kan utsätta dagarna. Då de fêter jag i mina bref omförmält inbegripas, har herr grefven i Rom emottagit måltider hos följande: till middagen en gång hos kardinal-statssekreteraren Pallavicini, en gång hos kardinal Herzan, en gång hos spanske ministern, cavaliere d'Azzara, en gång

* Diario di Roma för den tid, herr grefven i Rom tillbragte, innehåller fullständigt, huru och hvar herr grefven använde hvar dag. Utdrag af samma diario finnes i Stockholms Posttidningar 1784.

hos grefve Braschi-Onesti, vid hvars desert bordet var prydt med små kopior af de yppersta statyer här finnas; till aftonen: två gånger hos ambassadören från Malta, två gånger hos venetianska ambassadören, en gång hos senatoren prins Rezzonico, en gång hos portugisiska ministern Don Diego Norogna, och en gång hos franska Uditore della Ruota de Bayanne. Conversazioner har herr grefven under sin senare härvaro bevistat i samma hus som under den förra, samt utom dem ett par hos grefvinnan af Albany och prinsessan Barberini. På hvad sätt kardinal Bernis för herr grefven hållit sitt hus öppet, behöfver jag ej upprepa. Däruti igenkännes ej mindre denna kardinals enskilda vördnad för herr grefvens person än det hofvets aktning för konungen af Sverige, som han föreställer. Jag är viss, att påfven känt ledsnad öfver det tvång, ett ovillkorligt bruk honom ålägger, att icke kunna spisa i sällskap, och att han önskat undandraga sig detsamma för att oftare njuta nöjet af herr grefvens umgänge.

Mig har händt, som jag förmodat, att jag skulle nödgas lämna mycket osedt härstädes. Jag vill icke nämna bibliotek och lärda saker. Men jag skulle kunna uppsätta en lång förteckning på kyrkor och palats med synvärda taflor och bildstoder, som jag ej hunnit beskåda. Genom en händelse är ett af Roms förnämsta palats, det Barberinska, bland dessas antal. Jag har velat hafva god tid att bese det, och den har jag mot slutet af mitt vistande här i staden så mycket mera saknat, som min opasslighet för några dagar jämväl kringskar den. Barberinska palatset är rikt på dyrbarheter af alla slag, och dess plafond, där Pietro da Cortona med mästarhand föreställt ärans seger, är en af de högst värderade målningar. I sig själf är min förlust måttlig, då det ej varit mig gifvet att antingen som artist eller som antiqvarius studera Rom, och kan jag säga om palatsen härstädes som hans sicilianska majestät sade om templen. Emellertid känner jag, hvad mig felas och framför allt, att de strödda anteckningar jag härifrån meddelat icke kunna berömmas för fullständighet.

P. S. Såsom svensk har jag ej underlåtit att lämna uppmärksamhet åt det så kallade S. Birgittas hus, beläget vid Piazza Farnese, hvarest denna heliga fru bodde under sitt vistande i Rom, och som sedermera blef skänkt åt Birgittinerordens kloster i Vadstena. Men de af herr Biörnståhl (1 pag. 515 etc.) därom meddelade underrättelserna äro så riktiga och fullständiga, att jag har föga att tillägga. Det hospitium, som med påfven Eugenii IV:s tillstånd där blef inrättadt för samma orden, stod under styrelse af Vadstena kloster ända till reformationstiden, och var Holmstanus Johannis, som dog 1549, dess sista svenske föreståndare. Sedermera användes dess inkomster af påfven till andra bruk. Efter drottning Kristinas död, som varit föreståndersrka i egen hög person för S. Birgittas hus, inrymdes det på gjord ansökan åt en gren af Birgittiner eller S. Salvators orden, som ännu florerar i Altmünster i Bayern, för hvars räkning två munkar 1692 togo det i besittning, blefvo där boende och förestodo gudstjänsten i kyrkan. Påfven Clemens XI, som själf varit det upplifvade klostrets protektor, lät 1706 reparera huset och sätta det i dess nuvarande skick, som är snyggt och anständigt, fast icke präktigt. Han förbättrade äfven munkarnas villkor, som dittills varit knappa. Nu äro dessa andeliga män icke flera än två och hafva påfvens systerson, Don Romualdo Braschi-Onesti, till protektor.

SEXTIOANDRA BREFVET.

Florens den 22 april 1784.

Den 19 afreste herr grefven af Haga med sin svit ifrån Rom, men delade den, till förekommande af brist på hästar, på tvenne vägar. Herr grefven själf, åtföljd af sina

flesta kavaljerer, begaf sig öfver Terni, Loretto och Ancona till Bologna. Baron Essen, presidentsekreteraren Franc, jag och assessor Salomon följdes åt till Florens, och hofjunkaren Rosenstein, stående på återresan till Paris, var äfven i vårt sällskap. Vi kommo därmedels att sakna det nöjet att se kaskaden vid Terni, la casa santa i Loretto,* Trajani triumfbåge i Ancona, och la Marca d'Ancona, det enda väl odlade och väl befolkade land i kyrkostaten. Men som resan sker med den skyndsamhet, att vi den 23 eller i morgon skola möta herr grefven i Bologna, så trösta vi oss öfver denna förlust och hafva redan återsett Florens med nöje.

Om morgonen, innan jag lämnade Rom, kunde jag icke afhålla mig att gå i S. Peters kyrka. Jag försummade det få dagar under mitt vistande i bemälta stad, och mitt nöje var icke mindre lifligt den sista gången än den första. Nu var det likväl förenadt med saknad. Efter afresan fästades ännu mina blickar på detta stora minnesmärke af konst och dristighet. Ändtligen försvann det, såsom det går med all storhet på jorden.

Vi foro ut ur Rom genom Porta Angelica och lämnade Tibern samt Ponte Molle med sitt fasta torn till höger. Jag kan ej göra många tilläggningar till hvad jag tillförne berättat om den väg vi nu andra gången tillryggalade. Den lät oss på nytt känna alla olägenheterna af dess elaka underhållande, och en stickande storm gjorde resan tillika obehaglig. För en svensk var det en tröstelig syn, att Italiens ekar och hårdare trädslag ännu den 19 april voro bara. I skymningen framkommo vi till Viterbo, hvars horisont var krönt med aflägsna blåaktiga berg. Jag tror mig hafva märkt, att objekter, på afstånd sedda, falla i en mera högblå färg i detta land än i Sverige, hvilket jag äfven funnit iakttaget på italienska taflor. Luftens beskaffenhet måste därtill vara orsaken. Italiens himmel, då den är

* Jungfru Marias undergörande bild i ett litet hus, som af änglar skall vara fördt till Loretto ifrån Palestina, begåfvad af den fromma andakten med dyrbara skatter i juveler, guld och silfver.

klar, är ock renare blå än Sveriges, som stöter i grått. Vi togo nattläger på värdshuset. Det var bekvämligt och föga dyrt, som i Italien förtjänar antecknas.

Den 20 klockan fem om morgonen fortsatte vi resan. Vi hörde näktergalar och sågo hveteax. Vid Monte Fiascone drucko vi af det goda vinet, som skall ha smakat en tysk herre, Johan Fugger, så väl, att han druckit sig till döds, som en grafvård med munkskrift vid handen gifver. Vi voro måttligare. Landskapet omkring Bolsena var värdt att målas. Den vackra sjön med holmar, från en af hvilka reser sig en skön ruin, skulle pryda en tafla. Däremot ser man vid Radicofani ett utkast till Chaos. I Torrenieri profvade vi åter ett förträffligt vin, som kallas Muscatello di Montalcino. Jag måste till vår befrielse från alla misstankar anmärka, att man dricker färska italienska viner som svagdricka. De äro välsmakande utan att slå i hufvudet, men skola ej länge hålla sig. Klockan tolf om natten togo vi hus i Buonconvento. Där var osnyggt, sängar hårda som golfvet, inga fönster utan träluckor för gluggarna.

I går bittida klockan sex gåfvo vi oss åter till vägs i de svåra backarna, ofta en och två italienska mil långa, där man uppför måste öka sitt anspann med ett par hästar eller oxar och utför läsa hjulen. Hästarnas skor, som äro utan söm, och selarnas beskaffenhet göra det sistnämnda försiktighetsmåttet nödvändigt. Vi sågo råg och hveteax såsom nästlidna dagen, men säden var klen. Göken och näktergalar läto höra sig. Mångfaldiga förstörda fästen, lämningar af medelålderns förbistring, krönte höjderna.

Vid min resa till Rom for jag i mörkret genom Siena. Dagens ljus gaf mig nu något närmare tillfälle att, änskönt som hastigast, lära känna denna stad. Nejden är behaglig och angenämt blandad af fruktbara höjder och dälder. Stadens läge är ock ojämnt, dess vidd ansenlig, husen byggda i den fasta och massiva stil, som i Toscana synes vara fortplantad ifrån hetrurerna. Gatorna äro trånga och krokiga, en vanlig ofullkomlighet i gamla städer. Katedralkyrkan, Sienas förnämsta byggnad, ligger på ett berg. Den

är en af de skönaste götiska. Fasaden intager ena sidan af ett torg, hvars öfriga sidor innefattas af storhertigens palats, ärkebiskopens residens och ett hospital. Nyssnämnda fasad är dekorerad med krusade spiror och bas-reliefs, liknande filigrans. Kolonnerna äro utskurna i löfverk. Allt detta är af flerfärgad marmor, grant och brokigt. Annars är hela kyrkan både utan och innantill beklädd med hvit och svart marmor, hvarftals eller i horisontella ränder omväxlande. Hennes marmorgolf är ett af de präktigaste i världen och föreställer bibliska historier. Hon är något mörk. Taket, fördeladt i flera hvalf, är blått, beströdt med stjärnor. Mässan förrättades, medan vi voro därinne, af en blind präst. Ibland den samlade menigheten såg jag många vackra fruntimmer.

Näst kyrkan är stadshuset den märkligaste byggnaden. Dess höga krenelerade mur, dess smala, fyrkantiga och höga torn gifva det ett vördigt, fast götiskt anseende.

Siena anses för en af de orter, där italienskan renast uttalas. Utländingar, särdeles engelsmän, tillbringa där månader och år för att studera språket och lära tala det. Umgänget skall för öfrigt vara godt, invånarna muntra och artiga.

I Tavernelle drucko vi ett af de bästa florentinska vin, till färgen rödt, kalladt Vino Aleatico. I skymningen anlände vi till Florens och fingo kvarter hos vår gamle värd, doktor Vannini. Storhertigen med sin familj hade den sextonde hitflyttat ifrån Pisa.

Jag har i dag besett galleriet, Palazzo Pitti, trädgården Boboli, samt flera saker, som under mitt långvariga vistande härstädes gjorde mig så mycket nöje. De tåla att ses, äfven då man kommer ifrån Rom, och att känna igen den gaf mig en dubbel tillfredsställelse. Jag har ock gjort en kort promenad till lustparken le Cascine utanför staden. Den består i en vidsträckt löfskog, afdelad genom långa alléer så vidt ögat hinner. Än skyles man under trädens skugga, än framträder man på öppna fält med frodigaste gräsväxt. En rad af höga tallar borderar ena sidan af parken och

Arnofloden den andra. Denna städade ängens okonstlade fägring, strömmens sorl, det nyss utslagna löfvet, det blomprydda gräset, den vackraste dag, en mängd spatserande, gåfvo förenade behag, som ej ofta återfinnas.

Nu kommer jag från Teatro nuovo, där jag sett operan Pizarro nella India och hört Ansani, gamla bekantskaper ifrån Livorno. I morgon bittida åter i vagnen.

SEXTIOTREDJE BREFVET.

Parma den 25 april 1784.

Jag skrifver nu från Parma, men blott om Bologna. Vi anträdde ditresan ifrån Florens den 23 klockan sex om morgonen och framkommo midnattstiden. Under vägen föreföll ingenting märkvärdigt. I dälderna voro vi besvärade af hetta, på höjderna af kall blåst, allestädes af damm. Bergspetsarna voro isklädda; vi sågo jämväl snöfläckar utmed oss. Svärmar af tiggare uppfyllde denna bergsbygd och följde vår vagn, så långt de orkade, med envisa allmosefordringar.

Vi funno rum för oss på värdshuset il Pellerino, hvarest herr grefven af Haga själf var logerad, som ankommit tidigt om morgonen. Till hans nöje var denna natt maskeradbal anställd på en af Bolognas teatrar.

Bologna är en af Italiens ansenliga städer. Dess belägenhet är behaglig på en fruktbar slätt vid floden Reno; dess omkrets sex italienska mil; dess folkmängd omkring åttio tusen själar, som idka nyttiga näringar, i synnerhet sidenfabriker. Bologna har dock fordom varit folkrikare och var i medeláldern en mäktig republik, som försvarade sin frihet mot utländskt våld, men däremot ofta förtrycktes

af ärelystna medborgare. I påfven Julii II:s tid blef staden underlagd apostoliska stolen, men bibehöll en del af sina urgamla rättigheter. En senat af fyrtio personer, hvarest hvarannan månad en Gonfaloniere väljes till polisens handhafvande, utöfvar ännu ett slags regering och är en skugga af stadens forna själfständighet, till åminnelse mera än vedermäle hvaraf den håller en ambassadör i Rom.

Staden är väl byggd, gatorna något vårdslöst stenlagda och till de gåendes tjänst omgifna med portiker *à perte de vue* samt så breda, att gatorna däraf lida. En beständigt omlöpande folkmängd, en kedja af handelsbodar göra dessa gallerier för en resande intressanta. Handtverkarna arbeta mest ute. Om detta i allmänhet ser idogt ut, måste man tillika medgifva, att slaktarbänkarna väcka vämjelse.

Af könet hände mig ej att se någon ung, som icke hade frisk hy och behagligt utseende. Dräkten är ock fördelaktig. Ett stycke svart taft, hängt öfver hufvudet, betäcker pannan och går å båda sidor ned till lifvet, svepes därom och knytes bakom ryggen. Det gifver förhöjning åt ansiktet och gör växten heder.

Kardinal Buoncompagni Ludovisi, bror till prinsen af Piombino, af ett lysande påfligt hus och i sina bästa år, är påfvens ståthållare eller så kallad legat i Bologna. Han är känd för insikter, klokhet, drift och fermeté. Det berättas, att kejsaren i ett samtal med påfven fällt det omdömet om denna kardinal: Qu'il avait assez de talents pour gouverner un royaume. Påfvens oförmodade svar följde genast: Dans ce cas je vous en fais présent. God ordning i Bologna och Ferrariska träskens uttorkande äro hedrande vedermälen af hans förvaltning. Han ser bra ut, är af medelmåttig växt, något undersätsig, har ett gladt och fylligt, något koppärrigt ansikte med frisk färg och mörka ögonbryn. Hans hus, hvarest han gaf herr grefven af Haga aftonmåltid båda de dagar han i Bologna tillbragte, är lysande, hans umgänge muntert. Spektakel och marknader bevistar han utan betänkande: en frihet, den kardinaler ej taga sig i Rom. Med föga mindre förbehåll be-

söker han sin mätress. Garnisonen, som består af fem hundra man, träder alla dagar på vakt utanför hans palats. Detta manskap är vackert och dess musik förträfflig.

(*Beskrifning af Bolognas märkvärdigheter.*)

Mot aftonen gjorde jag en promenad till Porta Romana. Under portikerna sutto många fruntimmer och hämtade frisk luft. Utanför porten höllo en mängd ekipager stilla på tre filer, hvilka efter vanligheten i aftonstunden gjort promenader åt denna sida. Nästan alla lyste af lackering, förgyllningar och rika livréer. Kardinal Buoncompagni kom själf åkande med ståt såsom en prins. Hans vagn var bespänd med tre par hästar och åtföljd af sex man till häst.

Jag försummade icke spektaklet, som denna afton var en opera buffa, Giannina och Bernardo. Musiken var glad och vacker af Cimarosa. Baletten, i den vanliga italienska smaken, bestod mera af språng än dans. Efter operan var på en annan teater maskerad. Men jag bevistade den icke, utan anträdde vid midnattstiden resan ifrån Bologna i sällskap med baron Sparre, presidentssekreteraren Franc och assessor Salomon.

Ifrån Bologna till Parma äro sju poster. Vägen är slät, landet liknar en trädgård, vackert men enformigt. Närmare Parma äro många och sköna ängar. Gräs och växter syntes mera försigkomna än i kyrkostaten.

Vi foro öfver flera strömmar, Panaro, som gör gräns emellan påfvens och hertigens af Modena stater på färja, och Secchia, åkande genom vattnet. Det var så djupt, att då två karlar gingo hvar på sin sida om vagnen för att understöda den, stod det dem till lifvet. Deras hvitlöksstank var så besvärlig, att vi måste uppdraga fönstren. Den sista floden, vi öfverforo, heter Enza.

Vi kommo till Parma i förmiddags klockan elfva och togo kvarter samt beställde rum för herr grefven af Haga med dess öfriga svit på värdshuset Påfågeln. Vid vår ankomst var hela staden i rörelse i anseende till S. Marci i dag infallna högtid. Den firades af de andliga med

procession, hvarvid ett skrin med reliker, förmodligen helgonets, bars under sång och mycken andakt.

Fyra ankomna svenska poster gifva mig föga hopp att snart meddela något om denna stad. Just nu, klockan fyra eftermiddagen, anländer herr grefven af Haga.

SEXTIOFJÄRDE BREFVET.

Parma den 30 april 1784.

Presidentssekreteraren Franc och jag, som dela ljuft och ledt med hvarandra, hafva här varit så sysselsatta, att jag ej kunnat taga del i de lustbarheter, som för herr grefven af Haga varit anställda. Bemälte herre har mest alla dagar spisat hos hertigen och hertiginnan, som äfven roat honom med spektakel. Den 26 uppfördes till herr grefvens nöje en kontradans till häst i hertigliga trädgården, hvari hertiginnan själf tog del. Den 27 supérade han hos franska ambassadören och följande dagen hos den spanske. Herr Franc och jag voro jämväl genom förseglade biljetter bjudna att därvid infinna oss, fast vi ej kunde åtnjuta den äran.

Den 27 anställdes en kappränning med hästar utför den ifrån porten S. Croce till porten S. Michele löpande gatan, hvilken jag utur våra fönster hade tillfälle att beskåda. Loger voro uppbyggda på båda sidor af gatan och en, mycket prydlig, för herr grefven af Haga och hofvet, vid sistnämnda port. Denna kappränning liknade fullkomligen den, jag sett i Rom, men var mindre lysande i anseende till mindre antal åskådare och ekipager. Hela gatan igenom var en haye, ehuruväl nog gles, formerad af soldater. En timme förrän kappränningen begynte, fördes under

puke- och trumpetklang till det bestämda målet, priset, *il palio* eller ett stycke purpursammet, på en lans af en därtill utsedd person till häst, beledsagad af flera ryttare, som förde röda och hvita fanor. Vid tecken af ett kanonskott släpptes hästarna lösa ifrån porten S. Croce. De voro åtta, hetsade med påhängda kulor, besatta med taggar, som likt sporrar eggade dem ju mer, ju ifrigare de sprungo. En mörkbrun häst, tillhörande hertiginnan, hade ett afgjordt försprång och vann priset åt sin höga ägarinna. Tvenne mindre pris utdelades äfven för de tvenne hästar, som i ordningen därnäst framhunno. Den, som sist kom, belönades med en piska, till påminnelse om mera skyndsamhet en annan gång.

Nu till stadens märkvärdigheter, så vidt tvenne lediga förmiddagar tillåtit mig lära känna dem.

Parma är beläget på en bördig och behaglig slätt, hvarifrån man på afstånd upptäcker snöbetäckta och af moln omgifna berg. Floden Parma, som flyter tvärs igenom staden, är tämligen bred, black och grumlig som italienska vattnen i allmänhet och försedd med tre broar, hvaribland den ena är af trä, som är sällsynt här i landet. Husen äro mest byggda af tegel, hvarken genom sin storlek eller sitt byggnadssätt mycket märkvärdiga, men gifva dock en vacker anblick, helst gatorna äro breda och raka, fast illa stenlagda och djupa efter regnväder, hvarpå i dessa dagar icke varit brist. De i lombardiska städer så vanliga portikerna finnas här föga. Stora torget utgör en reguljär fyrkant. Dess enda prydnad är ett cylindriskt marmoraltar, upprest på en fyrkantig piedestal och enligt påskriften helgadt åt vänskapen af infanten Ferdinand vid tillfälle af kejsarens besök 1769. Staden är omgifven med en mur och en graf samt äger ett citadell med fem bastioner. I en omkrets af vid pass fyra italienska mil skall den hysa fyrtio tusen människor.

Jag får ej dölja, att mitt öga är litet bortskämdt af Rom. Det söker ännu af vana präktiga palats, rika tempel, ständigt rinnande fontäner, forntida statyer och minnes-

märken af alla slag. Det söker dem här och finner dem icke.

(*Beskrifning af Parmas märkvärdigheter.*)

Jag har icke sett hertigen. Han skall vara mycket instruerad. Sådant bör ock väntas af en herre, som haft Condillac till informator. Men nu skall Hans Kungl. Höghet föga läsa annat än teologiska skrifter. — Klereciet, som hos de flesta katolska furstar i senare tid stått i ringa ynnest, skall hos honom vara ganska väl ansedt. I den stillhet, hvarmed han tillbringar sin mesta tid på sitt lustslott Colorno, sägas munkar merändels utgöra hans sällskap, och han har anförtrott vården om sin äldsta sons uppfostran åt en capucin. Hertigens eller, som han vanligen kallas, infantens gemål, ärkehertiginnan Maria Amalia af Österrike, (madame Real kallad), är en prinsessa af helt annat lynne. Hennes eldiga, raska, verksamma sinnelag har gjort val af manliga och tröttsamma nöjen. Rida, jaga och resa äro hennes förnämsta tidsfördrif. Hon lefver sällan tillsammans med sin herre. Han vistas på Colorno och hon i Parma, dock göra de hvarandra besök och bevisa hvarandra all höflighet. Om man skall tro hvad som förljudes, är hon af folket föga älskad. Hennes lefnad skall vara nog kostsam och en fransk officer vid namn S. Severin njuta hennes synnerliga ynnest.

Hertigens premierminister är Marchese di Manara. I anseende till släktskapen och såväl blodets som politikens förbindelser äga spanska och franska hofvens ambassadörer i Parma utmärkt anseende. Hertigens undersåtar utgöra ett folknummer af vid pass trehundra tusen, och hans inkomster skola stiga till en million riksdaler. Myntet är så ringhaltigt, att man utom Parmas gränser förgäfves försöker att därmed göra betalningar. Landet är bördigt och godt, vin, silke och kastanier äro dess med hela Lombardiet gemensamma afkastningar. Spannmålen skall vara otillräcklig för invånarna, men däremot boskapsskötseln lönande genom förträffliga ängar och betesmarker, hvilkas bördighet äfven faller en resande med nöje i ögonen.

Den parmesanska osten är därför för sin godhets skull känd öfver hela Europa. Fåren gifva ymnig och fin ull.

Hertigens trupper hvarken äro eller böra vara talrika. I hufvudstaden ligga två regementen, hvaraf det ena är hertigens lifvakt och består af åtta hundra man. Manskapet är skönt, och våra svenska militärer, som besett dess exercis inom citadellet, hafva betygat mycket nöje öfver dess därvid ådagalagda färdighet. I morgon anträda vi resan till Venedig.

SEXTIOFEMTE BREFVET.

Venedig den 3 maj 1784.

Baronerna Taube och Essen, herrar Franc, Möllersvärd och jag begåfvo oss i förrgår bittida klockan fem ifrån Parma. Herr grefven af Haga med dess öfriga svit kvarblef där tills i går.

Vi tillryggalade tolf poster till klockan tu om natten genom ett land, som nu stod i sin fägring. Det var helt platt, dels genom små diken styckadt i åkertegar, liknande trädgårdssängar, dels bestående af ängar, betäckta med högt och frodigt gräs. Åkerjorden bar ömsom vacker säd, hvaribland rågen var i ax gången och hög, ömsom lök, sallat och sådana växter, som i vårt land planteras i trädgårdar. Af löfträd, hvilka dels i lunder voro strödda kring fälten, dels planterade i rader, lyste somliga af blomster, alla af den friska grönska, som vårens hand gifver och som utmärker naturens ungdom. Bland dessa såg jag popplar, pilar, almar, lindar, kastanjeträd, men olivträd alls inga. De kring trädstammarna flätade vinrankorna, stödda på sina rörkäppar, hade nyss utslaget löf. Blommor såldes ymnigt i städer och byar. Jag igenkände bland dem

tacetter och liljekonvaljer. Kvinnokönet brukar att fläta dem i sina hår, hvilket jämte dess platta halmhattar kläder öfver måttan väl. Näktergalar och gökar förenade sina stämmor att prisa årstidens behaglighet. Ett mindre angenämt samljud hördes af grodor, som i myckenhet vistas i de täta vattendrag, som genomskära landet, och hvilkas läte liknade grymtandet af späda grisar.

Detta vackra land är tätt bebodt och väl odladt. Bland städer var Guastalla den första vi genomreste. Den är liten, illa byggd och försedd med breda portiker på båda sidor om gatan. Vid Borgoforte gingo vi på en pontvolant af elfva båtar öfver Poströmmen. Denna inrättning har jag tillförne beskrifvit. Genom Mantua skedde vår resa lika hastigt denna gången som förlidne höst, så att ingen fullständigare underrättelse därom kan meddelas.

Mellan Castel d'ario och Sanguinetto inemot två poster ifrån Mantua inträdde vi i venetianska staten. Folkmängden syntes där större än i det land vi lämnade. Byar och städer voro försedda med rymliga gator och, ehuru icke särdeles väl byggda, sågo trefliga ut. Somligstädes syntes hus, liknande de skånska, af korsvirke och ler, med tak af rör eller halm; dock voro sådana sällsynta. Längre fram blefvo vi varse åtskilliga präktiga landthus med vackra avenyer.

Vin af landets afkomst drack jag i Sanguinetto. Det var surt, som hade det varit blandadt med ättika. Ehuru jordmånen i denna nejd synes vara god, skall den sällan gifva mer än fjärde och femte kornet efter utsädet. Skälet säges vara brist på gödning, emedan boskapsskötseln är obetydlig. I Venedig allena skola årligen förtäras omkring tjugutusen oxar.

Vid Legnago foro vi på bro öfver floden Adige, den största italienska näst Po. Denna lilla stad har ett förträffligt läge. Vägarna i venetianska staten äro elaka, jordmånen är leraktig, belägenheten sidländ. De ymniga och vattenrika floderna, som genomskära den stora dälden mellan Alperna och Apenninerna, det trägna regn, som där faller,

bidraga att göra vägarna nästan beständigt djupa, helst de icke äro med särdeles omsorg underhållna.

Ett klart månsken och oupphörligt blixtrande gjorde den del af natten, vi till resan använde, nästan så ljus som dagen. Vi togo nattläger i staden Este och fortsatte resan därifrån i går bittida klockan sex, två och en half post till Padua. En kedja höga berg af pyramidalisk skapnad och helt kala, norr om vägen, gjorde genast en oförmodad förändring i utsikten. Dessa skola röja lava och förglasade stenarter, så att föga tvifvelsmål är, att de fordom brunnit. Ett berg, klädt med träd och krönt af en åldrig ruin nära vid Monselice, gjorde en pittoresk verkan. För öfrigt var vägen omgifven med vackra bondgårdar af fruktbaraste belägenhet. Vattendragen drefvo kvarnar och flera verk. Vägarna voro djupa.

Vi kommo till Padua klockan half tio förmiddagen. Som vi ej längre uppehöllo oss där, än till dess vi spisat middag, blifva mina anteckningar därom föga utförliga. Staden är af trekantig skapnad och håller sex italienska mil i omkrets, men hyser ej mer än fyrtio tusen personer.

(*Svenskar, som studerat vid universitetet.*)

Efter spisad middagsmåltid klockan half två satte vi oss i slup eller peotta för att nedåt Brentafloden begifva oss till Venedig, dit man ifrån Padua räknar tjugufem italienska mil.

Vi lämnade fördenskull där våra vagnar efter oss. Man kan annars äfven nyttja landväg ifrån Padua till Dolo, en post och därifrån till Fusina en, men där måste båt tagas till Venedig. Vårt val af peotta var så mycket skäligare, som landsvägen skall vara elak.

Brentafloden stryker redan fram vid Este och kan ända därifrån till utloppet i hafvet nyttjas med fartyg. Vi hade äfven rest utmed dess strand ifrån bemälte stad till Padua. Vår peotta var tämligen stor, försedd med en täckt kammare, vid pass tio alnar lång och fem bred, hvarest vi sutto snyggt och bekvämligt. Så snart vi passerat slussen

vid Padua och kommit utom staden, spändes hästar för att draga vårt fartyg. En mast upprestes midt på det, hvarifrån ett långt tåg var fästadt med tvenne ändar, hvar vid sin svängel, och framför hvardera en häst spänd. Tvenne karlar redo på hästarna utför stranden, hvarmedels således slupen fortbragtes. Vi tillryggalade på detta sätt tjugu mil ifrån Padua till Fusina. Hästarna ombyttes endast en gång, vid Dolo. Då slussen i Padua inräknas, voro fyra slussar i vår väg, men fallen voro obetydliga.

Brentafloden är ungefär femtio alnar bred. Dess spaka vatten flyter emellan släta och låga stränder, som fägna ögat med utsikten af en beständig trädgård, endast afbruten af tätt belägna byar och lustpalats tillhöriga venetianska adelsmän. Dessa äro merändels ganska väl byggda. Oftast har huset en avant-corps med öppen kolonnad, som bär en prydlig fronton. En del af dessa palats äro utanpå anstrukna med flera färger. Väl anlagda trädgårdar, alleer och lundar af lummiga kastanjeträd bidraga till prydnad och nöje. Bland alla utmärker sig Pisaniska familjens lustpalats, om hvilket kejsaren skall ha utlåtit sig, att det var för mycket för en enskild person och tillräckligt för en furste.

Vid Fusina, där Brenta har sitt utlopp, vidtager öppna hafvet. Man låter där med tåg fästa slupen vid en eller flera båtar, som af roddare fortskaffas de återstående fem milen.

Det är där, som Venedig företer en förtjusande anblick och den enda i sitt slag i världen. En vidsträckt stad, hvars murar resa sig ur hafvets sköte, liknar där en flotta, som betäcker vattenytan. En mängd holmar, skilda genom trängre eller vidare sund och höljda med präktiga byggnader, formera en cirkelbåge, som utbreder sina armar ju närmare man kommer, medan dess torn och kupoler i lika mån synas växa i höjd. Man framror till Venedig genom en bred kanal, kallad la Giudecca, efter den judarna fordom därutmed inrymda ön. Där vimlade en snart sagdt oräknelig myckenhet öppna båtar, som öfvertäckte vattenytan och med en otrolig hastighet foro förbi eller

emot hvarandra. Utur la Giudecca fördes vi in i den så kallade Canale Grande, som är öfverhufvud ett hundra tjugu alnar bred och lik ett S delar staden i tvenne, änskönt till storleken nog olika stycken. Denna var äfven på många ställen höljd af gondoler, mellan hvilka vi likväl framrodde utan besvär af trängsel, men ock utan mera utrymme än som jämnt behöfdes. Rum voro för herr grefven af Haga med dess hela svit utsedda i Albergo reale, beläget vid den nämnda stora kanalen. Vi landstego där i mörkningen klockan half nio, sedan vår vackra vattenpromenad räckt i sju timmar. Herr grefven är ännu klockan nio förmiddagen icke anländ, och jag slutar mitt bref för att med nyfikenhet beskåda en stad, där jag finner mig som i en ny värld.

Post scriptum. Biskopen baron Taube och hofpredikanten Norberg hafva vi här funnit före oss. Så långt hafva de redan hunnit på hemresan ifrån sitt korta besök i Rom.

SEXTIOSJÄTTE BREFVET.

Venedig den 5 maj 1784.

Denna stad är så ofta beskrifven, att jag fåfängt skulle hoppas därom tillägga något nytt. Mina strödda anmärkningar, verkan af tvenne dagars betraktande, skola därför mera vittna om lifligheten af de första intryck, den hos mig gjort, än tjäna till upplysning.

Allt i Venedig är så nytt för en främling, att det nästan gör honom yr i hufvudet. Han igenkänner där föga af hvad han sett förut. Sjöbottnen tjänar till grundval åt hus och palats, kanaler till gator, gondoler till ekipager, masker till hvardagsdräkt. Byggnadsart, seder, bruk, regeringssätt,

allt är på sitt eget vis och gör Venedig olikt alla andra städer. På folkmängdens vägnar är Venedig den tredje af Italiens städer och hyser, inom sex italienska mils omkrets, etthundrafemtio tusen själar. Attilas härjning var dess upphof. Flera lombardiska städers inbyggare, utan trygghet på det torra, sökte sig en fristad i hafvet. De nedslogo, efter bokstafven, sina bopålar på sjuttiotvå sandreflar i Adriatiska sjöviken. Farhågan för en omänsklig segervinnare, friheten, ett fiskrikt haf, tillfälle till handel, lugn under flera påföljande krigsförödelser på fasta landet ökade folkmängden och välmågan i detta ovanliga nybygge. Där uppvuxo efter hand tempel och palats och omsider Europas första sjömakt, en republik, som lik det gamla Rom behöll sin frihet och ägde kronor, som samlade i sitt sköte hela världens rikedomar, ditlockade från Ganges, Nilen och Östersjön, genom den mest blomstrande handel.

Hade Venedig legat i Grekland, så hade poeterna säkert beskrifvit, huru Neptunus och Merkurius slutit förbund och med sina trollstafvar, treudden och caducéen, uppfordrat det utur det våta elementet, likasom Amphion med ljudet af sin lyra uppkallade Thebes murar.

Icke blott genom sin grundläggning och uppkomst har Venedig blifvit ett värdigt föremål för filosofens uppmärksamhet. Det har ännu därtill gifvit världen exempel på den fullkomligaste aristokrati som funnits. Dess styrka bevisas af dess bestånd, som efter fem hundra år ännu är orubbadt.

Men nog af allmänna betraktelser!

De så kallade kanalerna eller vattenrännilarna, som åtskilja holmarna eller bankarna, på hvilka Venedig är byggdt, äro grunda. Vattnets djup, som är ombytligt till hela alnens belopp genom ebb och flod, hvilka dagligen infalla, öfverstiger sällan sex fot. Öfver dessa kanaler äro fyra hundra broar slagna, så att man kan komma hvart man vill i staden, både gående och roende. Men gatorna eller, rättare sagdt, gångstigarna äro så smala, att mångenstädes ej mer än två personer kunna komma förbi hvarandra.

De äro äfven mörka och anlagda i mångfaldiga afbrott och vinklar, som utgöra en verklig labyrint, och så vidlyftig omgång, att man ofta behöfver en timme att gå till ett ställe, dit man kan ro på få minuter. För de underroende båtarnas skull äro broarna högt hvälfda öfver kanalerna och därför med trappor upphöjda öfver gatorna.

Dessa broar äro byggda af hvitaktig marmor ifrån Istrien. Den största är Ponte Rialto öfver stora kanalen, som är mer än ett hundra fot lång* och har blott en hvalfbåge. Den är så bred, att den medels tvenne därpå uppförda rader af handelsbodar är indelad i tre jämngående gator.

I allmänhet äro gatorna, jämna som ett golf, belagda med tätt fogade kvaderstenar ifrån Istrien. De äro omgifna med idel bodar, så att man går där liksom mellan marknadsstånd.

Gondolerna äro långa, mycket smala och spetsiga båtar, som midt i hafva en fyrkantig kur, hvari bänkar äro inrättade både bakåt och på sidorna. Bekvämligen sitta där icke flera än två personer. Kuren är klädd med svart kläde, till följd af regeringens förordnande, som velat förekomma yppighet. På kuren äro fönster och skjutluckor att öppnas, tillslutas och framdragas efter behag. Gondolen ros af en eller två karlar, alltid stående. Är det blott en, så står han i bakstammen, äro de två, så står den andra frami. Framstammen är försedd med ett krökt järnblad, som torde tjäna att genom någon balans befrämja loppet.

Man färdas i dessa båtar ganska bekvämt och ligger snarare än sitter på lösa hyenden. Venetianarna, vana härvid, finna vagnar, som på landet måste nyttjas, besvärliga genom deras skakning. En främling, som har bekanta i Venedig, underrättas genast, att han bör baklänges inträda i gondolen. Att gå dit in med framvända sidan af kroppen först, uppväcker allmänhetens löje.

Il Canale Grande svarar i Venedig emot Strada del Corso i Rom och Strada di Toledo i Neapel. I den mån samma kanal är bredare än de öfriga, till hela sex eller åtta gånger, är ock rörelsen med båtar och gondoler där-

* Kanalen är där som smalast.

städes lifligare. Den är omgifven af Venedigs förnämsta palats. En stor del af dem äro uppförda af den nämnda Istriastenen eller af hvit marmor, som anlupen af sjöluften, synes mörknad. Somliga äro ganska präktiga och prydda med kolonnader, som understöda hvar våning. Den berömda Palladio har uppfört många af Venedigs byggnader. Den rådande stilen är en blandning af götisk och senare grekisk eller byzantinsk. Fem till sex, ända till åtta hvälfda eller spetsade fönsterlufter sitta utmed hvarandra, endast åtskilda medelst smala kolonner. Taken äro merändels af bly, skorstenarna i allmänhet långa och smala, vidare i öfre ändan än i den nedre, och nog liknande kornetter, som brukas till tärningars kastande. Då man undantager kyrkor, kloster, publika byggnader och dem, som omgifva stora kanalen, äro husen i Venedig illa byggda och trånga.

Deras indelning är ock besynnerlig. En korridor är dragen midt igenom huset på längden och rummen inrättade på sidorna om densamma. Golfven bestå af marmorbitar, sammanfogade med ett slags bruk, och äro, sedan det tillhårdnadt, anstrukna med fernissa samt täta och glänsande. Fönsterglasen äro nog dunkla och rutorna på många ställen runda, ovala, sex- eller åttkantiga.

Det första, en främling plägar bese i Venedig, är S. Marci torg. Flera smärre torg därstädes få namn af *campi*. Detta heter par excellence *piazza*. Det är ett af de största i världen och består af två rektangulärt till hvarandra stötande stora platser. Den största, som är öfver tre hundra alnar lång ifrån S. Marci till S. Geminianos kyrka, bär egentligen namn af piazza di San Marco och är innesluten af bemälta båda kyrkor, hörnet af S. Marci palats och de så kallade gamla och nya Procurazierna, tvenne långa palats, försedda med portiker samt inrättade till boningsrum åt prokuratorerna, hvarest jämväl finnes konversationsrum för venetianska adeln, hvilka pläga få namn af casiner. Det andra mot det, jag nu beskrifvet, vinkelräta torget sträcker sig nedåt hamnen och inneslutes på långsidorna af S. Marci palats och S. Marci bibliotek. Det kallas Il Broglio. Det

prydes af tvenne höga kolonner af granit, den ena krönt med S. Marci flygande lejon och den andra med S. Theodors staty. Emellan dem förrättas exekutioner.

S. Marci torg äger sin förnämsta prydnad af den folkmängd, som uppfyller det. I karnevalstiden hålles där marknad. Karnevalen infaller i Venedig två gånger om året. Utom den, som slutas vid fastan, är där en annan omkring Kristi himmelsfärdsdag. Regeringen, för att göra herr grefven af Haga dess härvaro så mycket angenämare, har nu låtit denna senare börja före den vanliga tiden och följaktligen äfven marknaden, som dagligen framställer S. Marci torg i all dess härlighet. En provisionell träportik, sirad med vackra kolonner, omger i oval form bemälta torg och upplyses om aftnarna med glaslyktor i sick-sack, ömsom lägre och högre satta, hvilka gifva en lyckligen afpassad dager, hvarken förbländande eller fattig. Här tränges en spatserande menighet såsom på en assemblé i en sal. Bodar, lysande af rika handelsvaror, äro uppfyllda af folk. Kaffehus, som till och med besökas af fruntimmer, äro en annan lefvande tafla genom jämn omväxling af gående och kommande. Markskriare och konstmästare draga skaror af folk omkring sig med sina upptåg. Turkar, greker, dalmatier och armenier vandra i sina kontrasterande dräkter bland europeer och stärka det intryck, att S. Marci torg är en samlingsplats för alla nationer.

Vanligen går man i Venedig klädd i tabarro eller en slängkappa, som till högtids är af rödt kläde samt dessemellan, om sommaren eller när vädret är vackert, brukas af hvitt sidentyg och om vintern af blått kläde. Man aflägger tabarron i sällskap, men icke utan att därför göra ursäkt. I karnevalen, hvilken utgör största delen af året (ty den börjar redan i oktober), bruka båda könen svarta sidenkappor med bahut af svarta spetsar, och mask, antingen för ansiktet eller, som vanligare är, blott fästad på hatten. De nämnda kapporna äro mest fotsida och utan ärmar. Under dem bär man hvad kläder man vill. Värja brukas alls icke. Maskerna äro hvita eller svarta och utan skägg. Man ser

dock många i annan dräkt, särdeles adelsmän och magistratspersoner, hvilka vid sin tjänstgöring äro insvepta i svarta klädesmantlar och bära ofantliga hvita peruker. Fruntimrens dräkt kallas *zendale* och är sådan, som jag beskrifvit ifrån Bologna, hvilken stad, jämte flera, lär lånt den ifrån Venedig. Det vackra könet är härstädes väl växt, har god färg och behagligt tycke.

I de redan nämnda casinerna emottaga adeliga fruntimmer visiter hellre än i sina hus och med mindre fjäs. De gifva således conversazioner, vid hvilka kostnaden är måttlig och mest består i eklärering och förfriskningar, emedan man på det vanliga italienska viset tillbringar aftnarna utan måltid. Lefnaden är där otvungen och tillträdet för främmande icke svårt. Damerna i Venedig hafva Cavalieri Serventi såsom annorstädes i Italien. Bland dem af könet, som sälja sin oskuld till det andras nöje, njuter här den sämsta klassen en oinskränktare frihet än i de flesta städer. Den tåles af regeringen, emottager besök utan sky eller farhåga, visar sig i fönster utan förbehåll och med alla de retelser, som uppelda begär. Men den goda tonen tillåter nästan inga andra än pöbeln att med dem pläga umgänge.

(*Beskrifning på några kyrkor. Dogepalatset.*)

Då jag besåg rummen i S. Marci palats, förehades där en rättegång. Två advokater i sina svarta mantlar och stora peruker förfäktade hvar sin hufvudmans rätt inför domarna. Den ena, som intagit en tribun, talade därifrån med en oanständig hetta, som utbröt i skri och konvulsiva åtbörder. Han sprang upp och ned för trapporna till tribunen, utan att hvila sina lungor ett ögonblick, med vreden i sin uppsyn och ansiktet i full svettning. Vederparten, som stod på golfvet, försökte stundom att falla honom i talet, och då skreko de öfver hvarandra, så att ingendera kunde förstås. Detta sätt att bevaka rättvisan förekom mig som främling ganska sällsamt och föga instämmande med den värdighet, en ordentlig lagskipning synes fordra. Venetianska advokaterna hafva annars namn för att vara mycket vältaliga,

men ett inartikuleradt vrålande var allt, som denna gången kom för mina öron. Rättegångarna utföras för öppna dörrar, men när dom skall fällas, taga alla afträde och lämna domarna allena. De yttra sig genom scrutin eller omröstning.

I går afton bevistade jag spektaklet på teatern San Benedetto. Af sju eller åtta teatrar, som under karnevalen pläga nyttjas, är denna allena nu öppen. Den är rätt vacker. Bänkarna på parterren äro böjda i cirkelbågar, logerna indelade i fem rader öfver hvarandra. Man gaf en allvarsam opera, som hette Ademira, med pantomimbaletter emellan akterna. Musiken af Lucchesi var ganska god. Första sångerskan, Signora Fischez och en sopran, Porri, utmärkte sig genom en däremot svarande sång. Skådespelets längd och tröghet voro likväl odrägliga. Det började klockan tio och varade till klockan tu.

Få orter lära gifvas, där man mer förvandlar natt till dag än Venedig. Så sent spektaklen slutas, är det likväl brukligt att efteråt spatsera på S. Marci torg. Man lägger sig ej förrän mellan klockan tre och fyra. Serenader och musik af barcaroler eller gondolierer uppföras medan världen annorstädes är i djup dvala. En slik serenad med fioler, pukor och valdthorn uppfördes nu i natt från en båt utanför våra fönster, nättare och gladare än jag kan beskrifva. Sådan musik gifves här ofta af kvinnfolk. De inställa sig i husen med sina instrumenter, färdiga att antingen låta höra sin skicklighet på dem eller att visa åtskilliga tours d'adresse, en födkrok som på andra ställen sällan idkas af könet.

Jag slutar med det, som jag bort säga först. Herr grefven af Haga jämte de kavaljerer, som med honom kvarblifvit i Parma, hitlände i förgår på eftermiddagen och blef vid ankomsten på regeringens vägnar komplimenterad af två venetianska adelsmän herrar Zuliani och Foscarini. Jag har nu just gripit mig an med ett långt bref för att framdeles få vara kortare. Venedig upptager så mina stunder, att jag knappt har tid att sofva.

SEXTIOSJUNDE BREFVET.

Venedig den 7 maj 1784.

(*Besök på S. Giorgio.*)

Till aftonen hade herr Pisani den äran att hafva herr grefven af Haga jämte dess svit till gäst. Fêten var en af de präktigaste och bevistad af mer än fem hundra personer, hvaribland jämväl voro cittadini eller borgare.

Man spisade vid flera bord, man roade sig i särskilda salar med konsert och dans. Alla adelsmän hade aflagt sina mantlar och peruker och buro präktiga galakläder på fransyska viset, hvilket vid stora högtidligheter tillåtes. Karlarna brukade dock tillika hvita tabarri, hvilka aflades, när dansen begyntes. De adliga fruntimren voro lysande af rika kläder och de dyrbaraste juveler, men stadsfruntimren buro zendale. Herr Pisani är en af de rikaste venetianska adelsmän. Då ett arf inberäknas, som han väntar efter familjen Loredano, värderar man hans egendom till en årlig inkomst af 60,000 sekiner.

I går hade jag den lyckan att vara herr grefven af Haga följaktig till S. Marci skatt, hvilken jag svårligen utan genom ett slikt tillfälle kunnat få se, emedan de ej uppvisas för enskilda personer utan mycken omgång och efter meddeladt tillstånd af regeringen. Denna skatt förvaras vid S. Marci kyrka i två där belägna rum, som äro ganska mörka och nu voro kalla. Prokuratorerna af San Marco hafva den under sin vård.

(*Beskrifning på skatterna.*)

Med helt andra ögon ansågos relikerna af hertigen af Parma, som i förgår hitkom och jag vid detta tillfälle fick se. Han är liten och undersätsig, har ett trindlätt och gladlynt ansikte samt små bruna ögon. Han talar med lätthet och är ganska höflig. Denne herre betraktade helgedomarna med andakt och kysste dem med vördnad.

Bland Venedigs enskilda palats har jag ej fått tid att se mer än Palazzo Barberigo, som är framför andra bekant för sina taflor, egentligen af Tizianos hand, efter hvilken där finnas sexton sköna stycken, och däribland hans första arbete, en S:t Hieronymus, och hans sista, då han var 90 år gammal, en S. Sebastian, som ej är fullbordad. De äro i allmänhet mycket mörknade och fordra en kännares öga att rätt värderas.

I går eftermiddag for jag på gondol ut till kanalen Giudecca, hvarest en kapprodd af många båtar förehades. Dessa voro platta och spetsiga. Hvardera roddes af sex till åtta man, alla väl växta och väl klädda i korta tröjor med skärp och mössor. Dessa roddare syntes stå helt lediga, men deras styrka och skicklighet gåfvo båtarna mera fart än en springande häst äger. Med sådan hastighet nalkades båtarna stundom stränderna så tätt, att en ovan åskådare fruktade få se dem stöta emot, då de till vedermäle af roddarnas konst tvärstannade. Båtarna, en mängd gondoler, som förde åskådare, broar och strandgator fulla med folk, utgjorde tillsammans ett rikt skådespel.

SEXTIOÅTTONDE BREFVET.

Venedig den 9 maj 1784.

Morgonstunderna, medan de flesta härstädes sofva, äro de enda, jag kan använda till skrifning. Jag nyttjar denna att göra reda för, hvad jag sett de sista två dagarna.

Med herr grefven af Haga, hertigen af Parma och flera personer af båda dessa herrars svit, besökte jag i förgår Venedigs arsenal. Denna, som af venetianarna själfva så högt skattas och med en fullständighet, som i andra slika förrådshus förgäfves sökes, förenar allt hvad för en

krigsmakt både till lands och sjös behöfves, innefattas inom en stor befäst byggnad af två och en half italiensk mil i omkrets och är anlagd på sin egen holme. Arsenalen har åt landsidan ej mer än en port, som är prydd med många statyer af hvit marmor. Vid densamma stå tvenne antika marmorlejon, som äro tagna från Piræiska hamnen vid Athen. Inne på gården finnas porträtt i basreliefs af märkvärdiga hjältar och fältherrar, som inlagt beröm i republikens tjänst, och bland dem grefve Otto Vilhelm Königsmarks, hvilken ifrån 1685 till 1688 förde befälet mot turkarna och dog sistnämnda år vid belägringen af Negroponte.

(*Beskrifning af Arsenalen. Bucentorofesten.*)

Som herr grefvens af Haga tid icke tillåter honom att härstädes afbida denna högtidlighet, som ej infaller förrän den 20 i denna månad, så lät man till hans nöje Bucentoren nu utlöpa till en kort promenad. Detta skedde under otaligt bifallsgny och handklappande. Ostron af det yppersta slag, jämte flera läckra grekiska viner, serverades tillika på fartyget, som efter en liten stund åter gick till lands med sina höga passagerare.

Af förmiddagen var så mycket öfrigt, att jag som hastigast fick bese S. Marci bibliotek. Det förvaras i ett särskildt präktigt palats midt emot S. Marci. I en stor sal utanför bokrummet finnes inom två skrank en vacker samling antika statyer, basreliefs och andra minnesmärken af hvit marmor.

En Leda, en Silenus och en Ganymedes äro högst värderade. Taket är måladt af Tiziano, men skadadt. Själfva biblioteket är ljust och prydligen inrättadt. Där skola finnas ett par tusende manuskript, mest samlade af den lärde kardinalen Bessarion, och däribland den äldsta Homerus man känner, väl försedd med varianter och de lärdes anmärkningar.

I går var en så kallad regatta anställd, en högtidlighet, hvarmed republiken plägar bidraga till främmande prinsars nöje. Den består egentligen i kapprodd på stora kanalen,

men hvarjehanda omständigheter och bisaker göra däraf en af de mest lysande lustbarheter. Redan förmiddagen begynte en mängd prydda båtar och gondoler visa sig. En del förde musik. Midt emot herr grefvens af Haga hotell var en altan uppbyggd, hvarifrån pukor och trumpeter jämte annan fullstämmig musik läto höra sig. Man uthängde tapeter och sidenstycken ifrån alla fönster. En otalig hop åskådare intog fönster och strandgator. Emot klockan två kommo åtskilliga båtar, utrustade af venetianska adelsmän, hvilka ock själfva i rika galakläder infunno sig att afhämta herr grefven af Haga med dess kavaljerer för att bese denna täflan.

Jag kan knappt beskrifva, med hvad prakt dessa båtar voro utsirade. Ini voro de klädda med sidentyg och borden utstofferade med taft och silfver- och guldskir i bubblor och festoner. Öfver fram- och bakstammarna voro baldakiner och parasoller formerade med fladdrande tofsar af panacher, silfverskir och blomsterrankor. Roddarna, åtta i hvar båt, voro på det präktigaste klädda. Deras korta sidentröjor voro rikt prydda med silfver, och därtill buro de skärp och bandrosor af olika samt i bästa smak valda färger. På deras runda mössor sväfvade lätta fjäderbuskar. Årorna voro försilfrade. I en så utsmyckad båt ligger ägaren själf vällustigt utsträckt i framstammen. Herr grefven af Haga var på herr Zulianis båt och hade öfver sig en lysande himmel af rödt och gult siden. Hans roddare buro puce och rosenrödt livré med silfver, men emellan hvar kapprodd bytte de om kläder ifrån hufvud till fot. En slik utrustning af en enda båt med nödigt livré skall kosta hela 1,400 sekiner.

De förnäma åskådarna begåfvo sig således till början af stora kanalen emot udden S. Antonio, hvarest kapprodden begyntes. Den var femfaldig. Först med båtar, förda af en roddare, sedan med dylika, förda af två, därnäst med öppna gondoler, förda af en roddare, vidare med gondoler, förda af två och slutligen med båtar, som fördes af två rodderskor. I hvar kapprodd deltogo sex till tio båtar, utom i den sista, där båtarna blott voro fem. De ofvan beskrifna, präktigt utsirade fartygen, till ett antal af tolf, och

en mängd andra mer och mindre granna båtar och gondoler, hvaribland de, som tillhörde främlingar, voro försedda med prydliga baldakiner, utgjorde en lysande flottilj, som uppfyllde kanalen. Il capitaneo dell'aqua satt i sin gondol under röd sidenbaldakin, förande tre röda flaggor, broderade med S. Marci lejon. Hans gondolierer buro simpelt livré, men hans tåg hade ett majestätiskt utseende. I några båtar voro maskerade personer, ända intill själfva roddarne. I en såg jag roddarne bära de stora svarta kapporna och vidlyftiga perukerna, som äro adelns och ämbetsmännens dräkt. Luftballonger, fåglar och flera uppfinningsgåfvans foster, till båtarnas sirande, sysselsatte ögat med jämna ombyten.

Regattan varade ifrån klockan två till åtta (det är på venetianska sättet att tala, ifrån klockan sjutton till ett). Vid det utsatta målet midtför Palazzo Foscarini sutto domarna. På en estrad voro där fyra numrerade flaggor uppstuckna för hvar kapprodd, tecknade med tal, som utmärkte de fastställda prisen. Roddarne på de först framhinnande fyra båtarna fingo i sin ordning nedtaga dessa flaggor, vid hvilkas uppvisande hos vederbörande belöningarna utdelades. Högsta prisen voro trettio, fyrtio till femtio dukater*, de minsta tio, femton eller tjugu. För dessa segervinnare, med deras flaggor i händerna, klappades och hurrades af det församlade folket vid förbifarten. En sådan ärebevisning skedde äfven herr grefven af Haga och hertigen af Parma. Man afbrände ock svärmare på stränderna med mycket buller. Skådespelet var lifligt, präktigt, eget och lysande, men räckte nästan för länge.

Herr grefven af Haga har ej ännu utsatt dag till sin hädanresa. Men jag håller mig färdig att begifva mig härifrån med det första. Bemälte herre har beslutat att på återvägen till sitt rike besöka hofvet i Versailles, men ärnar minska sitt medfölje och endast dit taga med sig baronerna Taube och Armfelt, grefve Fersen, presidentssekreteraren Franc, herrar Peyron, Möllersvärd och sin lifmedikus. Vi öfriga få hemlof

* En venetiansk dukat gör åtta lire, en sekin eller holländsk dukat tjugutvå.

härifrån genaste vägen genom Tyskland. Jag har kommit öfverens med biskopen baron Taube och hofpredikanten Norberg, att vi tre skola nyttja gemensam vagn, och vi ärna gå sjövägen härifrån till Trieste för att sedermera till lands fortsätta resan. Vi afbida första lägenhet därtill, och den kan inträffa i morgon eller öfvermorgon. Emellertid slutar jag mitt bref för att vara herr grefven af Haga följaktig till Stora Rådet, hvarom jag härnäst får meddela närmare underrättelse.

SEXTIONIONDE BREFVET.

Venedig den 10 maj 1784.

Min aning har slagit in. Biskopen baron Taube, som hjärtligen längtar hem, fann i går tillfälle att hyra en båt till Trieste, och i eftermiddag gå vi ombord på densamma. Jag fullgör innan dess mitt löfte att beskrifva herr grefvens af Haga besök i Stora Rådet, hvarvid jag och flera af hans medfölje hade den lyckan att vara närvarande. Det skedde i går klockan mellan nio och tio förmiddagen. Man var sysselsatt med omröstning till en tjänstbesättning, hvilket slags förrättningar utlänningar få bevista. Sådana sammankomster utsättas gärna på söndagarna, på det de icke må borttaga den om hvardagarna till andra göromål nödiga tiden. Ehuru i allmänhet är förbjudet att med värja inträda i detta samfund, blef dock för herr grefven af Haga och oss samtliga, som voro honom följaktiga, undantag gjordt. Dogen satt i sin stol, främst i salen, klädd i sin skrud, som är en karmosindamastmantel, nog lik en nattrock. På hufvudet bar han en hvit, skuren peruk, mycket yfvigt friserad, samt därofvanpå dogemössan, som är af rödt siden, under hvilken på båda sidor till axlarna nedhängde tvenne flikar af hvitt linne, ej olika en serviette. Han

bar hvita handskar. Dogen heter Paolo Renier, är 74 år gammal, men ser frisk, munter och gladlynt ut, är af medelmåttig längd och går mycket rak. Han bemötes med stor vördnad och djupa bugningar, hvilka, jämte titel af Serenità, utgöra nästan hans enda majestätsrättigheter. Han har varit ambassadör i Wien och i Konstantinopel, nu i tio år doge, och säges af det ringare folket vara girig, fast mycket rik. Efter andras föregifvande skall han med ansenliga penningsummor hafva köpt sig den ledsamma högheten, han innehar. Han är nästan bevakad som en fånge, utesluten ifrån de flesta nöjen och sällskap och förbunden till utgifter, som vida öfverstiga de medel, han årligen af republiken åtnjuter, hvilkas belopp uppgifves till blott 18,000 dukater eller 7,000 sekiner.

Alla senatorer eller höga ämbetsmän buro röda skarlakansmantlar, de öfriga adelsmännen åter den redan beskrifna svarta dräkten med peruker, som betäckte rygg och axlar samt gåfvo de unga ett löjligt utseende.

Sedan ämnet till omröstningen var framställdt, nämligen bortgifvandet af kommendantsbeställningen i fästningen Peschiera, inställde sig barnhusgossar i blåa koltar med ballotter och scrutiner, och elektorer utvaldes genom ballottering, hvilka förfogade sig tillika med dogen och senatorerna till den näst belägna Sala del scrutinio. Sekreteraren uppläste där ånyo voteringsämnet och lät deras ed gå omkring, hvarpå alla ledamöterna lade fingren att betyga, det de, den likmätigt, ville omrösta. Sedan infunno sig barnhusbarnen att upphämta rösterna. De voro sjutton och utropade hvar för sig med hög röst kandidaternas namn, som voro fyra, hvilket gjorde ett sådant gny, att ingenting kunde redigt höras; i mitt tycke föga värdigt en så allvarsam församling. När alla voterat, öppnades scrutinerna, och den, som fått de flesta rösterna, var till sysslan utnämnd. Denne var en gammal senator, som en adelsman rent ut sade mig, att man ville blifva af med. Efter lagarna få ingen vägra att emottaga en slik förtroendesbeställning vid förelagdt vite. Så snart voteringen i denna sal gått för sig, begaf man

sig åter i stora rådets, där valet genom ny omröstning bekräftades.

Gossarnas beställsamhet och skri gjorde därvid lika obehaglig verkan som vid den förra. För öfrigt pratade hvar man högt, och jag trodde snarare finna mig på ett torg än i en rådsal.

Eftermiddagen besökte jag Conservatorio S. Lazzaro degli Mendicanti. I de så kallade konservatorierna, som här skola vara fyra, undervisas fattiga flickor i musik, hvaraf man högtidsdagar mot aftnarna får höra vackra stycken uppföras. Det var ett sådant, som nu förde mig till det ofvannämnda. Jag åhörde i kyrkan en andlig dram på usel latin, men likväl till mina örons fulla tillfredsställelse. Musiken var författad af den namnkunnige Anfossi. Icke allenast de sjungande, utan ock de, som spelade instrumenter, voro flickor; jag fick ej se dem, ty musiken uppfördes på en läktare, som bakom en jalusi gömde dem. Af hvad jag hört, tycktes mig, att de borde vara vackra, och med så fördelaktigt, fast beklagligen föga pålitligt intryck skildes jag från denna kvinnokonsert, hvilket slag blott finnes i Venedig.

Senare på aftonen höll påfvens nuntius sitt intåg med vanlig ståt. Regattan hade företett allt hvad präktigt kan visas af ett sjötåg här i staden; således åskådade jag ej denna ceremoni.

Mera lär jag ej få se i Venedig, hvarest jag tillbragt tio ganska nöjsamma dagar. Några strödda betraktelser till slut.

Denna republik synes mig lik en stark och väl byggd kropp på dess ålderdom. Den är i aftagande och nalkas troligen sitt fall. Cambraiska förbundet, Amerikas upptäckande, den nya vägen omkring Cap till Ostindien, hafva för sekler tillbaka gifvit den svåra stötar, turkiska krigen sedermera medfört lika vådlig känning, handel och besittningar på en gång blifvit inskränkta. Emellertid är det ännu en rest af handeln och den därmed förknippade idogheten, som håller Venedig uppe. Man tillverkar där och afsätter med förmån rika tyg- och sidenvaror. En annan betydande handelsgren är glas och kristalltillverkningen

Jag förtryter, att jag ej haft tillfälle bese fabriken däraf i Murano. För öfrigt är terra ferma ett godt land, som meddelar flera afkastningar till utförsel. Likaså förhåller det sig med de grekiska öarna, som republiken ännu äger kvar och som egentligen bidraga till dess välmåga såsom fästen för dess handel i Levanten.

Republiken Venedig lär icke underhålla mer än 5- till 6,000 man stående trupper. Denna lilla landtarmé skall vara mycket vårdslösad; adelsmän kunna icke tjäna vid densamma. Sjömakten är däremot mycket ansenligare. Jag känner ej noga dess styrka, som likväl tros utgöra mellan trettio och fyrtio krigsskepp af alla slag. Linjeskepp, fregatter och galerer få ej kommenderas af andra än adelsmän.

Om regeringssättet skall jag iakttaga samma tystnad i mitt bref, som man är förbunden till i själfva Venedig. Det är mycket omskrifvet, men ofullkomligen kändt, ömsom lastadt och beundradt. Den enskilda säkerheten har aldrig efter lagens bokstaf i någon statsförfattning varit mera uppoffrad åt den allmänna än här. Men ämbetenas myndighet är så balancerad och enskilda personer så stängda från inflytelse, att våldsamma missbruk af makt varit nog sällsynta, och en allmän stillhet vittnat om klok förvaltning. Den stränga tystheten i statssaker är i senare tider mycket bruten. Den torde ännu fordras af de ringare, men adeln och regeringens ledamöter äro mindre förbehållsamma, och med dem kan en främling utan olägenhet tala i dessa förbjudna ämnen. Menige man är i sanning slaf, men känner föga tyngden af sina bojor. De äro öfverhöljda med vissa utvärtes friheter. Man roar folket med publika tidsfördrif. Det får skrika och bullra utan synnerlig uppmärksamhet. Ingen militärisk vakt påminner det om dess undergifvenhet. Men om oordningar inträffa, gör en polisbetjänt med en röd käpp i handen samma intryck som annorstädes bataljoner. Adeln skall i allmänhet lefva indraget, men fordrar tillfället, att prakt skall visas, sparas därtill ingen kostnad. Venetianska festerna äro därför utmärkt lysande. På några år skola de allmänna nöjena aftagit. De så kallade ridotti,

hvarest höga vågspel idkades, äro förbjudna i anseende till de många, som där ruinerade sig. Men ifrån den tiden har tilloppet af främlingar blifvit mindre och tröghet försports i de öfriga lustbarheterna.

För utländska sändebud är Venedig icke ett behagligt ställe. De och alla, som bo i deras hus, äro uteslutna från umgänge med adeln, således mest inskränkta till sällskap med hvarandra och deltagande i allmänna nöjen. Stadens belägenhet, så förtjusande och beundransvärd den är för en nykommen främling, gifver efterhand en känsla af monotoni, hvartill brist på promenader mycket bidrager. För den, som länge skall uppehålla sig här, blifver följaktligen umgänget ett nödvändigt medel att angenämt tillbringa tiden.

Klimatet skall emot förmodan vara hälsosamt. Läget i sjön och de grunda kanalerna, som ofta behöfva rensas, tyckas i längden böra förorsaka osund luft. En annan olägenhet är brist på friskt vatten. Men luften renas genom en nästan oupphörlig blåst, och vatten samlas vid regnväder i cisterner eller hämtas från fasta landet. Om vintern skall luftens fuktighet göra kylan så genomträngande, att främlingar här frysa mer än på många orter i norden, helst husen äro illa förvarade mot köld, såsom öfverallt i Italien. Under mitt vistande härstädes har väderleken varit klar och flera dagar besvärlig genom hetta. Men ett vindkast gör hastigt ombyte, och nordanvädren äro kalla långt fram på sommaren.

Venetianska målareskolan intager ett så betydande rum i konsthistorien, att den förtjänar med några ord nämnas.

Venetianarna påstå, att Italien har att tacka dem för de första stegen till målarekonstens upplifvande, då grekiska konstnärer förskrefvos ifrån Konstantinopel att pryda S. Marci kyrka med mosaiker. Men öfver fyra hundra år förflöto ifrån den tiden, innan Venedig kunde berömma sig af de mästerstycken, som kännare sedermera beundrat. Tiziano, Tintoretto, Paolo Veronese, Palma, dessa odödliga målare lefde i sextonde århundradet. Om deras teckning saknar

den riktighet, deras sammansättning det majestät, som utmärka romerska skolans arbeten, äga dock deras bilder så mycken likhet med naturen, deras kolorit så mycken liflighet, att deras fel ersättas. Tiziano hålles för världens största porträttmålare. Tintoretto hade mycket snille och en inbillningskraft, som gjorde hans arbeten rika och stundom utsväfvande. Han målade med ovanlig lätthet och fyllde kyrkor och palats i Venedig med sina taflor. La scuola di S. Marco och la scuola di S. Rocco, tvenne så kallade Alberghi för gudliga brödraskap, förtjäna i synnerhet att ses för hans målningar. Lärdomen skall icke synnerligen idkas eller vårdas i Venedig. Men boklådorna äro väl försedda, emedan de flesta italienska böcker här omtryckas, och den, som vill samla ett vackert bokföråd i italienska litteraturen, kan hvarken fullständigare eller för bättre köp vinna sitt ändamål än härstädes. Alperna äro i detta såsom i flera afseenden en skiljemur, och vetenskapernas odlingssätt norr och söder om densamma äfven så olika som länderna och folkets seder.

SJUTTIONDE BREFVET.

Trieste den 13 maj 1784.

Två timmar efter det jag skref mitt senaste bref, gjorde jag, resefärdig från Venedig, min afskedsuppvaktning hos herr grefven af Haga, och sedan jag med mina reskamrater tidigt spisat middag, satte vi oss på vår båt. Skilsmässan ifrån min ämbetsbroder, presidentssekreteraren Franc, kostade på mig. Jag saknade hans sällskap, som gjort mig själfva arbetet angenämt, och detta fördubblas för honom genom min affärd.

Båten var öppen och inrymde, jämte vår resvagn, be-

kvämligen åtta personer, skepparen med hans folk inberäknade. Båten förde tre segel, men kunde äfven i brist på vind med åror forthjälpas. Sjövägen ifrån Venedig till Trieste utgör nittio italienska mil.

Det stolta Venedig ådrog sig flera gånger mina tillbakavända ögon. Jag tyckte mig med Sannazaro se denna härliga stad *toto ponere jura mari.* Jag kan ej hindra mig att upprepa hans nogsamt bekanta sex verser, som af republiken belöntes med 1,000 dukater för hvar rad.

Viderat Adriacis Venetam Neptunus in undis
Stare urbem et toto ponere jura mari.
Nunc mihi Tarpeias quantumvis Jupiter arces
Objice et illa tui moenia Martis, ait.
Si pelago Tiberim praefers urbem aspice utramque:
Illam homines dices hanc posuisse Deos.

Denna tid är nu förbi, äfven som mitt besök, och, att jag må nyttja ännu en latinsk sentens, här återstår föga mer än *magni nominis umbra.* I den så kallade Bocca del Porto foro vi nära förbi il Lido, där förmälningen årligen sker med Adriatiska hafvet, och vi sågo till höger om oss kyrkan S. Nicolo del Lido, hvarest dogen därefter plägar bevista mässan.

Vinden var väl till vår fördel, men så svag, att roddarna äfven måste bidraga till vår fortkomst. Vi tillryggalade likväl, innan natten inföll, trettio italienska mil. Vi höllo oss beständigt så nära stranden, att den ej förlorades utur ögonsikte. Omsider kastade vi ankar, emedan det blef alldeles lugnt. Den elfte i dagningen blåste vinden upp, men var oss vidrig. Vi forthulpos dock med årorna, men därmed gick så långsamt, att vi flera timmar befunno oss nästan i lika ställning emot den lilla staden Caorle. Mot middagen vände sig vädret och blef oss gynnande. Stranden, krönt med en bergskedja, upptäcktes nu för oss ända fram till Trieste. De högsta och aflägsnaste bergen voro snöbetäckta. Vi sågo städerna Grado och Aquileja och inlupo mot aftonen i Golfo di Trieste. Staden, hvarefter denna vik bär namn, företer från hafssidan en pittoresk

utsikt, genom sin belägenhet på sluttande höjder. De omgifvande kullarna äro gröna och uppodlade. Till höger hade vi Istrien i ögonsikte, dess hufvudstad Capo d'Istria och andra venetiska besittningar. Klockan sex om aftonen lade vi till bryggan vid Trieste, och efter några fåfänga försök att få rum på flera värdshus, som alla voro upptagna, funno vi ändtligen tvenne kamrar i det vid torget belägna, som tillförne härbärgerat kejsaren.

Trieste är genom kejsarens omsorg ifrån en liten fläck förvandlad till en god handelsstad, hvars folkmängd skattas till ungefär 12,000 själar. Den tjänar till stapel för ungerska och österrikiska varor samt till nederlagsplats både för europeiska och levantiska. I dess hamn vaja de flesta handlande nationers flaggor. Vi hafva där funnit en svensk skeppare vid namn Åberg, som går för frakt och ärnar inlasta socker, kummin och anis för att föras till Hamburg. Denna händelse har passat oss så mycket bättre, som vi fått tillfälle att med honom hemsända en koffert med umbärliga saker, hvilken annars skulle belastat vår vagn och gjort vår förestående resa obekvämare.

Oaktadt allt kejsarens bemödande och det verkliga tilltagande, hvari Trieste befinner sig, ligga dock många hinder i vägen för dess uppkomst till en handelsstad af första rangen. Hamnen är ganska osäker och alldeles öppen emot sunnanvädret, som här är det starkaste. Denna olägenhet har kejsaren med ospard kostnad sökt afhjälpa genom tvenne molers uppbyggande, af hvilka den östra blott är fullbordad, ganska fast och väl murad. Men belägenheten gifver anledning att frukta, det ändamålet aldrig fullkomligen vinnes. Emellertid ligga skeppen icke i den egentligen så kallade hamnen, utan i stora kanalen, som är nog trång. Denna är betäckt, när man inlöper i hamnen, så att man blir förvånad att där icke finna annat än fiskarbåtar och en tämligen fullkomlig tysthet, utom på det där bredvid anlagda skeppsvarfvet. En annan olägenhet är jordmånens beskaffenhet, som består af en så hård kritlera, att man förgäfves försökt anlägga trädgårdar, utan

måste inbyggarna hämta alla grönsaker, som de behöfva, ifrån Venedig. Vidare äro vägarna, som föra hit, ganska besvärliga. De gå genom ett bergigt och ofruktbart land samt äro så backiga, att man uppför måste öka sitt anspann af hästar med hälften så många, som man vanligen behöfver, och utför läsa hjulen, hvarigenom varutransporten blir både svår och kostsam. Jag vet ock icke, om hamnens läge djupast in i Adriatiska hafsviken bör gifva hopp, att rätt många till och ifrån Levanten gående fartyg skola besöka den, ehvad uppmuntrande handelsfriheter den förunnas. Från Trieste afsättes mycket socker, kummin, anis och rossoglio, en likör, som är ganska begärlig i Italien och här ymnigt tillverkas, fast utan särdeles beröm för godhet. Vinväxten häromkring är betydlig och af god egenskap. På bergen uppom staden växa jämväl oliveträd, men där har ock denna nyttiga plantering sin gräns och finnes åt denna kant ej längre norr ut.

Trieste är en liten men glad stad, har stora vackra hus byggda i italienska smaken med platta tak, åtskilliga breda och ljusa gator, ett rymligt torg med en springbrunn, men belastad med figurer och sammantrugade sirater, som misshaga ögat. Här är en blandning af tyska och italienska seder, äfven som dessa språk ömsom talas. Trägolf, som äro så sällsynta i Italien, brukas här allmänt. Uppassningen på värdshusen sker, såsom i Tyskland, af kvinnfolk, *Kellnerinnen*. Matredningen liknar ock den tyska. Om vintern roar man sig med skådespel. Musik skall jämväl vara mycket omtyckt, men när sommaren nalkas, upphöra dessa nöjen.

Garnisonen består af två bataljoner.

Turkar och armenier synas här till större antal än i själfva Venedig. De förra sitta helt makligen på bänkar utanför husen mot gatan och röka sina pipor. De jag sett hafva varit vackra karlar med skägg och mustascher och gått barbenta. Deras dräkt synes mig fördelaktigare än armeniernas och grekernas fotsida öfver- och underrockar, samt, åtminstone till utseendet, tyngre mössor.

Hettan härstädes är kväfvande. I natt blixtrade starkt.

Vi uppehålla oss ej längre här, än som just jämt behöfves för att komma härifrån, och vi hafva gjort anstalt att i dag vid middagstiden anträda vår resa. Vi ärna oss genom Krain och Steyermark till Wien, samt därifrån öfver Prag, Dresden och Berlin till Stralsund och fäderneslandet. Vi tänka använda all skyndsamhet, och ehuru jag väntar mig det nöjet att få se många märkvärdiga orter, lär jag hvarken få tid att lära känna eller beskrifva dem. Går allt väl, så torde jag själf vara nästan så snart hemma, som de bref jag efter denna dag ville skrifva. De kunna således med allt skäl sparas, och jag önskar, att de, jag hittills meddelat, icke snarare måtte tröttat mina vänners tålamod än bidragit till deras nöje.

Anmärkningar.

Sid. 14. *Piazza della Brà,* nu officielt Piazza Vittorio Emanuele.

Sid. 14. *Teatro Filarmonico* ligger vid Piazza Vittorio Emanuele och innehåller nu stadens Museo Lapidario, grundadt af Maffei.

Sid. 31. *De pisanska chefernas återkomst.* Fresken framställer en gammal, från »Barlaam och Josaphat» hämtad legend om »de tre lefvande och de tre döde».

Sid. 33. *Tornet, lutande.* Adlerbeths åsikt om orsaken till kampanilens lutning har af våra dagars konsthistoriker visats vara riktig.

Sid. 34. *Kartheuserkloster.* Certosa i Valle di Calci, ungefär två mil från Pisa.

Sid. 37. *Adulta* etc. = (lycklig den, som) med vinrankornas utvuxna ymp förenar de höga popplarna. (Hor. Ep. II.)

Sid. 44. *Ponte Rubaconte,* heter nu Ponte alle Grazie.

Sid. 45, *Giambattista,* nu Fortezza da Basso. *Nessus* befinner sig nu i Loggia dei Lanzi. *Piazza di Granduca,* nu Piazza della Signoria. *En jätte,* Michel-Angelos bekante David, af folket kallad il Gigante, nu i Academien, stod ända in i våra dagar utanför Palazzo Vecchio.

Sid. 66. *Palazzo Correa* var på 1870- och 1880-talet lokal för Skandinaviska föreningen i Rom.

Sid. 68. *Cortile delle loggie* kallas vanligen Cortile di S. Damaso.

Sid. 72. *Onyttiga resa.* Denna resa företogs 1782 i syfte att afstyra Josefs reformpolitik.

Sid. 72. *Tomt i Rom vid Strada del Corso.* Palazzo Braschi ligger ej vid Corson, utan strax bredvid Piazza Navona (Via S. Pantaleo). Det byggdes 1780 af Cosimo Morelli.

Sid. 72. *Sakristiebyggnad.* Denna uppfördes 1776—1784 och kostade fyra och en half millioner lire.

Sid. 74. *Buonconvento.* Henrik VII afled plötsligt i Buonconvento 1313, som man trodde af förgift.

Sid. 75. *Fredens ofantliga tempel.* Härmed menar Adlerbeth Konstantins basilika, som låg bredvid Forum Pacis.

Sid. 75. *Ad tecta* etc. = (När de — Aeneas, Evander och Pallas — yttrat detta) trädde de in i den torftige Evanders hyddor och sågo den råmande boskapen utbredd öfver forum romanum och carinernas rika sluttningar.

Sid. 77. *En trappa af Michel-Angelo,* la Cordonata. Då fanns ännu ej den efter 1870 byggda körvägen upp till Capitolium (Tre Pile).

Sid. 77. *Basalt-sfinxer.* Dessa (egentligen lejon) flyttades 1886 till det kapitolinska museets gård. De, som nu befinna sig vid la Cordonata, äro kopior.

Sid. 77. *Västra sidan.* Denna fordom gängse åsikt är oriktig. Citadellet (Arx) befann sig på den motsatta sidan, där nu Ara Coeli ligger. På Palazzo Caffarellis plats låg det forna Jupiters-templet.

Sid. 78. *Göternas barbari.* Colosseum var ännu orördt i början af 1000-talet, således långt efter »göternas» tid.

Sid. 78. *Gräs och stora lagerträd.* Denna flora aflägsnades 1871.

Sid. 78. *Tolf kapell.* Dessa borttogos 1874.

Sid. 78. *Byggmästarens, Gaudentii.* Byggmästaren är ej känd. Att amfiteatern uppförts af en kristen, Gaudentius, är blott en legend.

Sid. 84. *Bernis* blef 1751 ambassadör i Venedig, 1757 statsminister, 1758 kommendör af S. Esprit, s. å. kardinal, 1764 ärkebiskop af Albi och 1769 ambassadör i Rom.

Sid. 88. *La barcaccia.* Denna af Adlerbeth betviflade uppgift är sann. Öfversvämningen inträffade 1598.

Sid. 89. *Strada Felice.* Denna gata har nu många namn: Via Sistina, Quattro Fontane, Depretis, Verde och S. Croce.

Sid. 89. *Fredens tempel.* Kolonnerna äro från Konstantins basilika.

Sid. 91. *Marmorkolonner.* En af dessa kolonner är »a cubiculo augustorum» (d. v. s. från en byggnad för Augusti frigifna). De öfriga äro af okänd proveniens.

Sid. 91. *Den präktiga trappan.* Trappan uppfördes 1348, och det är okändt, hvarifrån materialet togs.

Sid. 92. *Ara primogeniti Dei.* Redan i en handskrift från 700-talet berättas, att Augustus här uppfört ett altare med inskrift: Hæc ara Filii Dei est. Som man antager, beror denna uppgift på felläsning af en antik inskrift: Ara Dei Fidii (ett altare åt Deus Fidius) eller Fidei Aug. sacr. (ett af Augustus

åt Fides helgadt altare). Mig veterligen finnes nu intet altare med den nämnda inskriften i kyrkan.

Sid. 92. *S. Paolo fuori le mura.* Jag erinrar om, att Adlerbeth såg kyrkan före branden 1823. Att kolonnerna kommit från Hadriani mausolé är icke blott en obestyrkt, utan, ganska säkert, oriktig uppgift.

Sid. 93. *S. Birgitta.* Krucifixet finnes fortfarande kvar i Capella S. Crocifisso strax bredvid absiden och är ett ganska godt alster af 1300-talets konst. Dess Brigitta-bild är måhända den äldsta som finnes. Äfven Stefano Madernas staty befinner sig fortfarande i samma kapell.

Sid. 96. *Hästränningen.* Någon dylik har ej förekommit sedan 1882.

Sid. 96. *Palazzo San Marco.* Palatset öfverlämnades af Pius IV 1564 (ej af Alexander VIII) till republiken Venedig, hvarför det vanligen går under namnet Palazzo Venezia. Då Venedig 1797 blef österrikisk besittning, följde palatset med och är nu bostad för österrikiska ambassaden.

Sid. 99. *Kardinalen Alexander Albani.* Adlerbeth har misstagit sig, ty kardinalen dog 1779.

Sid. 100. *En soldat.* Den ifrågavarande torson är en del af gruppen Menelaos med Patroklos lik.

Sid. 101. *Il buon tempo è passato* = det är förbi med den goda tiden (med Buontempo).

Sid. 101. *Oväntade ankomst.* Orsaken till kejsarens resa var att träffa öfverenskommelse med påfven om vissa kyrkliga frågor.

Sid. 110. *Gift.* Clemens XIV blef sjuk i Castel Gandolfo och ansågs hafva blifvit förgiftad. Detta är dock ej bevisadt.

Sid. 110. *Lacrymoso* etc. = ett värdshus där våta grenar och löf brunno på eldstaden och där röken frampressade tårar ur ögonen.

Sid. 112. *Impositum* etc. = Anxur, beläget på de på långt håll hvitglänsande klipporna.

Sid. 118. *Villa Reale,* nu Villa Nazionale.

Sid. 141. *Che mi fa* etc. = Hvad gör mig ett antikt tempel mer eller mindre.

Sid. 159. *Villa Taverna* uppbyggdes af Rinaldi för kardinal Taverna.

Sid. 159. *Statyer af Antinous och Faustina.* Antinous' »staty» är en kolossal byst, som nu befinner sig i Louvren. Den påträffades i Frascati, kom först till Villa Mondragone, sedan till Palazzo Borghese och 1808 till Louvren. Troligen var ock Faustinabilden en byst.

Sid. 160. *Frascativin.* Nu, och väl äfven på Adlerbeths tid, finnes det både rödt och hvitt, sött och icke-sött Frascativin.

Sid. 162. *Latin* etc. Såsom läsaren märker begagnas språknamnen här i en annan bemärkelse än den nu vanliga. Men då arbetet finnes tryckt och tillgängligt i våra bibliotek, är det öfverflödigt att här redogöra för dessa betydelseväxlingar.

Sid. 170. *Venus.* Man vet blott, att denna Venusstaty 1584 från familjen della Valle öfvergått i Mediceernas ägo. Dess fyndort är oviss.

Sid. 172. *Kaskaden vid Tivoli* är nu genom senare byggda emissarer förändrad.

Sid. 172. *Hostans tempel* är en antik byggnad från den senare kejsartiden, på 900-talet ändrad till kristen kyrka. Namnet, Tempio della Tosse, är ej äldre än 1500-talet.

Sid. 192. *Fra queste* etc. = »Bland dessa öfver jorden spridda ruiner faller hon af sig själf, dör och begrafves». Jag har ej hos Petrarca lyckats finna detta citat.

Sid. 196. *S. Birgittas hus.* Utförliga redogörelser för dess öden finnas i Hist. Tidskr. II, III (af E. Hildebrand) och XV (af C. Bildt).

Sid. 213. *S. Gimigniano.* Denna kyrka finnes nu ej mera kvar och dess plats upptages af den s. k. Nuova Fabbrica, som (sedan 1814) förbinder de gamla och nya Procurazierna med hvarandra.

Sid. 218. *Palazzo Barberigo.* De omtalade taflorna finnas nu ej längre där. Uppgiften om deras ålder torde vara oriktig.

Sid. 219. *S. Marci bibliotek.* Biblioteket befinner sig nu (sedan 1812) i dogepalatset, dit äfven skulpturerna flyttats.

Sid. 228. *Viderat* etc. = Neptunus hade sett den venetiska staden ligga bland adriatiska vågor och härska öfver hela hafvet. Jupiter — sade han — visa mig nu så mycket du vill de Tarpeiska borgarna och Mars' murar. Om du föredrager Tibern framför hafvet, så skåda de båda städerna; och du måste medgifva, att den ena grundats af människor, den andra af gudar.

Namnregister.

De kursiva siffrorna hänvisa till motsvarande sidor i boken.

Obs!

Albert Bonniers förlag.

Svenska Memoarer och Bref

utgifna af

H. SCHÜCK och OSC. LEVERTIN.

I. *Öfverste Brelins anteckningar 1809—1818. — J. G. Oxenstjernas Mitt Minne. — Uno von Troils självbiografi och Reseanteckningar.* Utgifna af HENRIK SCHÜCK. 3: 75.

II. *Bibliotekarien C. C. Gjörwells Familjebref.* Utgifna af OSCAR LEVERTIN. 3: 75.

III. *Brefväxling mellan biskop Carl Fredr. Mennander och hans son C. Fr. Fredenheim.* Utgifven af HENRIK SCHÜCK. 3: 75.

IV. *Anekdoter till Svenska Historien under Gustaf III:s regering af Adolf Ludv. Hamilton.* Utgifna af OSCAR LEVERTIN. 3: 75.

Ur pressens omdömen om de förut utkomna volymerna:

»Det är historia i dessa memoarer, *det är lifvet själft, som brusar och sorlar genom gulnade pappers bläck.* Vi må tacka den forskare, som spanar upp och kopierar dessa blad.

(Nya Dagl. Allehanda.)

»Vi kunna med skäl förutsäga *det i sitt slag ypperliga* arbetet en stor framgång bland vårt lands bildningssökande och historiskt intresserade allmänhet.» (Vårt Land.)

»Det är den Gustavianska tiden, som här i samtida karaktäristiska bref och uppteckningar *ställes lefvande inför oss,* och de återgifva på ett lyckligt sätt åsikter och stämningar från Gustavianska idékretsar.» (Sthlms Dagblad.)

»Det hvilar öfver dessa skildringar en rik, fin doft, en doft som från torkade rosenblad, och alla detaljerna ingå som målande moment i det hela. Som kulturhistoriskt material har ju samlingen sitt gifna värde.» (Aftonbladet.)

»*Dessa värdefulla 'Svenska memoarer' böra läsas af alla vänner till historisk forskning och till människobelysning.*»

(Dagens Nyheter.)

»Man kan ej annat än vara tacksam mot våra tvenne mest framstående litteraturforskare för deras pietetsfulla samlande af anteckningar från ett gånget sekel.»

(Helsingborgsposten.)
